

Sandrine Victor

LA GIRONA MEDIEVAL

Canvis i ruptures (1460-1519)

Quaderns d'història de Girona

Quaderns d'història de Girona

Sandrine Victor

LA GIRONA MEDIEVAL

Canvis i ruptures (1460-1519)

DIPUTACIÓ DE GIRONA
AJUNTAMENT DE GIRONA

VÍCTOR, Sandrine

La Girona medieval: canvis i ruptures
(1460-1519)

ISBN: 84-86812-02-X

1. Girona – Història – 1460/1519
946.71 Gi Girona “1460/1519”

Quaderns d'història de Girona

Col·lecció assessorada pels departaments d'Història de la Universitat de Girona, l'Associació Arqueològica de Girona, el Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona, el Centre de Recerques Paleo-Eco-Socials, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Gironins.

Edició:

Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona.
Pujada de Sant Martí, 5. Tel. 972 18 50 00

Servei Municipal de Publicacions de l'Ajuntament de Girona.

Placeta de l'Institut Vell, 1. Tel. 972 22 15 45

Consell de direcció:

Josep Manel Bassols, Joan Pluma
Joan Boadas, Carles Sapena

Cap de redacció:

Xavier Alberch

Projecte gràfic:

Pep Caballé

Assessor lingüístic:

Dani Vivern

Fotografies:

Josep M. Oliveras

Cartografia:

Jordi Sagrera i Aradilla

Infografia i impressió:

Palahí Arts Gràfiques. Canonge Dorca, 1. Girona

Enquadernació:

Constitució. Barcelona.

Primera edició en català: Juliol de 2001

ISBN: 84-86812-02-X

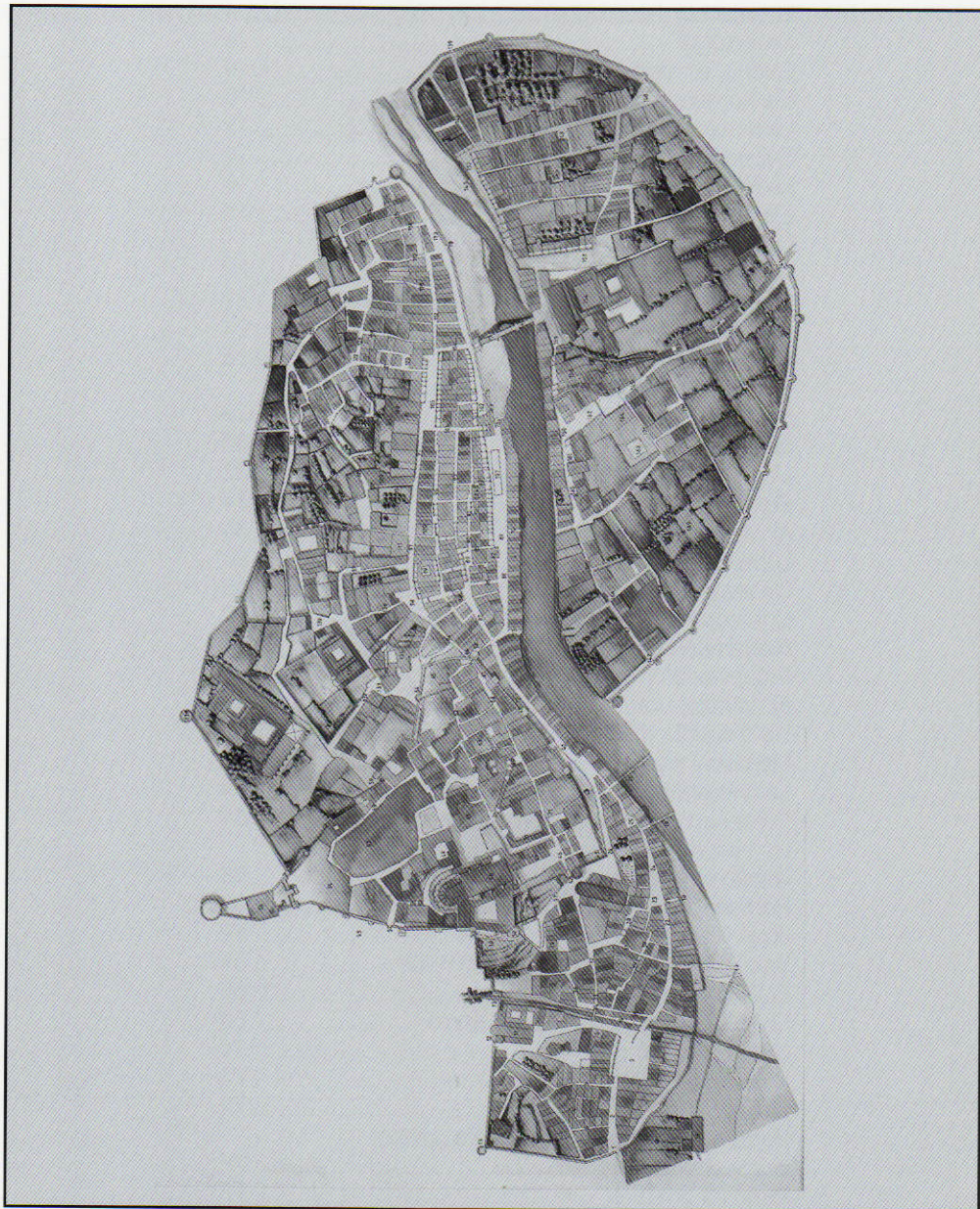
Dipòsit legal: GI-719-01

PORTADA

Catedral de Girona. Foto: Josep M. Oliveras

ÍNDIX

Introducció	4
Cronologia	6
Girona, en vigílies de la guerra	8
Els primers passos cap a la guerra civil	10
La reina a Girona	12
Girona dins la tempesta	14
La Força després de la guerra	16
Els remences i la guerra civil	18
La sentència de Guadalupe, el final d'un problema?	20
Què va resoldre la sentència de Guadalupe?	22
Els Reis Catòlics i Girona	24
De l'agonia al renaixement	26
Reflex d'una tensió política: el Parlament de Girona (1477)	28
Gironins	30
Una població vinguda de fora	32
Ser jueu	34
Al marge de la societat	36
Urbanisme	38
Girona entre quatre rius	40
Una societat gremial	42
Reglaments d'oficis	44
Riqueses d'un testament	46
El patriciat urbà	48
Un exemple d'estratègia familiar: els Bell-Lloc	50
Mercats i fires	52
La impremta arriba a Girona	54
Creació d'un taller d'impressor	56
Un home entre l'Edat Mitjana i el Renaixement: Joan Margarit	58
Primers passos cap a la universitat	60
Joan Margarit i l'Estudi General	62
Expulsió dels jueus de Girona (1492)	64
El Bou d'Or	66
Els conversos i la Santa Inquisició	68
Girona i la reconquesta	70
Festes públiques	72
La Seu	74
Porta oberta sobre el món dels gremis: la construcció	76
Pintors i orfegres	78
Sou i nivell de vida	80
La draperia	82
Vocabulari	84
Bibliografia	86

INTRODUCCIÓ

En vigílies de la guerra civil de 1462, Girona era una ciutat més aviat pròspera comprimida dins les seves noves muralles. A partir d'aquell moment, el barri del Mercadal va quedar englobat a l'interior d'aquells murs. Després de les terribles epidèmies que es van abatre sobre la ciutat al segle XIV i al principi del XV, la població gaudia d'un relatiu benestar. Les institucions de caritat van contribuir àmpliament a mantenir la pau social. El treball no faltava, encara que els mestres artesans podien queixar-se de la pèrdua del seu poder adquisitiu. La convivència entre les comunitats jueva i cristiana es mantenia en calma, després de la tempesta provocada pel pogrom de l'any 1391.

Després de les greus crisis econòmiques del final del segle XIV, sembla que la situació es va estabilitzar, encara que continuava en un context general de crisi. El tèxtil era la punta de llança de la producció i de l'economia gironines. Els salaris dels obrers més humils anaven augmentant. Els gremis anaven prenent força i poder. A partir d'aquell moment, ben organitzats i estructurats, esdevenen determinants tant per a la vida econòmica com, ben aviat també, per a la política.

Des de 1457, les crisis i vicissituds de la vida política van anar desapareixent gràcies a la instauració de la insaculació. A partir d'aleshores, els representants de les tres mans van ser elegits per sorteig, després d'obrir a tothom l'accés al cens.

La seu gironina presentava ja dos trams de la seva majestuosa nau única. La febre constructora es va emparar de la ciutat. Es van construir muralles. Es van obrir carrers. La ciutat va millorar i va embellir-se.

Però aquest quadre relativament ideal va esdevenir ben aviat l'escenari de crisis greus i profundes. L'any 1462 esclata una guerra civil, de la qual els pagesos remences van ser el detonant. El conflicte durarà 10 anys. Girona en va sortir afeblida i arruïnada, igual que la seva economia. La població va disminuir dramàticament, fet que va obligar els jurats a prendre mesures per afavorir la vinguda de nous habitants.

Després vindran els temps dels Reis Catòlics, marcats per la intolerància, els actes de fe, la Inquisició, la reconquesta i l'expulsió dels jueus.

CRONOLOGIA

- 1450**
Institució de l'Àngel Custodi
- 1453**
Conquesta de Constantinoble
- 1457**
Insaculació
- 1460**
Joan II ordena la detenció de Carles de Viana, fill seu
- 1461**
Acords de Vilafranca
- 18/02/1462**
Joan Margarit, bisbe de Girona
- 1462, 1463, 1467, 1468**
Girona, assetjada
- 1463**
Francesc de Verntallat, nomenat capità reial
- 1466**
Mort de Bernat I Bell-Lloc
- 1468**
Capitulació de Girona
- 1469**
Girona cau a les mans del duc de Lorena
- 1470**
Fundació de l'escola de música de la Catedral
- 1473**
Girona es queda amb només 563 focs
- 1474**
Verntallat, nomenat vescomte d'Hostoles
- 1477**
El parlament de Girona
- 1479**
Mort de Joan II
- 1479**
Ferran II, rei d'Espanya

La presa de Constantinoble posa fi al somni de dominació cristiana a l'Orient.

*Els Reis
Catòlics prenen
Granada.*

1483

Primer llibre imprès a Girona

1483

Els remences reprenen les armes

21/11/1484

Mort de Joan Margarit

21/04/1486

Sentència arbitral de Guadalupe

1486

Ferran II concedeix un privilegi militar a 30 remences que li havien donat suport

1487- 1505

Actes de fe a Girona

Setembre 1487

Celebració de la conquesta de Màlaga

1489

Mort de Bernat II Bell-Lloc

1489

Pesta

**Agost 1490-juny 1491 i gener-
maig 1494**

Inquisició a Girona

Començament 1492

Celebració de la conquesta de Granada

30/04/1492

Carta de Ferran el Catòlic ordenant l'expulsió dels jueus del regne

31/07/1492

Expulsió dels jueus de Girona

1493

Visita dels Reis Catòlics a Girona

1494

Hieronimus Münzer passa per Girona

1495

Arribada de la sífilis a Girona

1500

Arribada d'Aine Bru a Girona

1500

Arribada de Pere de Fontaines

1516

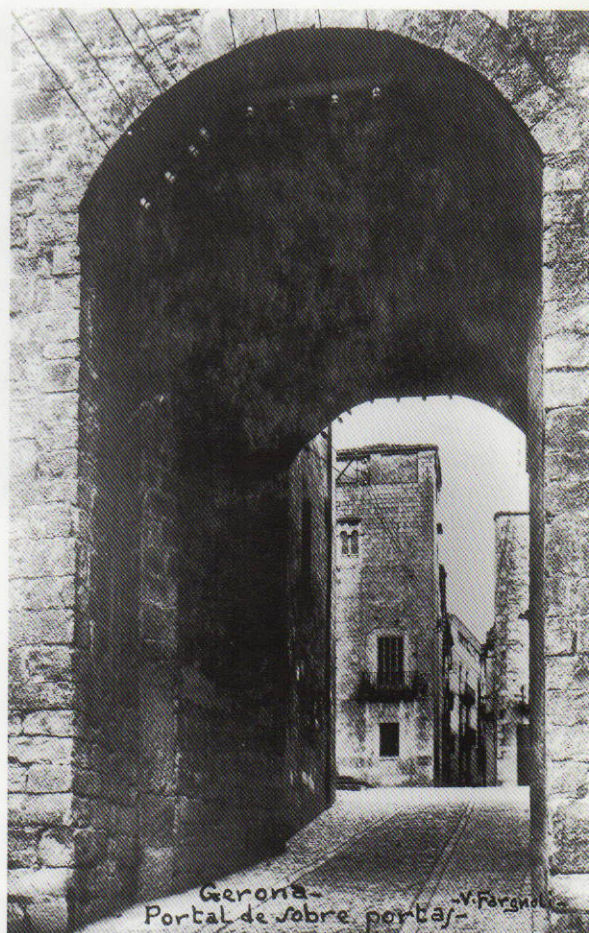
Mort de Ferran II el Catòlic

Girona en vigílies de la guerra

Imaginem-nos que som uns viatgers que arriben als afores de Girona aquella primavera de 1462. Què veuríem?

Provinents de França, passem davant de l'Hospital Nou. En aquest edifici es dona assistència activa als malalts, sobretot durant les epidèmies mortals de pesta que van marcar tot el segle. Es recorden encara les pandèmies de 1410, de 1421 i 1422, de 1429, de 1434, de 1441, de 1452. I com es podria oblidar la de 1456-1457, que durant aquells dos anys va matar gairebé un deu per cent de la població, sobretot la gent més humil, perquè les classes acomodades havien fugit a la primera alerta? Després d'haver travessat el popular i bulliciós barri de Pedret, ens trobem al peu d'una muralla imponent construïda recentment. Les tropes del Principat, dirigides pel comte de Pallars, assetgen la ciutat, defensada pel comte de Foix, ja que hi tenia refugi la reina Joana i el seu jove fill.

Imaginem encara que, havent travessat les línies del front, ens endinsem per la ciutat. La immensa catedral està en plena construcció i, curiosament, la nova nau gòtica cobreix l'antic edifici romànic, que ara sembla ben petit. Davant nostre, hi ha la Pia Almoïna, que

Entrem a la ciutat medieval per Sobreportes.

distribueix als pobres el pa cada dia. La situació dels més humils ha millorat una mica, tot i que encara depenen molt de la conjuntura. Dues portes tanquen el call. La situació dels jueus no ha millorat des del pogrom de 1391. Molts són morts, altres van preferir l'exili. Des de 1418, el nombre de conversos augmenta considerablement. Però en conjunt la convivència es manté, de moment, en calma, tot i que, des de 1445, els jueus tenen l'estatus d'"intocables": no poden tocar res ni ningú.

Continuem fins a la casa de la Ciutat. La vida política té alts i baixos des de fa uns quants anys. Per aconseguir una representació més justa dels grups socials, a través de les tres mans, la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, instaura una reforma l'any 1437. El sistema serà, a partir d'aquell moment, mixt: s'entrarà al Consell de la Ciutat tant per sorteig com per cooptació. Però com que són els mateixos jurats els que constitueixen les llistes inicials d'aspirants, el sistema de seguida va caure en el defecte de la infrarepresentació de la Mà Menor. L'any 1457, s'instaura el privilegi de la insaculació. L'elecció dels jurats es va fer, a partir d'aquell moment, tan sols per sorteig, i tots els ciutadans hi podien aspirar. De tota manera, com a tot Catalunya, hi ha una forta divisió política, sobretot entre les files del patriciat. A Girona, hi ha dos clans rivals: d'una banda, els Sampsó-Cavalleria-Margarit; de l'altra, els Segurioles-Desvern-Miquel.

Atrets pel brogit, ens dirigim ara cap a la plaça de les Cols i el carrer Argenteria, el centre de la vida econòmica de la ciutat. El nivell de vida de les classes inferiors ha augmentat, en detriment del de les classes més acomodades. Els artesans es tornen a recupe-

rar. El comerç del drap, punta de llança de Girona, és pròsper. La ciutat rivalitza amb Perpinyà, Mallorca, València o Barcelona. El gremi és fort i està ben organitzat: exporta a terres llunyanes. La situació econòmica s'ha redreçat aquests últims anys. Cal dir que s'han fet nombroses inversions al camp, que a partir d'aquell moment esdevé el jardí de la ciutat, proveint-la, però que també serveix de font d'especulació. Els moviments monetaris rutllen bé.

Tot plegat ens fa pensar que si la ciutat es troba en un mal pas, assetjada pels exèrcits, només és a causa de factors externs de política general. No obstant això, encara que la guerra no s'hagi declarat, alguns núvols amenacen tempesta. Al camp, protesten els remences, els pagesos sotmesos a la remença, compra de la redempció de la gleba. Representaven d'un vint-i-cinc a un quaranta per cent de la població rural. I el problema fa temps que dura i va augmentant, ja que els dirigents no han sabut resoldre el problema jurídic dels *mals usos* que els colpeix. Una situació crítica que es va afegir a l'altra i que va conduir Girona, i tot el Principat, al caire de l'abisme durant deu anys.

La Girona del començament del segle XX s'assemblava molt a la Girona del XV.

Els primers passos cap a la guerra civil

La guerra civil de 1462-1472 va marcar profundament la societat catalana del final de l'Edat Mitjana. Les causes del conflicte es poden detectar al llarg de tot el segle de manera més o menys directa.

Una profunda crisi econòmica sacseja Catalunya entre 1380 i 1420. Després d'un període de lleuger redreçament entre els anys 1420 i 1445, la depressió s'accentua entre els anys 1445 i 1455 i es va degradant cap a final de segle. Les conseqüències d'aquesta crisi econòmica són múltiples. En el cas que ens afecta, va desencadenar una profunda crisi social a partir de la meitat del segle XV.

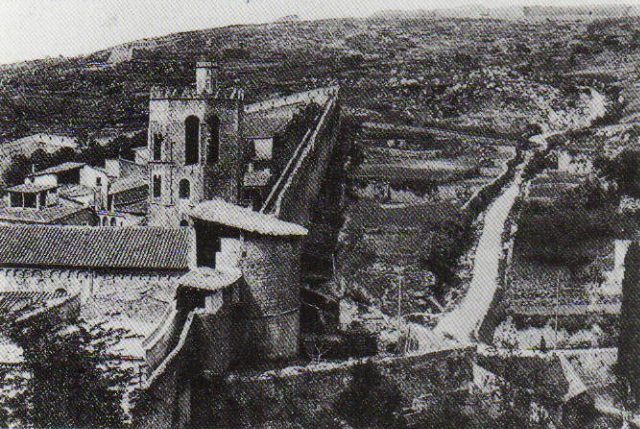
Per a nombrosos historiadors, doncs, aquesta guerra civil és el desenllaç d'aquesta crisi social, i la consideren com una "revolució" social, la primera d'Europa. És un conflicte en què es barregen l'oligarquia feudal, la burgesia, la reialesa i les classes populars. La guerra serà el mitjà d'expressió de les tres tendències polítiques decisives de l'època, és a dir el pactisme reaccionari, l'autoritarisme monàrquic i el sindicalisme popular.

Aquest seria, doncs, el context global que, sense desencadenar pròpiament una guerra civil, en prepara, de tota manera, el terreny.

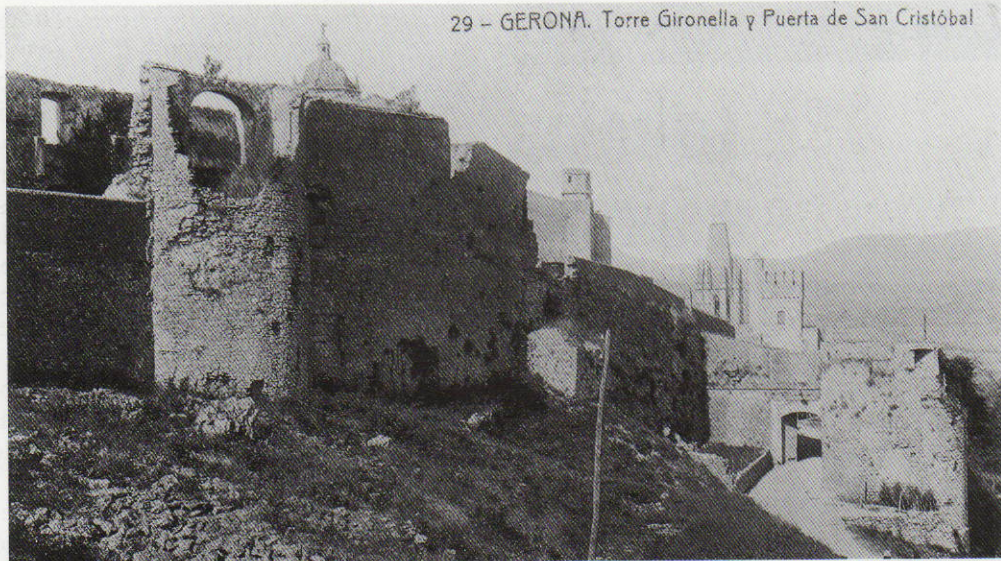
L'esdeveniment que va servir de detonant no va pas ser conjuntural, sinó ben concret. En aquest cas, es tracta d'un desencadenant de tipus polític.

A finals de 1460, Joan II, germà i successor d'Alfons el Magnànim, ordena la detenció del seu segon fill, Carles de Viana. Aquest acte és perfectament il·legal, ja que va contra quatre usatges i quatre constitucions de les Corts. L'oligarquia ho aprofita per aixecar-se contra la monarquia. Les Corts van crear el Consell que representava el Principat de Catalunya. Aquest òrgan es troba, doncs, al punt de partida de la revolta. A través d'aquest Consell, les Corts tenen el rei al capdavant. El gener de 1461 convoca la primera reunió del Parlament de Catalunya. La Biga, que representa l'oligarquia, atia l'exaltació del poble en favor de Carles de Viana i, introduint un discurs de llibertat de la terra, reclama l'alliberament del príncep. A les eleccions municipals de Barcelona, que van tenir lloc en aquell moment, la Biga retorna amb força al govern. El Parlament multiplica els ul-

23 - GERONA. Montaña de Montjuich

El baluard de Sant Pere de Galligans: el monestir estava inclòs al mur de fortificació.

Torre Gironella, el punt més important de la defensa de la força vella.

timàtums al rei, que respon amb un refús darrere l'altre.

Però davant l'oposició i el descontentament de les masses i de l'oligarquia, el rei no pot resistir gaire temps i cedeix, el juny de 1461, signant els acords de Vilafranca del Penedès. És la gran victòria de la Biga, que s'aixeca obertament contra el rei, el qual a partir d'aquell moment no pot tornar a entrar lliurement a Catalunya. La Biga obté que el govern monàrquic sigui controlat per una institució aristocràtica: és la Diputació del General, que encapçalarà el príncep Carles, ara ja en llibertat. A més, s'organitza el nou Consell del Principat de Catalunya, que té un paper semblant al d'una superdiputació. El rei només conserva el dret de convocar les Corts i de nomenar els ministres i els oficials. El triomf és, doncs, complet, però l'oligarquia ha deixat endarrere dos grans oblidats: els gremis i els pagesos. Es pot dir fins i tot que aquests últims s'emporten ràpi-

dament el paper de segons perdedors. Efectivament, els senyors feudals, victoriosos, demanen als remences el pagament dels últims anys. Els problemes no s'han pas resolt per a tothom.

Quan, el 1462, Carles de Viana mor d'una malaltia pulmonar, els que van quedar marginats en la primera revolta s'aixequen perquè creuen que el príncep ha estat enverinat. A començament de 1462, el poble pren les armes. Els remences tenen al capdavant Verntallat, que organitza un sistema de guerrilla que funcionarà durant deu anys. La idea era senzilla: un terç dels pagesos prenia les armes i els dos terços restants els sostenien econòmicament.

La guerra oposa, doncs, tres camps: l'oligarquia, el rei, els remences. Joan II busca el suport de Lluís XI, rei de França. L'any 1462 compromet, arran del tractat de Baiona, el Rosselló i la Cerdanya a canvi de diners i d'armes.

El conflicte comença. Durarà 10 anys.

La reina a Girona

La presència de la reina a Girona a partir del mes de març de 1462 va tenir com a conseqüència directa un setge de la ciutat que va durar dos mesos, juny i juliol. Aquests enfrontaments, que podem considerar com els primers de la guerra civil, van ser també els primers d'una llarga sèrie, ja que Girona va ser assetjada una desena de vegades seguides. La llegenda parla, doncs, de l'heroisme de la ciutat en la seva resistència contra l'enemic, i atorga a la nostra ciutat el sobrenom "d'Immortal", guanyat a pols. La llegenda explica que la reina, fugint de Barcelona, es va refugiar a la seva estimada ciutat de Girona, l'indret més segur, i que després d'una defensa heroica dels gironins, va haver de refugiar-se a la Força Vella, nucli primitiu de la ciutat, encara dotat de muralles. Després de set setmanes de setge, l'arribada de les tropes del comte de Foix la va alliberar de la tenalla dels exèrcits barcelonins. Però la lleialtat de la ciutat i dels seus habitants va ser realment a tota prova, tal com pretén el mite?

En primer lloc, cal veure que el desenvolupament dels esdeveniments va deixar tant els habitants com les autoritats perplexos, confosos i atemorits. Des d'un punt de vista jurídic, encara que el rei i la reina van ser declarats enemics del regne, el jove príncep continuava essent l'hereu, autoritat que li e-

L'escut de la reina Joana, a la caserna dels Alemanys, record de la seva estada a Girona.

ra reconeguda per tothom. Era, doncs, inconcebible, o si més no difícil, contradir les seves ordres. Girona es va trobar situada en primera línia. I, mentre que les altres ciutats del Principat podien esperar el desenllaç dels esdeveniments per decidir quina l'actitud havien de tenir, Girona havia d'actuar immediatament.

A més, la reina no havia vingut sola. L'acompanyava un petit grup de militars que l'havia seguit des de Barcelona o que l'havia anat a trobar més endavant. També podia comptar amb algunes personalitats locals, poques en realitat, però de talla, com Joan Margarit, Francesc Sampsó o Guillem Sunyer. En tot cas, no sabem que la seva presència i la de l'hereu excitesin les fibres monàrquiques dels habitants. I, potser per alliberar-se d'aquesta implicació directa incòmoda, Girona va intentar diverses vegades arribar a un acord de pau. En tot cas, en vigílies del setge, és clar que la defensa de la ciutat es farà seguint dos fronts: la reina i els seus fidels defensaran la Força Vella, i els habi-

tants, la ciutat baixa. Cadascú amb les seves armes, cadascú amb els seus homes, i sobretot sense cap interferència. En aquell moment, és clar que la reina només podia comptar amb ella mateixa, i que els jurats no lluitaven exactament per la mateixa causa que ella.

El dia de Pentecosta (el 6 de juny) les tropes del Principat van atacar. Gairebé no van tenir problemes per entrar a la ciutat. Pallars mateix dirà que ha guanyat perquè els enemics “s’han deixat guanyar”. Els homes de la reina havien de defensar sols el reducte de la Força. Quants eren? Aproximadament dos-cents de censats amb certesa, quatre-cents comptant-hi els habitants. I d’aquests dos-cents, quants eren gironins? A penes quaranta-tres de coneguts. La resta eren funcionaris reials (31), militars no catalans (61) i pagesos (39). I els altres? De fet, l’11 de juny i el 6 de juliol es van celebrar dos consells generals. Els documents ens aporten la llista de les persones presents, és a dir, la llista de les persones que en aquelles dates no estaven tancades a la Força. Dels vuitanta prohoms del Consell General, només en faltaven vuit, que eren amb la reina. De fet, tot porta a creure que de les vuit-centes persones que formaven el patriciat urbà, només un centenar hauria pogut ajudar la reina. Quant a l’actitud del clergat, també és reveladora. La major part dels membres de l’Església vivia a la Força. Sembla, doncs, que s’hi van quedar ja que simplement hi vivien. La prova és que no figuren a la llista dels enemics de la Diputació.

Després de la intervenció del comte de Foix, els jurats i dignataris gironins van desplegar el zel que els ha-

via faltat en el moment del setge per donar suport a la reina. El títol “d’Immortal” va ser conferit a la ciutat, ja que la reialesa tenia molt d’interès a assegurar-hi els seus representants. Però quan els jurats van pressionar fins arribar a demanar al nou rei Ferran el títol de “Fidelíssima”, aquest els va respondre demandant als gironins una prova de la seva fidelitat. Aquest no-refús, aquesta no-acceptació va refredar les demandes, que no es van repetir.

Aleshores, sense que això signifiqui minimitzar els esforços dedicats ni les penes sofertes per la ciutat de Girona, és bo contrarestar una llegenda com aquesta, massa perfecta, utilitzada durant segles per polítics i historiadors poc escrupolosos.

Carrer de la Força, antiga Via Augusta.

Girona dins la tempesta

Des de temps reculats, Girona ha ocupat una plaça estratègica a Catalunya. I això encara va ser més veritat durant la guerra civil que es va produir entre els anys 1462 i 1472.

Per aquesta raó, Girona va ser escenari de nombrosos setges al llarg del conflicte, tan aviat assetjada per uns, tan aviat per altres, i deixada al final de la guerra en un estat de ruïna.

El primer setge és el més conegut. Les tropes de la Generalitat, conduïdes per Pallars, deixen Barcelona el mes de maig de 1462 per prendre Gi-

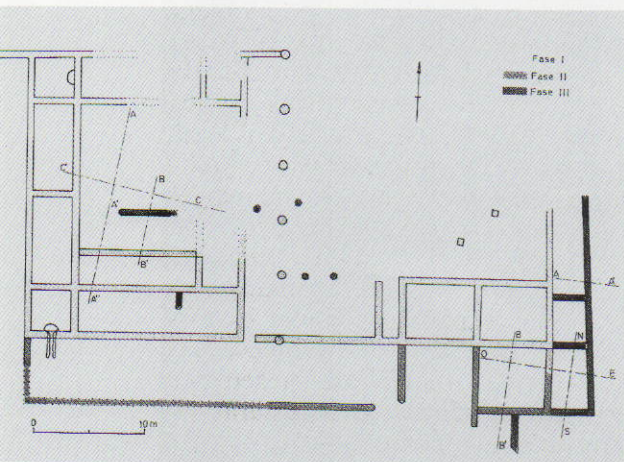
rona, refugi de la reina i del seu fill. Ocupen fàcilment la part baixa de la ciutat, després d'haver destruït durant els combats l'edifici de l'actual Fontana d'Or. Però Rocabertí es fa fort a la Força Vella. Verntallat, al cap dels pagesos remences, intenta prendre Pallars a la contra per Riudellots de la Creu, però aquest atac acaba amb una desfeta. El 17 de juny de 1462, dia de Corpus, Pallars projecta celebrar triomfalment la seva entrada a la ciutat. Però, encara una vegada més, Rocabertí es manté, fins i tot després de la lluita sagnant que va oposar els dos camps a la plaça de Sant Domènec. Com hem vist abans, va ser gràcies a la intervenció francesa del comte de Foix que la ciutat es va alliberar el 23 juliol.

Un altre setge, aquest força breu, va tenir lloc l'any 1463. Les tropes del baró Bernat de Cruïlles persistien en el setge militar de la Força Vella, però sense obtenir gaires més èxits que els homes de Pallars.

Fins al 1467, la ciutat gaudeix d'una relativa tranquil·litat o, si més no, es pot dir que no pateix una pressió tan ferma.

Al començament del conflicte, el rei Joan II tenia assegurada l'ajuda de les tropes de Lluís XI de França contra el Rosselló i la Cerdanya. Però la Diputació també havia demanat a les tropes franceses que l'ajudessin, un suport que, en un primer moment, van rebutjar de donar. El 1467 França reacciona, accepta l'oferiment i s'afanya a socórrer la Diputació de la Generalitat. Girona sempre havia estat considerada un punt estratègic, ara reforçat com a ciutat d'acollida de la resistència reialista a Catalunya. Per aquest motiu, el duc de Lorena, fill del duc d'Anjou, s'hi dirigeix el mes de maig de 1467. Arriba per Santa Eugènia de Ter. Per tallar les co-

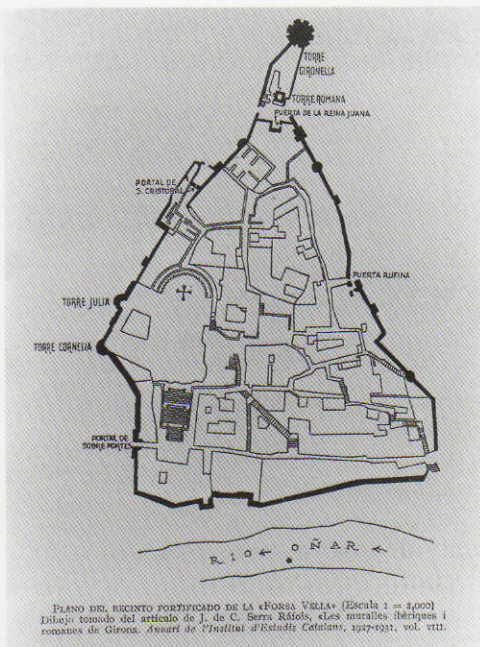
El camp de l'exèrcit de Joan II el 1467 a Viladamat. Les alineacions corresponen a un sistema de defensa del campament. Per casualitat, aquest camp va ser construït sobre una vil·la romana del segle II aC.

municacions i avançar-se a l'arribada dels reforços de Joan II, realitza nombrosos raids amb les seves tropes al Gironès i, sobretot, a la zona de Banyoles. Joan II envia ajut, en efecte, a Girona a través de la persona del seu propi fill, Ferran, que encapçala les tropes reials. El duc de Lorena marxa en direcció a Hostalric per poder-lo aturar. El príncep passa per Lleida, Vic, Sant Esteve d'en Bas, Amer i arriba finalment a Salt el mes d'agost. Després es dediquen a "netejar" els nuclis rebels que hi ha a l'Empordà. Vernetllat decideix instal·lar-se amb les seves tropes al Mercadal, per si hi ha un nou setge. El mes d'octubre, el rei en persona desembarca amb el seu exèrcit a Empúries i inspecciona la situació local.

Però les coses no s'aturen pas aquí. El duc de Lorena no es declara vençut i torna a atacar la ciutat el 1468. Quan el mes de novembre Ferran II ajuda Girona, que està novament assetjada, és vençut a Viladamat per les tropes franceses. És el començament d'una sèrie de contratemps de les tropes del rei a l'Empordà. Les tropes reialistes es repleguen cap a Tarragona. Girona, sempre en estat de setge però sense rendir-se, acaba essent el punt de resistència màxima de Catalunya. Divuit mil francesos més hi fan cap, sota les ordres del general Dubois. És el començament d'un llarg setge. El dia de Corpus de l'any següent, el primer de juny, Dubois invita els jurats a un dinar per iniciar les negociacions. Al vespre, els jurats fan entrar dos-cents homes armats a la ciutat i se signa la rendició. Per la seva banda, Dubois jura davant la porta de la catedral que els privilegis de què gaudia la ciutat de Girona es mantindrien.

Semblava que això significava el final de la resistència gironina, que a

La Força vella va resistir els atacs per defensar la reina i el seu fill.

partir d'aquell moment va canviar de camp. No obstant això, aquesta situació va durar poc temps, ja que l'any següent mor el duc de Lorena. Aquest fet permet a Joan II recuperar definitivament la ciutat.

La ciutat, a partir d'aquell moment "Immortal Girona", va patir en la seva pròpia carn, durant els deu anys de guerra, els setges successius de les tropes rebels i reialistes. A l'endemà de la guerra, la ciutat estava en fallida, les cases mig destruïdes ocupaven els carrers. La població va patir una severa sagnia. L'economia estava al seu punt més baix. Però, malgrat aquest quadre negre, la ciutat es tornarà a aixecar amb una rapidesa extraordinària, i recuperarà el seu pes demogràfic, econòmic i cultural en menys d'una generació.

La Força vista després del setge de 1462

Pere Miquel, jurista de Girona, va guardar els llibres de comptes de les despeses originades per la reconstrucció de la Força Vella després del setge de 1462. Aquest manuscrit, conservat a l'arxiu del Reial Patrimoni de Catalunya, ens permet adonar-nos de l'estat de la Força després dels assalts de Pallars.

Molts edificis van quedar afectats, i molts d'ells només per evidents raons estratègiques. Així, Rocabertí, el capità de Girona, va pagar tres obrers per treure la terra que hi havia al davant del portal de Sant Cristòfol i per reparar el mur corresponent. Una altra porta severament afectada va ser la de Sobreporta. El baluard que es trobava sota la torre del castell de Sobreporta havia patit una "trencadura" que va haver de ser reparada per un grup d'obrers. Sembla clar que totes les portes de la Girona d'aleshores van patir desperfectes. Es va pagar Llorenç Torra per "tapar I. Forat e fer una bombardera al portal Sant Pere". Miquel Padret, un panyater, va treballar molt per reparar les tres portes de Sant Llorenç, del Mercadal i de la Força. Se'l va pagar per un "pany e clau e adobar una cadena per la porta del baluard del portal de Sant Lorens [...] e mes per una clau gran e adobar I. pany e metre I. tornet a la altre cadena de la dita porta [...] e mes per affigir ferro al sobrepany del forrollat del quisquet de la porta maior del dit portal e adobar les bagues del dit forrollat e fer una clau grossa [...]".

Els altres objectius preferits de Pallars van ser les torres. La punta de llança de la defensa de la Força, la torre Gironella, va haver de suportar nombroses atacs. En tot cas, els estralls devien ser importants tenint en compte el temps que s'hi va haver de treballar. Es troben les despeses per aquesta torre entre el mes d'agost de 1462 i el maig de 1463. Hi treballaven traginers, potser per netejar les restes caigudes aquí o allà. Després, els picapedrers es van posar mans a l'obra per repujar el mur i la torre. No obstant això, els treballs més importants es van portar a terme a la torre de Requesens i la de Cabrera, els dos pilars de defensa del Call i, per consegüent, la porta d'entrada Sud de la ciutat. L'activitat constructora hi va ser intensa i llarga, i es van haver de contractar nombroses persones i animals. Agafem l'exemple dels treballs efectuats el 13 de setembre per fer-nos una idea d'aquesta despesa d'energia: "Item lo dit die per albará del dit Nicholau Masdeval he donat a ell dit Masdeval per pagar XI mestres que han obrat a les obres de Requesens, dels portals de Sobreporta e de Sant Cristofòl e enderrocament de cases la jornada de divendres que's comptave X del present a rahó de II sous V diners munte XXVI sous VII diners. E per vint e dos menobres a

rahó de XVIII diners, XXXIII sous. E per I home ab una bestia que tragina calcs e arena, III sous V diners. E per I fadri ab I ase que tregina arena, XXII diners. E per XVIII corteres de calcs a rahó de VIII diners malla, XII sous IX diners. E per un altre home que tregina de la dita calcs e arena a la forsa ja que los altres treginaren a les obres, III sous V diners. E per X tronyeles per los bastiment, III sous IIII diners. E per XII mestres que foren a les dites obres la jornada de dissabte que's comptave XI del dit a rahó de II sous V diners, munte XVIII sous. E per trente menobres a rahó de XVIII diners, XLV sous. E per I home ab bestia que tragina calcs e arena, III sous V diners. E per dos fedrins ab dos asens, III sous VIII diners. E per quatre covens per tirar pedres, dos sous. E per una tranyela, IIII diners. E per sis corteres de calcs, III sous IX diners. Munte la dita jornada LXXXVII sous II diners. Es per tot CLXXI s. VIII”.

Un altre dels punts estratègics va ser l'església i el baluard de Sant Feliu. Efectivament, Sant Feliu va ser l'únic edifici de fora de les muralles a mans dels gironins. Les comunicacions entre Sant Feliu i les muralles havien de mantenir-se, i la fortificació del cor de l'església, així com el seu baluard, havien d'estar en perfecte estat. Per comunicar, s'utilitzava una enorme biga que es col·locava entre l'església i la muralla. El 1462 es va comprar una biga nova per substituir la vella.

Encara es podrien detallar d'aquesta manera els treballs efectuats a les Ballesteries, a la casa de la Sobreguaita, la Pia Almoina, reserva de farina, la presó, la sacristia... Els obrers no només eren uns simples paletes, sinó que també actuaven com a destructors i acabaven d'enderrocar les cases en ruïnes que eren perilloses per als habitants del barri o bé obstacles per a una defensa eficaç.

Aquests comptes ens mostren que la població de Girona continuava en plena forma fins i tot després d'aquell setge llarg i penós. La intensitat dels treballs prova la lucidesa dels dirigents, que sabien que un altre setge era possible. Es va reconstruir la ciutat ràpidament, però la prioritat continuava essent les instal·lacions militars. Gairebé es va necessitar un any de treballs per tornar a aixecar Girona, fet que ens demostra, si és que calia, la violència a què van arribar els combats.

L'ex-col·legiata fortificada de Sant Feliu, a l'exterior de la ciutat, servia de posició avançada de defensa.

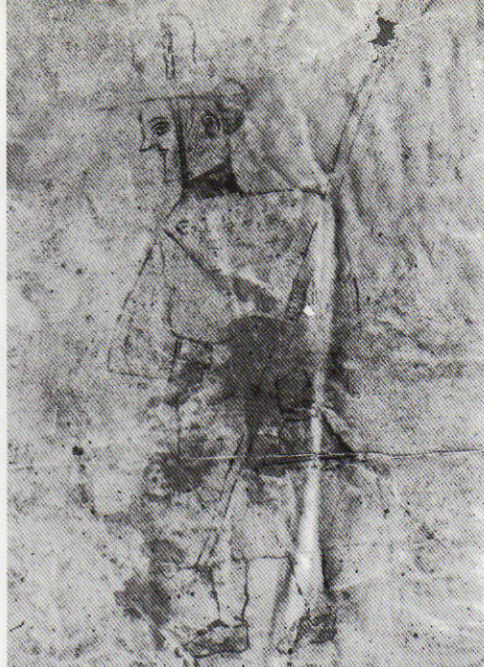
Els remences i la guerra civil

Encara que la crisi dels remences es remunta al segle XIV, caldrà esperar aquest final de segle XV per veure com es resol. Però, abans de tot, ens podem preguntar: de què es tractava?

La remença és la compra de la redempció de la gleba, és a dir, que un serf lligat a un fons de terra podia comprar-se. Sovint s'associava als *mals usos* l'espoliació, l'arsia o l'adulteri, pels quals els culpables havien de pagar les multes corresponents al seu senyor. Els remences representaven d'un vint-i-cinc a un quaranta per cent de la població pagesa. La compra d'aquesta gleba valia, al començament del segle XIV, aproximadament tres sous, però, després de la pesta negra de 1348, els preus van disparar-se i van pujar a prop de 120 sous. Aquest és el començament del malestar remença. Alfons el Magnànim va intentar l'any 1458 fer suspendre les quantitats de compra. Però això representava privar els burgesos i senyors d'una gran entrada de diners i ningú no va voler seguir aquest camí.

En vigílies de la guerra civil, el malestar arriba al camp gironí. Les reivindicacions dels senyors propietaris encenen la revolta dels remences, que esclata el mes de febrer de 1462.

Els remences van prendre possessió de la muntanya gironina i de la

Un militar en armes com els que participaven en la guerra remença (AHG).

Selva amb força rapidesa. Donant suport al rei, defensen i abasteixen Girona durant el setge. Combatran per Girona fins a la seva caiguda en mans de les tropes angevines del duc de Lorena l'any 1469.

La seva tàctica s'acosta molt a la dels guerillers actuals. Les seves tropes tallaven les comunicacions entre Barcelona i l'Empordà. D'aquesta manera, paralitzaven les ordres del Consell del Principat. Només una part dels homes anaven al combat. Els altres es quedaven als camps per abastir-los.

Durant la durada del conflicte, van concentrar les seves forces per mantenir els passos pel Pirineu oberts a les tropes de Joan II. Així asseguraven una comunicació fluida entre Girona i les ciutats del camp reialista de l'Empordà, d'una banda, i les tropes de l'exèrcit reial enclavades a Balaguer, Tarragona o Lleida, de l'altra.

El castell fortificat de Montjuïc.

Joan II tenia consciència del paper primordial d'aquesta resistència pagesa. D'altra banda, les seves accions els permetran rebre, més tard, l'any 1486, de mans de Ferran II el títol de Generós i un privilegi militar. Durant el conflicte, Joan II va incorporar totalment els remences al seu sistema militar, fent d'ells molt més que unes simples milícies. El 1463 va nomenar capità reial Francesc de Verntallat, que era el cap de fila de les tropes remences a Girona. Així es va convertir en l'autoritat màxima del Gironès, tant des del punt de vista civil com militar. D'altra banda, s'ha de dir que Verntallat va representar el seu doble paper de manera brillant. Va mantenir les seves posicions estratègiques a la muntanya de Girona durant tota la guerra. A més, va intentar organitzar una administració pública. Aquest òrgan era dirigit per una junta de govern de dotze membres. Les vegueries de Vic, Camprodon i Girona es beneficiaven de dos representants cadascuna. I els poblets i llogarrets dels afores es repartien els altres sis membres.

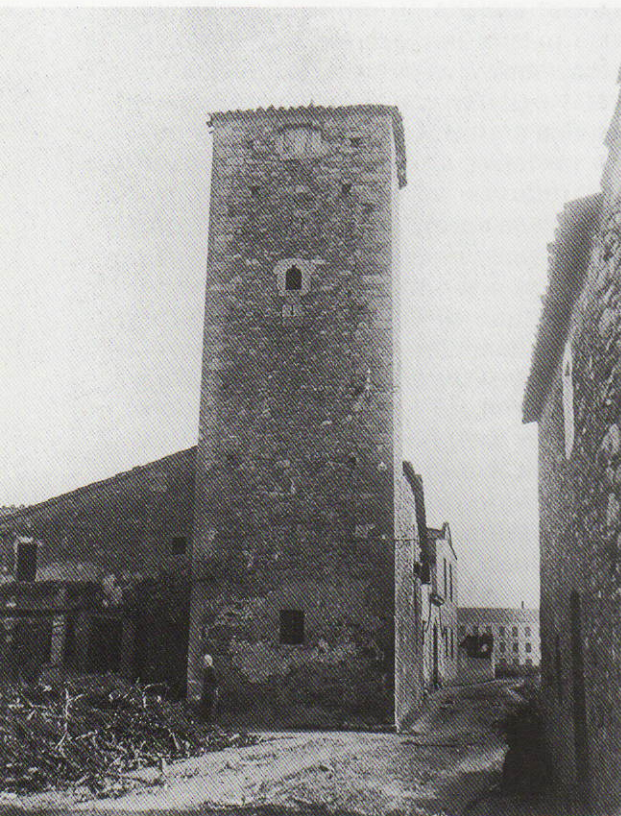
Però, tot i l'acció decisiva de les tropes remences, Joan II no va poder resoldre completament els seus problemes jurídics. Efectivament, el 1472, quan es va produir la signatura de la pau de Pedralbes, Joan II no va trencar amb les classes socials diri-

gents i, per aquest motiu, va haver de renunciar a prendre una decisió sobre la condició remença. Es va acontentar recompensant alguns caps d'aquesta revolta, com va ser el cas de Verntallat, nomenat finalment vescomte d'Hostoles.

Així, doncs, tot i l'alçament i les batalles encapçalades pels pagesos durant aquells 10 anys, el problema que existia des del 1472 continuava sense tenir una solució. La guerra no els va portar cap dels beneficis que havien previst. La gran crisi econòmica posterior al conflicte va reactivar els reflexos senyorials. El 1481 les Corts van aprovar la constitució "com per lo senyor" que restableix i reforça els drets dels senyors de la terra. L'agitació que es va produir va empènyer les mateixes institucions a concedir als pagesos el dret de sindicatura i una exempció per alliberar-se dels drets feudals. Però la situació política era molt tensa i una segona guerra remença va esclatar l'any 1483. Estava encapçalada per Pere Joan de Sala, antic lloctinent de Verntallat, que representava l'ala més radical de la pagesia. Però aquest alçament no va tenir ni de bon tros les mateixes repercussions que el primer, i Sala va ser vençut a Llerona l'any 1485 i, posteriorment, executat.

El problema remença va quedar aleshores en suspens.

La sentència arbitral de Guadalupe. El final d'un problema?

Quan Pere Joan Sala va reprendre les armes, l'any 1483, no tan sols estava impulsat per les repressions perpetrades contra els pagesos després de la guerra civil, sinó també per un programa ideològic que els remences havien defensat i que volien continuar defensant. El radicalisme de Sala responia a una visió més àmplia que la simple supressió de les càrregues servils. Exigia, i amb ell una àmplia franja remença al seu darrere, l'abolició completa dels drets senyorials i l'adquisició de la propietat de manera definitiva. La conquesta d'armes de Sala i el radicalisme de les seves proposicions van servir per conscienciar el rei del polvorí que representava el camp català. Per això mateix, després de la desfeta de Sala, Ferran II va actuar amb la voluntat de trobar d'una vegada per totes una solució al problema. Va voler buscar l'equilibri de forces sense perjudici per a la monarquia.

Així, doncs, el 21 d'abril de 1486 va promulgar la sentència arbitral de Guadalupe. Evidentment no va poder tenir en compte les reivindicacions radicals que havia formulat Sala. D'altra banda, la sentència prenia mesures repressores contra els homes que l'havien seguit, mesures poc o gens aplicades posteriorment. No, més aviat va prendre en consideració les demandes dels més moderats. Els *sis mals usos* van desaparèixer doncs, contra 60 sous per mas o 3 sous anuals de cens, així com les altres feines servils. Els pagesos van gaudir, a partir d'aquell moment, de llibertat de domicili, del dret de vendre els productes de la collita sense l'autorització dels senyors, així com el dret de vendre els béns mobles del mas. També van poder vendre el mas, però amb

La torre de Sant Dionís de Salt.

L'Empordà, territori remença.

l'autorització del senyor. Finalment, les prestacions contingudes en els capbreus, que els pagesos consideraven que eren abusives, van poder ser recusades. Els termes d'aquesta sentència no beneficiaven només els pagesos. Així, van haver de pagar 50.000 lliures de multa al rei durant 10 anys pels desperfectes que van causar. Així mateix, van haver de pagar 6.000 lliures al seu senyor en concepte d'indemnització durant dos anys.

Els pagesos van crear un nou sindicat, el Gran Sindicat Remença, que fins al començament del segle següent va permetre liquidar els impostos i obtenir una aplicació justa de la sentència.

Per tant, la promulgació de la sentència va posar fi a la guerra social que havia esclatat a final del segle XV. Els pagesos van obtenir la seva llibertat i una plena seguretat, ja que van entrar en possessió del domini útil dels masos, amb la possibilitat de comprar-lo. No obstant això, el senyor en continuava essent l'únic detentor directe, ja que podia percebre els censos, delmes i altres drets. Es va entrar en un sistema emfitèutic. El pagès va millorar la seva situació anterior: ja era lliure. Aquesta revolta pagesa ha estat

considerada la primera revolta social a Europa, ja que va desembocar en un progrés jurídic, econòmic i social de l'estatus del pagès. Però si il·luminem aquesta sentència amb la llum de les reivindicacions de Sala, més radicals, el text apareix sota una òptica doble: efectivament, els pagesos es van alliberar de les feines servils i dels *mals usos*, però els senyors van veure com es garantia la continuïtat del règim senyorial limitant la mobilitat pagesa, que amenaçava àmpliament el sistema.

Hauria estat impossible respondre a totes les demandes de Sala i de la pagesia radical que el seguia. La sentència de Guadalupe, per assegurar l'equilibri social del camp català, va haver de prendre en consideració les reivindicacions dels més moderats. Tothom va quedar, en certa manera, satisfet. Però, encara que la condició pagesa hauria pogut aspirar a millorar més, la sentència va representar, de tota manera, un avenç important des del punt de vista jurídic i social per a la pagesia. Aquesta revolta dels pagesos, i la solució que se li va trobar, la sentència, són un model de progrés social que es va estendre seguidament a tot Europa.

Què va resoldre la sentència de Guadalupe?

La guerra civil no va poder resoldre el problema remença. La sentència arbitral de Guadalupe es va proposar trobar una sortida a aquesta situació que ja feia massa temps que durava. La qüestió és saber si realment aquesta sentència va fer millorar la condició dels pagesos.

Es fa molt difícil conèixer realment les conseqüències directes de la sentència de Guadalupe. És forçós constatar que ignorem moltes i moltes coses sobre la seva aplicació. Per exemple: com van poder pagar els pagesos les multes en forma d'impos-

tos? El clima general era àmpliament hostil a aquestes imposicions, i sobretot amb els pagesos que, no havent patit mai els *mals usos*, no entenien per què havien de pagar aquella multa. I què es pot dir dels pagesos més pobres i desemparats? Com devien poder afrontar aquella nova despesa?

A través dels capbreus seria possible comprovar més concretament la possible evolució de la situació dels pagesos, i això a causa de dos aspectes: l'accés al *domini útil* i els pagaments obligatoris als quals estaven sotmesos els capbreuadors. Deixem passar una cinquantena d'anys perquè les dades siguin més eloqüents.

Els pagesos més benestants van poder augmentar la superfície de les seves propietats. Els pagesos de classe mitjana va resultar els grans perdedors. Abans detentaven la meitat de les terres, i a partir d'aquell moment només en posseiran un vint per cent. Els petits pagesos augmenten en

El mas torre Ponsa de Riudellots de la Selva.

Uns pagesos van intentar lluitar amb armes per millorar la seva condició, mentre que els altres van continuar treballant per alimentar-los.

nombre, i perden encara una mica més de *domini útil*, ja que tenien accés a menys del vuit per cent. Es constata, doncs, la desaparició de la classe mitjana pagesa en benefici d'una classe més acomodada. Aquesta última té tendència a acumular terres. Per què? En primer lloc, a causa del despoblament de després de la guerra; després, sobretot a causa de l'endeutament de la gent més humil.

Dins el conjunt, la condició dels pagesos canvia poc. Ja no queden sotmesos als mals usos, però han de pagar una multa de tres sous de redempció cada 21 d'abril. Estan sotmesos a la tasca i al braçatge, dues prestacions en proporció a la collita d'aproximadament 11/1. Els pagesos podien canviar-les per pagaments fixos, en espècie o en metàl·lic. Només el senyor tenia poder de decisió. Cal afegir-hi servituds personals i d'altres pagaments en espècie. I, és clar, no es pot oblidar oblidar el delme, l'impost immutuable concedit a l'església.

Què es pot dir, per tant? Si, des d'un punt de vista jurídic, la sentèn-

cia de Guadalupe va representar un pas endavant per a l'estatus dels pagesos, des d'un punt de vista econòmic la situació no va evolucionar gaire. Els pagesos rics, obligats igual com els pobres a pagar els tres sous de multa, no van trobar obstacles jurídics que els impedissin acumular béns i terres en detriment dels més humils.

La revolta remença, dirigida per la classe mitjana de la pagesia, va acabar trobant una solució gràcies a la sentència de Guadalupe. Però, paradoxalment, si ens projectem cap als anys 1550, constatem que no se'n va beneficiar en res, que va portar els més humils gairebé a la ruïna i, per si això no fos tot, només va fer que revifar les classes acomodades, les úniques que van tenir un ampli accés al *domini útil*. Vista des d'aquest punt de vista, la revolució, primera revolució social d'Europa, no va tenir una conclusió a l'altura de les esperances que havia creat.

Els Reis Catòlics i Girona

Girona es va beneficiar immediatament d'una imatge molt bona en l'entorn del nou rei Ferran II. L'actuació dels gironins durant la guerra civil devia contribuir-hi, i el jove sobirà es recordava segurament dels moments de l'exili que va passar protegit a la Força. El lligam que els uneix és, doncs, potser sentimental, però quan hereta el tron d'un regnat com el de Joan II, cal doblegar-se a la raó d'estat, i Girona tenia una posició estratègica de primer ordre. Totes les relacions iniciades durant el regnat de Ferran es faran, doncs, des d'aquesta doble perspectiva.

Les primeres decisions oficials del jove rei, després de la mort del seu pare l'any 1479, concerneixen el problema de la recuperació de les jurisdiccions perdudes durant la guerra civil. Així, per posar fi a la polèmica entre la ciutat i Verntallat, el rei ordena que el castell de Rocacorba sigui tornat al veguer de Girona, Otger Agramunt. El mes de setembre de 1479, des de Barcelona, Ferran II ordena que els béns il·legalment confiscats o retinguts durant la guerra civil entrin a formar part del patrimoni reial. Per aquest motiu, les jurisdiccions de la Pera, Bordils, Cervià, Madremanya i Sant Gregori passen a ser possessions reials, tot i les reclamacions de monsenyor Margarit, primer

propietari, desposseït durant els fets de la guerra civil.

A més de les decisions d'ordre polític, Ferran II va prendre mesures d'ajut per a l'economia local. Va acabar amb el desordre monetari del comtat d'Empúries i a l'Empordà. Efectivament, el valor d'aquelles monedes variava extraordinàriament entre aquelles zones i les de Girona i la Selva. Així, un ducat valia 30 sous a Castelló, però tan sols 27 a Girona. El rei era sensible als arguments de Girona i va imposar una igualtat dels valors monetaris. En el mateix ordre d'idees, va autoritzar Girona a emetre moneda en diverses ocasions per quantitats que anaven de 200 a 2.000 lliures.

Des d'un punt de vista religiós, Ferran portava bé el seu sobrenom de "Catòlic". El mes de maig de 1489 va demanar per correu als jurats de Girona que rebessin l'inquisidor Alfonso Espina, i que ho fessin amb el respecte i els fastos que es mereixia. També els va demanar que li facilitessin la tasca en la mesura dels seus mitjans. També va ser Ferran el que va ordenar des de Granada el 31 de març de 1492 l'expulsió dels jueus d'Espanya, tal com ho veurem més endavant. Finalment, va escriure des de Sevilla el 24 d'abril de 1490 per nomenar Fernando de la Torre i Rodrigo Sanchis responsables de l'organització per a Girona i el Gironès de la Santa Croada ordenada pel papa contra els turcs. En un àmbit més local, va donar suport l'any 1488 a la reforma de l'edifici de les monges de Santa Clara, i va felicitar per la mateixa ocasió els jurats de "lo zel que teniu en les coses divines". A més, va demanar que les cases veïnes del convent fossin habitades per persones que no molestessin

les germanes en el seu pietós recolliment i que, per consegüent, que l'ajuntament allotgés els propietaris més lluny.

Des d'un punt de vista militar, Girona era un punt estratègic que es trobava a la frontera amb el regne de França. Quan, el setembre de 1493, Ferran II i Carles VIII de França signen un tractat per al retorn del Rosselló i de la Cerdanya a les possessions espanyoles, Girona es trobava a primera fila per reintegrar aquelles dues províncies. I quan Ferran prepara la guerra el 1495 contra el mateix Carles VIII per les possessions de Nàpols, Girona estava una vegada més al davant de l'escena, tant per prevenir una incursió francesa com per preparar una conquesta espanyola. Girona, per tant, havia de preparar la vinguda de les tropes de Castella i d'Aragó i havia de vetllar perquè no els faltés de res, sobretot des del punt de vista de la manutenció. El 1502 també va tocar a Girona enviar el nombre més alt d'homes per donar suport al setge de Salses. Girona representa doncs un paper de topall entre els dos regnes, algunes vegades com a protector, d'altres com a atacant.

Finalment, el rei va intervenir molt concretament en la vida de la ciutat. Així, gràcies a ell avui encara podem gaudir del barri antic, ja que els jurats havien previst destruir tota la Força Vella. Adduint el paper estratègic de la ciutat de Girona i, sobretot, de la seva reputació d'inpugnable, tal com havia pogut verificar-ho ell mateix, el rei va refusar que els jurats prenguessin aquella decisió. En canvi, va donar el seu aval per a la reconstrucció del carrer de les Ballesteries, destruït gairebé sencer durant la gue-

Santuari de Rocacorba.

rra civil, però fent prometre als jurats una millora urbanística perquè hi hagués espai entre les cases i la muralla del davant del Mercadal.

Quan el rei va morir, el dia 23 de gener de 1516, la ciutat va sentir-ne profundament el dol. La cerimònia celebrada a la catedral va ser solemne i amb gran pompa. Girona va sentir profundament la pèrdua del seu monarca i ho va demostrar amb sinceritat. El rei va tenir present a l'esperit tota la seva vida el paper que havia representat Girona durant la guerra civil. Aquella experiència, que va marcar profundament el jove príncep d'aleshores, es va notar durant tot el seu regnat en les relacions que va mantenir amb la ciutat. I Girona, ben conscient d'aquesta posició, va saber respondre a aquesta confiança amb sinceritat.

De l'agonia al renaixement

S'ha de tenir en compte la situació econòmica del Principat per comprendre la situació local de Girona. Què queda de Catalunya després de la guerra?

El 1472 Catalunya es desperta amb un sentiment de frustració. Hi havia el dubte de saber si la guerra no s'havia fet en va. S'havien resolt els problemes? Sembla malauradament que, després de 10 anys de guerra, la resposta sigui globalment negativa. Les reivindicacions pageses es van quedar sense solucions, el Principat va perdre el Rosselló i la Cerdanya. El balanç era més aviat trist.

Des d'un punt de vista econòmic, la guerra va ser una catàstrofe. El comerç va perdre un 21 per cent de moviment

en relació als anys 1448-1451. Hi va haver una conseqüència directa i immediata: la moneda es va devaluar. Els *pacífics* passen de 4,02 g d'or a 2,915 g. La moneda corrent ja no tenia relació amb la moneda real. La situació semblava difícil de redreçar tenint en compte l'estat de fallida de les ciutats i el despoblament.

Aquesta crisi de la immediata post-guerra s'estabilitza, de tota manera, gràcies, entre altres coses, a l'arribada massiva d'immigrants als grans centres econòmics i, sobretot, artesans, la qual cosa va permetre incrementar el creixement força ràpidament. Malgrat això, Catalunya coneix un nou període de crisi entre els anys 1481 i 1487. A més del fet que les depressions tenien sovint fases cícliques recurrents, cal afegir la presa de les armes per part dels remences, que asfixia el camp en aquest període, i també l'establiment de la Inquisició. Aquesta última, efectivament, provoca l'aparició d'un clima rígid i inflexible, i pren com a objectiu un grup que serveix sovint de reserva i/o de prestador de fons: els jueus i els conversos. El paisatge econòmic era força depriment. Per manca de moneda, el comerç queda paralitzat. La producció estava desorganitzada en diversos camps, i els artesans eren rars i, per tant, cars. La marina, eix del comerç català a la Mediterrània, sobretot cap a Nàpols i Sardenya, estava en declivi, la qual cosa va afavorir l'aparició i el desenvolupament ràpid de la pirateria. Afegim a aquest quadre, ja de per si ben negre, la competència estrangera, que produïa més, millor i a millors preus.

Cal esperar la data decididament emblemàtica de 1492 per veure com es va redreçar definitivament l'economia. És ben clar que aquesta recuperació va necessitar un cert temps i, en l'àmbit

Exemple d'un pacífic de Renat d'Anjou.

Torroella de Montgrí es va protegir contra els pirates amb fortificacions.

del Principat en tot cas, no va permetre ni retornar al segon o tercer rang. No obstant això, a partir d'aquest moment, la població va augmentar novament, la producció es va reorganitzar i l'intercanvi mercantil va recuperar intensitat. Ferran II va prendre mesures dràstiques per sanejar els comptes. Va aconseguir eixugar els deutes de les institucions públiques i, sobretot, va reforçar la moneda, fet decisiu per redreçar el mercat dels capitals. Catalunya, seguint l'exemple europeu, va entrar aleshores en una era d'expansió econòmica. Les indústries es van recuperar. Per exemple, és el cas de la indústria tèxtil, sobretot gràcies a l'arribada massiva d'immigrants. També es van prendre mesures per protegir les collites, prohibint sobretot el pas del bestiar a través dels camps.

Aquesta renovació no es va fer sense alguns petits obstacles. Per exemple, Ferran II volia unificar la moneda. Però Girona ho va rebutjar, ja que el canvi de moneda i els preus la beneficiaven molt a escala local.

En canvi, la pirateria continuarà saquejant el litoral català, i això passarà fins al segle XVIII, malgrat alguns in-

tents d'organització de milícies del mar. No obstant això, el comerç marítim va recuperar el seu impuls, gràcies sobretot a la reactivació de la ruta Barcelona-Alexandria i les mesures protectionistes sobre Sicília i Nàpols, que tenien com a objectiu conservar un mercat privilegiat per al tèxtil català.

El paper dels gremis va ser reforçat, i això va permetre que es desenvolupés la producció industrial. Finalment, la moneda es va sanejar, seguint l'exemple del que s'havia fet a València.

Ferran II, gràcies a les mesures enèrgiques que va haver de prendre, va aconseguir tornar a aixecar Catalunya en vigílies del nou segle. Gràcies a aquesta economia sanejada, el Principat va recuperar suaument la seva força i el seu rang. Serà una manera de salvar-se contra les crisis futures, com ara la crisi monetària del segle XVII, per exemple.

Reflex d'una tensió política: el Parlament de Girona (1477)

L'Empordà va viure un període difícil a final del regnat de Joan II. Els pagesos malcontents es van revoltar. Va aparèixer la fam i, com que es diu que una calamitat no ve mai sola,

també va aparèixer una epidèmia de pesta. A més, la seguretat dels habitants ja no estava garantida perquè hi havia bandes de lladres i a causa de les incursions franceses. En resum, l'Empordà es va convertir en una zona altament conflictiva.

Independents i indiferents davant l'administració de la Generalitat, els nobles d'aquelles zones aprofitaven la menor excusa per actuar. Estaven disposats a assegurar ells mateixos la defensa de les seves terres sense haver d'esperar a rebre ordres de les Corts. Per la seva banda, el rei preferia distanciar-se de tot plegat, i va decidir delegar aquesta missió. No podia escollir raonablement la Generalitat, l'autoritat de la qual va ser mermada durant la guerra. A més, Joan II tenia molt d'interès a donar suport a aquells nobles perquè així afeblia les relacions entre Barcelona i la frontera. El rei va decidir, doncs, confiar la qüestió de la defensa de l'Empordà al capità de Girona, Joan Sarriera. El rei va autoritzar els nobles a actuar i a reunir-se per assegurar la defensa de la zona. No obstant això, es va oblidar d'informar-ne a Barcelona.

Sarriera va convocar un parlament a Girona. Les Corts van ser informades de la seva existència per una carta de Joan Margarit que els anunciava la convocatòria del Parlament de Girona per al dia 8 de gener. Barcelona va enviar a Girona el bisbe de Vic perquè impedís aquesta "cosa absurdíssima, monstruosa e de gran desordre". De tota manera, la reunió es va acabar fent al claustre de la catedral, sota la presidència de Sarriera i amb

El claustre de la catedral, en forma de trapezi, va ser testimoni de la creació del parlament de Girona.

una gran part dels representants de l'Empordà. Sarriera obre la sessió anunciant que no es pot continuar comptant amb l'ajuda de les Corts. Després d'una objecció del bisbe de Vic, Margarit proposa ajornar la reunió perquè els representants de cada autoritat s'agrupin en comitès i puguin discutir el problema de la defensa. Si Barcelona no envia més ajuts en una quinzena de dies, el Parlament de Girona es tornarà a reunir i gaudirà de ple poder decisor. Finalment, es va aixecar la sessió.

Una nova prohibició amenaçava el nou parlament. El rei es va oposar a l'assemblea. Estava furios perquè veia com les seves instruccions originals havien estat deformades. Deia que només havia autoritzat enviar un grup de soldats per assegurar la defensa de les terres de l'Empordà, i no la creació d'un parlament públic que s'oposés a les Corts.

Sarriera i Margarit es van veure obligats a retornar dins de la legalitat, però hi van posar una certa inèrcia. Es multipliquen les trobades per trobar una solució a aquest problema doble de defensa del territori i de reconeixement de l'autoritat. És en aquest context que una tropa d'un miler de francesos fa una intrusió fins a Caldes i en segresta els habitants. Les Corts i el rei hi van voler intervenir, però no es van poder posar d'acord i no es va fer res. Joan II es desplaça doncs fins a Barcelona. Obliga Margarit a venir per discutir de l'estat de tensió a la frontera i del problema general de la defensa.

Es faran algunes concessions a tots dos bàndols. Aquesta crisi de confiança es va transformar en un problema purament material (recerca de fons, disponibilitat de tropes i de material) molt més fàcil de resoldre.

Autorització reial ACA, R. 3414, Fol. 129V, 1476

“Per quant vosaltres venerables nobles magnífichs, amats consellers e feels nostres, los prelats, barons, nobles, cavallers e gentils hòmens, ciutats, viles e lochs de la terra e província de Empurdà, per deffensió de la dita terra e província entenau a posar sobre vosaltres alguns drets e tall ab lo qual pugau sostenir alguna gent d'armes per defensió de la dita província, per açò ab tenor de les presents donam e atorgam licència e facultat a vosaltres que us pugau ajustar e congregar una e moltes vegades en aquella ciutat [Girona] [...] e entre vosaltres feer, statuir e imposar aquells talls o drets que us semblaran, a les peccúnies que en procehiran sian tenguts e haian de convertir e distribuir en socs de gent d'armes, la qual haia de star en la defensió e ajuda de la dita terra”

En tot aquest afer, tant Girona com l'Empordà van prendre decisions decisives. Els nobles, molt independents en relació amb els de Barcelona, van aprofitar la situació per aixecar-se contra les Corts i van prolongar, d'aquesta manera, les tensions nascudes durant la guerra civil. Però, ben de pressa, es van trobar entre dos focs, el rei i les Corts, i no tindran gaires més llibertats de moviment. Però així hauran reafirmat el seu poder, la seva independència i la seva voluntat.

Gironins

En vigílies de la guerra civil, Girona només comptava amb 877 focs laics i 80 focs eclesiàstics. Un foc representava una llar de vida, una família, és a dir, entre 4 i 5 persones per als focs laics i 3 per als eclesiàstics. La població va anar disminuint lentament des de 1300. En aquella època, efectivament, tenia 2.092 focs, i després de la pesta de 1348 eren només 1.590. Les epidèmies, la fam, i també durant tot el segle XV la crisi econòmica van desgastar sistemàticament el nombre d'habitants de Girona. La guerra civil també va cobrar-se el seu bon nombre de vides humanes. L'any 1473 només quedaven 563 focs. L'ajuntament reacciona immediatament a aquesta sagnia afavorint els corrents migratoris des de les comarques, Barcelona i Perpinyà. Va exemptar els nous vinguts amb la meitat dels impostos durant quatre anys sobre el vi i la farina. Aquesta política va donar els seus fruits ja que, entre 1473 i 1513, es passa de 563 famílies a 1089, és a dir, un augment del noranta-tres per cent! Aquest estat de fet es va traduir en la construcció o reconstrucció de nombroses cases a Girona. Entre 1491 i 1515 es van construir 133 noves cases i se'n van reconstruir 14. Aquest moviment s'atura i gairebé s'inverteix força ràpidament, ja que l'any 1515 el nombre de focs torna a caure a 1.023.

Cal assenyalar, no obstant això, que aquestes dades no inclouen els grups minoritaris, que són els jueus i els pobres. Es pot conèixer la població dels jueus pels impostos recollits al si de

El pont de la Barca sobre el Galligants i carrer del Llop.

l'aljama. La suma recollida ens dona una idea de les variacions en el nombre de gent. El 1427, l'impost de *maridatge i coronatge* comporta l'ingrés de 176. L'any 1477, tan sols 88 sous, i el 1480, 29 sous. Des del pogrom de 1391, la població està en ple declivi.

La població pobra varia segons l'època i la situació econòmica. De mitjana, es pot pensar raonablement que havia de representar d'un deu a un quinze per cent de la població total. En els documents, no obstant això, es troben xifres extremes de 25 persones pobres per 877 focs i fins a 316 pobres per 843 habitants! Això obeeix més a una necessitat política de part de l'ajuntament que a una realitat social. Efectivament, si Girona volia reduir les impositcions que havia de pagar al rei, per exemple, li interessava molt declarar una població majoritàriament pobra que no podia suportar més augments d'impostos.

A aquests dos grups que no figuren pas sempre en els censos, se n'hi poden afegir dos més: els militars i els religiosos. El 1497 es compten 17 militars, sense precisió de rang ni de càrrec. Hi ha molts més detalls, en can-

vi, pel que fa als homes d'església. Sobre un total de 992 focs l'any 1497, és a dir, aproximadament 4.500 persones, hi havia 20 eclesiàstics, 11 preveres del capítol i 58 beneficiaris de la seu. Sant Feliu tenia un personal eclesiàstic de 5 persones, Sant Benet de 14, Sant Pere de Galligants de 10, Sant Martí Sacosta de 4 i el Mercadal de 2. Cal afegir, a tot plegat, 3 capellans que oficiaven a l'hospital Nou i a l'hospital de Sant Pere. Aquestes dades no tenen en compte la població dels ordes.

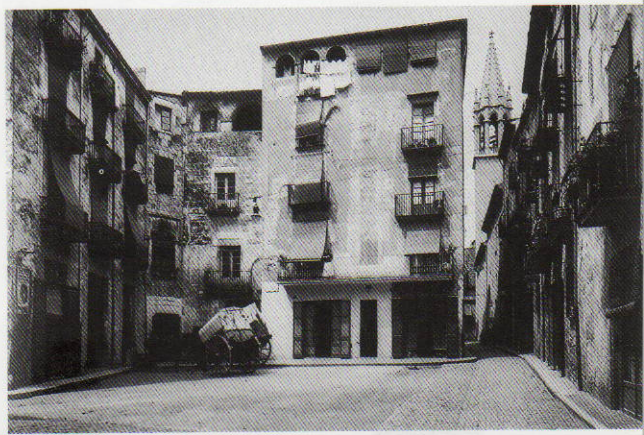
La població estava repartida de manera desigual dins els barris de la ciutat. L'any 1497 la superfície de la ciutat era de 839,74 km², amb una densitat de 3,70 per cent de la població per km². El 1462 a Pedret hi vivien 200 persones, majoritàriament de les pedreres. 300 persones vivien a Sant Pere i al portal de Santa Maria. El carrer del Llop era un carrer molt animat: hi vivien 250 persones. Era el barri dels albergs i de les tavernes, i també era el de les prostitutes. A la plaça de Sant Feliu, hi vivien cent cinquanta veïns. El carrer molt comercial de les Ballesteries comptava amb 300 persones. El carrer de Sant Llorenç era el lloc de trobada de les confessions. Hi vivien trenta cristians, al costat d'una majoria de conversos. La resta del barri era eclesiàstica (80 focs). Entre el carrer de la Cort i l'Argenteria, hi havia 300 habitants. Era el cor de la ciutat, i també un dels sectors més benestants. 122 persones vivien al carrer Ciutadans, a la plaça de les Cols o a Albergueries. El barri més recent, a l'altra riba, el Mercadal, tenia sis-cents habitants, sobretot artesans i religiosos.

Finalment, aquesta població estava repartida segons els oficis. Si reprenem el cens de 1462, obtenim les xifres se-

güents: tèxtil, 227 persones; cuir, 123 persones; metal·lúrgia, 58 persones; construcció, 92 persones; alimentació, 75 persones; comerç, 75 persones; administració, 24 persones; 60 rendistes, 15 intel·lectuals, 109 oficis diversos i 42 no concretats. Més enllà d'aquestes xifres generals, és interessant comprovar la diversitat d'oficis a cadascuna de les categories. Així, si prenem, per exemple, els oficis de la construcció, són de dotze en total: ferrer, argenter, senyer, mestre, mestre de casa, manobre, pedrer, fuster, calciner, teuler, pintor, brasser, als quals es podria afegir els de corder o soquer.

La població pateix grans variacions, pèrdues degudes a malalties o a les guerres, i guanys gràcies a mesures administratives. Però, més enllà de les xifres que presenten sovint els estudis estadístics, cal fer l'esforç d'imaginar una Girona d'abans de la guerra plena de vida, sorollosa, diversa en la seva població i en les seves activitats, sempre malgrat la crisi existent. En segon lloc, s'ha d'imaginar una Girona de després de la guerra, mig buida, amb carrers sencers en ruïnes, amb manca de braços, pansida. Només si ho fem així podrem comprendre l'eufòria demogràfica del començament del segle XVI, amb nous dirigents que van decidir reconstruir amb paciència tota una ciutat i la seva població.

Placeta del Mercadal.

Una població vinguda de fora

Les ferides de la guerra civil eren difícils de curar després del conflicte. Girona es va despertar en ruïnes. Tot s'havia de reconstruir: la ciutat, l'economia, i la població, greument afectada a causa dels enfrontaments.

No obstant això, un historiador es pot adonar ben ràpidament que el nombre d'habitants, encara que havia disminuït molt, estava en progressió constant des de l'any 1473. Paradoxalment, el saldo bateigs-morts era negatiu. És a dir, que els naixements no cobrien el nombre de morts. Com pot ser que la població augmentés i que ho fes de manera tan espectacular? L'única resposta possible és la immigració.

El barri de la Rambla era una zona habitada per molts estrangers, que van ajudar a reconstruir-la.

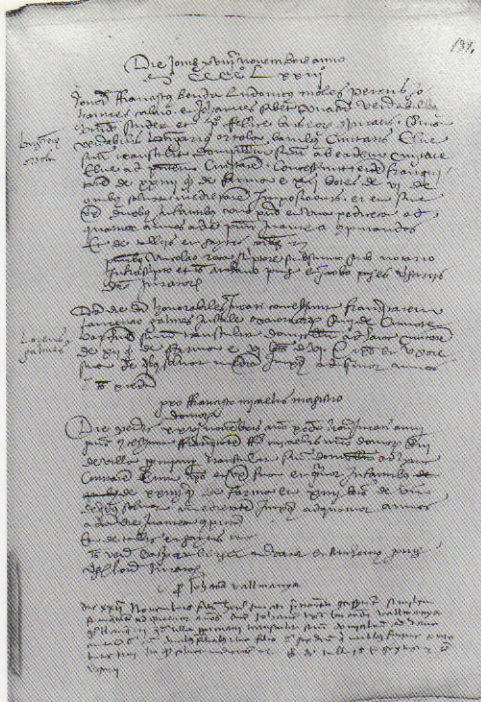
Des del 1473, els jurats de Girona, conscients de la dramàtica situació econòmica i demogràfica de la ciutat, posen a punt una política de seducció per atraure els candidats a la immigració. Insisteixen a establir noves poblacions gràcies a una política de franquícies fiscals. Totes les persones que s'instal·laven a Girona amb la seva família i els seus béns, per a quatre anys com a mínim, es beneficiaven d'exempcions fiscals: només pagaven la meitat dels impostos sobre el vi i la farina, i no eren censats immediatament en les imposicions locals. Aquests mesures econòmiques duraran un centenar d'anys per atraure 1.829 famílies, aproximadament 9.000 persones. Una xifra impressionant, a la qual caldrà, a més, afegir les persones soles que no gaudeixen d'aquests privilegis, o també les famílies que es queden menys de quatre anys, i que no figuren en els llibres de franquícies.

Aquestes mesures van portar resultats immediats. Entre 1473 i 1475, arriben a aquesta ciutat en ruïnes, de poc més de 500 focs, 160 famílies, unes 700 persones. Es tracta sobretot de gent de l'ofici del tèxtil. A partir de 1475, passada l'eufòria dels primers moments, aquest corrent es ralentitza una mica. Però recomença novament a partir dels anys 1490, ja que, només el 1516, 843 famílies s'instal·laran a Girona, amb un pic notable de 179 famílies entre els anys 1506 i 1510. Aquesta època correspon al final real dels problemes. Així, la població de Girona passa de 621 focs el 1485 a 1.089 el 1513, en l'espai d'una sola generació. Aquesta situació ve confirmada per la febre constructora que s'empara de la ciutat. Es construeixen 133 cases noves en 20 anys, sense parlar de les reconstruccions. És clar que emigrar no significava tenir assegurat el paradís, i

un bon nombre dels nous gironins va haver d'allotjar-se a les barraques al llarg de l'Onyar, davant del portal de Bonaventura. Però en seran desallotjats el 1509 pels jurats perquè els feien por les inundacions. De tota manera, en aquell moment la ciutat ja estava reconstruïda, i la crisi de l'allotjament havia disminuït. Tots van poder ser allotjats amb rapidesa.

Qui devien ser? Aquestes famílies provenen de les comarques veïnes en la seva gran majoria. És pot, doncs, parlar de micromobilitat. Un 22 per cent provenen del Gironès, un 13,5 per cent del Baix Empordà, un 10,5 per cent de la Selva; després, en un percentatge menor, de la Garrotxa (5 per cent), de l'Alt Empordà, del Rosselló o del Barcelonès. Fixem-nos en el gran nombre de francesos que travessen els Pirineus per instal·lar-se a Girona: 16,2 per cent. El flux dels immigrants segueix doncs constantment un eix Sud-Nord, amb una preponderància de la gent del Sud. Les famílies són sovint famílies simples: de pares i fills, però que gaudeixen, no obstant això, d'un coeficient familiar superior a la mitjana, amb 4,91 persones per foc. Això potser es pot explicar pel fet que la immigració ve provocada per diversos factors: l'atracció econòmica n'és un. Però també pot manifestar-se per repulsió, com pot ser-ho, per exemple, la pressió demogràfica d'una zona. Aquestes són, doncs, les famílies més nombroses, les que marxen primer, les que no poden satisfer les seves necessitats dins d'una economia saturada. Per tot això, les famílies, enteses en un sentit ampli (amb ascendents i/o parents pròxims) representen, de tota manera, un 13 % dels immigrants.

En la seva immensa majoria, els afranquits són artesans, i sobretot gent del tèxtil. Representen un 40 % dels

Unes cartes de franquícies, acordades a nous veïns de Girona (AHMG).

nouvinguts el 1473, i pugen fins al 60 % els anys 1501-1505, per després estabilitzar-se en la segona meitat dels anys 1510 cap a un 54 %. A més d'ells, trobem gent de l'ofici del cuir, un 11 %, i de la construcció, un 5 %. Aquesta aflluència de mà d'obra permet, doncs, un redreçament ràpid de l'economia local. Des d'aquesta òptica, la vinguda de famílies de mercaders, encara que en petit nombre (poc més d'un 2,5 per cent dels afranquits), permet dinamitzar la represa econòmica.

A poc a poc, els jurats abandonaran la seva política d'exempcions fiscals perquè així ho demanaran les necessitats demogràfica i econòmica. No obstant això, es pot dir que, gràcies a aquesta política, Girona es va refer ben de pressa de les seves cendres i va poder tornar a ser el centre econòmic de primer ordre que era abans de la guerra.

Ser jueu

La vida de la comunitat jueva al segle XV seguia nombroses normes i regles, tant les dictades per la seva religió com per les autoritats cristianes.

Els jueus vivien en un espai físic restringit: el call. La seva societat era dirigida per un poder executiu: l'aljama, que organitzava la vida civil, social, cultural i religiosa. Aquesta autoritat depenia, de tota manera, del sobirà del país d'acollida. El rei designava el batlle de l'aljama, que la dirigia. El batlle es recolzava en el consell de l'aljama, que estava compost de jueus, elegits pels jueus. En general, aquest consell es reunia a la sinagoga.

La primera sinagoga de Girona es trobava a la plaça dels Apòstols, a l'angle de la catedral i del palau episcopal. La segona estava situada al carrer de la Força, al nivell de l'actual placeta de l'Institut Vell, d'on van ser expulsats l'any 1391. Al començament del segle XV, la sinagoga es va traslladar al carrer de les Dones, número 5, actual Miquel Oliva, i allà continuava estant en vigílies de l'expulsió. El consell de l'Aljama la vendrà a Jordi Rafart el 9 de juliol de 1492.

Deixant de banda la sinagoga, l'eix de la vida col·lectiva era la família, amb el pare com a cap de la unitat. La vida quotidiana estava intensament impregnada per les tradicions i les lleis religioses. Els jueus eren mercaders, sabaters, matalassers, metges... Practicaven moltes activitats intel·lectuals i especulatives, i per això els trobem sovint o-

Representació d'una família jueva en una situació de la vida quotidiana: el dinar.

cupant càrrecs de gestors, negociants, prestadors o recaptadors d'impostos. No és estrany que anessin adquirint petites terres fora muralles per poder arribar millor a fi de mes, gràcies a algunes vessanes de vinya.

Precisament a causa d'aquests temes financers, l'odi entre cristians i jueus es manifestava sovint. Que un jueu comprés terres a un cristià o que aquell donés crèdit per a aquesta compra era una operació corrent a l'època. La incomprensió i el rancor es van instal·lar, sobretot, quan aquest mateix cristià no podia pagar els seus deutes i el jueu li prenia els béns per poder cobrar. La usura estava en mans dels hebreus, ja que està prohibida per la llei cristiana. No obstant això, cal assenyalar que la llei jueva, el Deuteronomi, diu: "tu pots exigir interessos a l'estranger, però no a ton germà", la qual cosa explica que poguessin prestar amb interès als cristians però no als mateixos jueus. Va aparèixer, doncs, la imatge del creditor jueu sense cor i àvid de diners, i ben sovint aquesta imatge serà agitada com una bandera roja a l'hora de trobar els bocs emissaris, eliminant així l'infidel... i el creditor.

A Girona, la convivència entre les comunitats estava feta d'alts i de baixos. Les relacions eren cícliques, amb alternança de tolerància, d'intercanvi i de fanatisme.

Fins al segle XI, la situació havia estat més aviat tranquil·la. Es troben nombrosos contractes entre jueus i cristians, i fins i tot certs intercanvis culturals entre l'aljama i la seu. Després, a poc a poc, el call es transforma en un gueto. Aquesta marginació ve facilitada per l'estatus de la comunitat hebraica: els jueus no són considerats ciutadans, no són lliures, sinó propietat del rei. La discriminació comença a principi del segle XIII, amb l'obligació de portar una rodona groga en el tors per als homes, i dues cintes per a les dones.

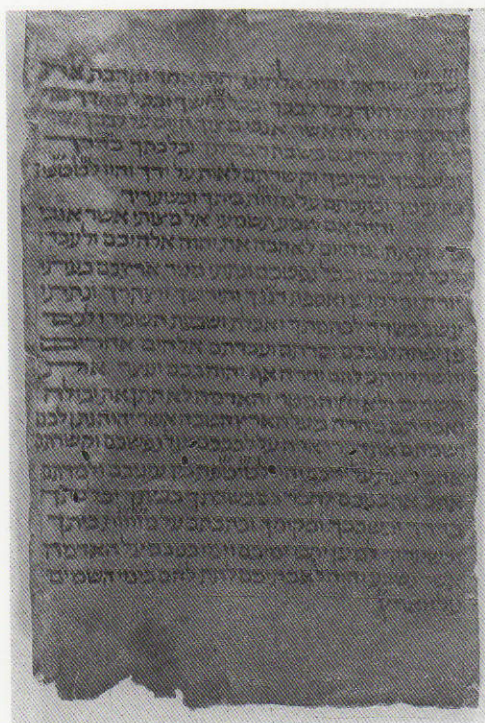
Després del pogrom de 1391, els jurats de Girona van multiplicar els ac-

tes de protecció en favor seu. Però sembla que aquelles mesures van ser, de fet, un mitjà per controlar-los de més a prop. A partir de 1432, els conversos han de viure separats dels jueus, i a partir d'aquell moment s'ha de mantenir tancada la porta del call. El 1442 els cristians, "antics i recents", no poden acceptar un jueu a casa seva. Les finestres i les portes de les cases jueves que donen sobre els carrers fora del call han d'estar tancades. A partir d'aquesta data, el ritme dels decrets es va accelerar: el 1445 es prohibeix als cristians llogar una casa, una botiga o fins i tot una taula a un jueu a l'entorn del call. La població jueva s'asfixiava en un call que es va quedar massa petit. El 1445 se'ls autoritza a viure a fora, però han de portar sempre el vestit jueu o una banda roja ben visible. El 1448 es decideix examplar el call incorporant-li el carrer de la Ruca, però es van tancar els dos extrems. El 1449 es tanca totalment la porta del call perquè "els jueus no perverteixin pas els nous cristians". Només una intervenció de la reina va permetre la reobertura d'aquella porta. Finalment, l'any 1475 el mostassaf prohibeix als jueus, jueves i prostitutes tocar l'alimentació que hi ha sobre les taules dels mercats.

Es van anar adonant els jueus de la intolerància que arribava? Segurament sí, ja que en vigílies de la seva expulsió només quedaven vint famílies al call, fins a tal punt que l'aljama només tenia quatre representants en el consell i no cinc, per manca de candidats.

Ironies del destí: l'any 1492, just abans de l'expulsió, els Reis Catòlics, durant la conquesta de Granada als musulmans, havien autoritzat els jueus a celebrar aquesta victòria contra uns infidels que, a partir d'aquell moment, serien expulsats del país.

Únic exemplar de mezuzà catalana. Les mezuzot són petits fragments de pergamí enrotllat, que contenen versets del Pentateuc en una cara i el nom sagrat de l'Altíssim a l'altre.

Al marge de la societat

La definició de la població gironina a final del segle XV no seria completa sense tenir en compte els marginals. Aquesta població, situada al marge dels criteris clàssics d'acceptació dins la societat, representava aproximadament un 15 % de la població global.

Hi havia diverses menes de marginació. En primer lloc, la marginació econòmica: els més pobres quedaven ex-

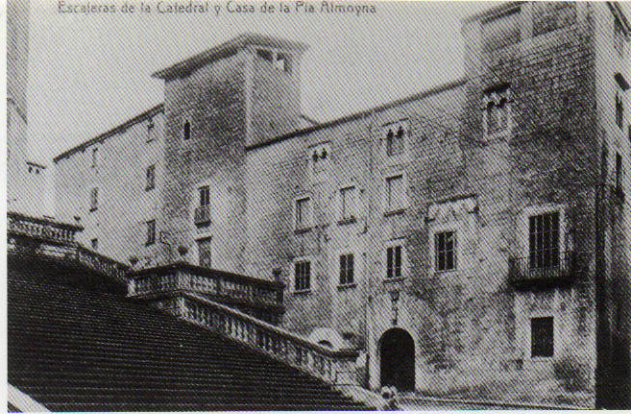

La prostitució era part de la vida quotidiana, malgrat una política municipal i religiosa contra les "dones públiques" (AHG).

clusos dels centres de decisió, no tenien accés als gremis, o en tot cas a la mestria. Eren els primers que estaven exposats als imprevistos: males collites o crisi econòmica breu, malalties, guerres, impostos suplementaris. En resum, ben poc els separava de la misèria més total, i havien de recórrer ocasionalment, o freqüentment, a l'ajut de l'església a través de la Pia Almoïna. En els censos, hi apareixien sempre entre les percepcions més baixes, o fins i tot hi podien aparèixer sota la denominació *nihil*, "res" en llatí, abreviatura de *nihil habientes*, "els que no tenen res". També els trobem entre els comptes de les pies almoïnes de la seu o dels diferents ordes de la ciutat. Per tant, es pot parlar raonablement d'una població que anava d'un deu a un quinze per cent de la població, segons les èpoques.

Després hi ha la marginació religiosa. Ja hem parlat del cas molt diferent de la comunitat jueva a Girona. Des del pogrom de 1391 fins a l'expulsió de 1492, van quedar progressivament apartats per una sèrie de decisions que els prohibien l'accés a la vida econòmica, política i també social: prohibició de tocar els aliments al mercat, prohibició d'obrir les finestres de les cases que donaven al carrer, etc... Portada fins a l'extrem, aquesta marginació va portar inevitablement cap a l'exclusió total.

A més, hi havia una altra categoria de marginals que resumia les dues categories precedents i que hi afegeix un pes militar: són els esclaus. Fins al segle XIII, els esclaus eren gairebé exclusivament sarraïns, presoners de guerra o ostatges capturats en les ràtzies a la frontera. Però, més endavant, el comerç dels esclaus canvia de forma i, al segle XV, es troben esclaus vinguts de nombrosos països: Grècia, Sardenya, Rússia, Albània, Bòsnia, Armènia... Catalunya, amb nombrosos ports comercials a la Medi-

La Pia Almoyna ajudava a sobreviure moltes persones cada dia.

terrània, estava àmpliament afectada per aquest tipus de comerç. Els esclaus estaven considerats com a béns mobles i, per tant, es troben sovint traces seves en els testaments, quan són llegats als hereus. El testador els concedia, a més, la possibilitat d'afranquir-se a final del segle. Però, com a contrapartida de la seva llibertat, els calia sovint quedar-se a treballar amb els hereus o amb la vídua fins a la seva mort. A final del segle XV, es troben en els llibres de comptes homes que sembla que són antics esclaus afranquits. Solen conservar el seu sobrenom: "negre", "sarrasí" o "sard". En canvi, tot i que gaudeixen de la situació de llibertat, continuen essent uns marginals, econòmics aquesta vegada, ja que cobren els sous més baixos.

Aquesta tendència a afranquir els esclaus prové segurament de l'esclavatge dels grecs. Efectivament, fins i tot si eren ortodoxos, no eren menys cristians que els catòlics, i això devia despertar les consciències i els escrúpols. A més, la conquesta de Constantinoble pels musulmans va tallar la ruta del comerç dels esclaus a la Mediterrània oriental, i va frenar-ne encara més el tràfic. L'última gran "onada" d'esclaus es va produir després de la reconquesta, però en els anys posteriors els esclaus seran sobretot negres africans.

Finalment, l'última mena de marginació és d'ordre moral. Les prostitutes, igual que les jueves, no podien tocar els aliments del mercat, ja que es considerava que estaven tacades pels seus pecats. De fet, sofrien un doble aïllament: com a dones, i des d'un punt de vista moral. No obstant això, la prostitució era un fenomen normal gairebé legal. Efectivament, l'església l'acceptava com a "mal menor" davant de l'adulteri o la violació. Així, Francesc Eiximenis dedica a la prostitució un capítol del seu *Terç del Cristià*: "Per que la Santa Es-

glesia e los príncepps sostenen les fembres públiques". L'església va arribar fins i tot a oficialitzar els seus beneficis, ja que podien anar com a almoines. Joan I les protegia contra els alcavots que les explotaven: abans d'entrar a un bordell, havien de declarar al batlle que ho feien amb els seu ple consentiment. A Girona, les prostitutes s'estaven a la pujada de Santa Eulàlia Sacosta, prop de Sant Pere de Galligants, Sant Nicolau, Santa Eulàlia i el cementiri. Oficiosament, la prostitució s'estenia dins de la ciutat, i fins i tot fora de les muralles, tot i els controls freqüents dels jurats, que no ho podien aturar. La marginació de les prostitutes s'accentuarà a partir de 1495. Efectivament, aquell any els jurats documenten l'arribada d'un "mal vulgarment apellat de Sent Man" que transmetien les dones públiques. Des d'aquell moment, les prostitutes faran por perquè portaran la sífilis.

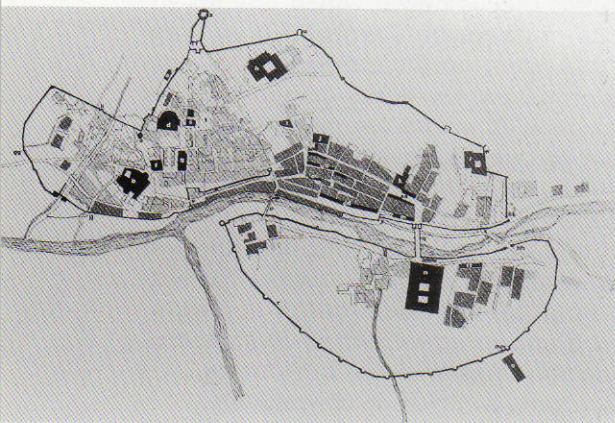
La societat medieval, molt impregnada de codis religiosos, socials i econòmics, exclouïa ràpidament els que no responien a aquests criteris. No obstant això, i aquesta és potser la paradoxa d'una societat cristiana com aquella, intentava ajudar els exclosos a través de donatius, de lleis i de concessions.

Urbanisme

Durant la seixantena d'anys que estem estudiant, Girona va canviar d'aspecte des de molts punts de vista.

En primer lloc, es preparava per a la guerra. Des del segle XIV, la posició de la ciutat com a "clau del regne" va empènyer els jurats a construir unes muralles sòlides. Al segle XV, es treballa sobretot en la fortificació del barri del Mercadal. Els treballs, comencats cap a l'any 1369, i després represos el 1412 i 1438, es van anar allargant. El 1459 es va construir la Porta de Bonaventura. Ja en vigílies de la guerra, Girona estava envoltada per una muralla antiga en la part alta de la ciutat, el punt culminant de la qual era la Torre Gironella, i d'una muralla nova que anava de la porta del Carme als barris de Sant Pere, de Sant Feliu i, travessant el riu, al Mer-

Ciutat de Girona als segles XIV i XV (AHMG).

cadal. La fisonomia de la ciutat de Girona d'aleshores s'assemblava força a la d'abans de l'any 1936. De manera potser sorprenent, els murs més antics van resistir els atacs, mentre que el Mercadal va ser ocupat fàcilment.

Després va venir la guerra i els estralls van ser nombrosos. Ja hem vist l'estat en què va quedar la Força els anys 1462-1463. Quan va acabar la guerra, l'activitat constructora va ser important. L'any 1473, per exemple, els jurats van haver de demanar a Joan Augustí, mestre major de la seu, i a alguns picapedrers, que reparassin la torre gran de la porta dels Albadivers. Els desperfectes eren, efectivament, considerables: "...han vist que los revolts del dit portal la hun que es de fora e laltre de dintre el seu cremat, sclafits e permutts en avall de tal manera que san a desfer e repararlos...".

Els treballs de reparació de la ciutat duraran més de 10 anys, ja que el 1483, Julià Julià va ser l'encarregat encarregat d'omplir "el forat de la forsa he portalls". De fet, els treballs eren molts més ambiciosos, i va haver de reparar la porta del castell de Gironells, la de la Mare de Déu, del Carme, dels Albadiners, de Sant Antoni, del Mestre Girart, de Pallisser, de Sant Feliu, de Vis, dels Adobaires de Sant Pere, de Figueroles, d'en Cardonet del Mercadal, del Moner, de Thomas Farrador, i d'altres. En resum, calia renovar els principals accessos de la ciutat. Això sol ja dóna una idea de l'estat de ruïna en el qual es trobava la ciutat després de la guerra civil.

Deixant a part els treballs i les obres de caràcter civil, també es feien moltes obres en els edificis eclesiàstics. No tornarem pas a parlar del cas de la seu. La Pia Almoïna, edifici gò-

GERONA.-Monasterio de San Pedro de Galligáns.

tic emblemàtic de la ciutat, va ser objecte de nombroses reparacions a final de segle. Es va haver de refer el teulat, portes i finestres, així com la cisterna. L'antiga col·legiata de Sant Feliu va sofrir nombroses modificacions al llarg del segle XV. A començament de segle, va perdre el claustre gòtic quan s'hi van efectuar els treballs de fortificacions. L'any 1488 es va prendre finalment la decisió de cobrir els dos últims trams de la nau. A més, es van reparar els murs de contenció dels batents nord i sud.

Finalment, els últims treballs efectuats tradueixen realment una veritable preocupació urbanística, en el sentit modern del mot. Després dels desperfectes, i/o potser també amb la voluntat de millorar la política urbana, corresponent a les inquietuds del Renaixement, els jurats decideixen "l'embelliment e ornament dels places i lochs públics e carrers de la dita

El monestir de Sant Pere de Galligáns era part de les fortificacions, i donava ajuda espiritual al sistema militar de defensa.

ciutat". Es tractava de donar més relleu a la Plaça del Vi, on hi ha situada la Casa de la Ciutat. Per això, "la casa [...] en lo cap de la plassa dels Albergaries e lo carrer dels ciutadans [...] dona molta ofustacio empatie e deformans ala dita plassa" i, per consegüent, "los dits archs e etibancs sien del tot demolits e derrocats fins a terra". no és pas l'única. 37 més fan part d'una llista dels cases a sacrificar per "benefici claror i embelliment".

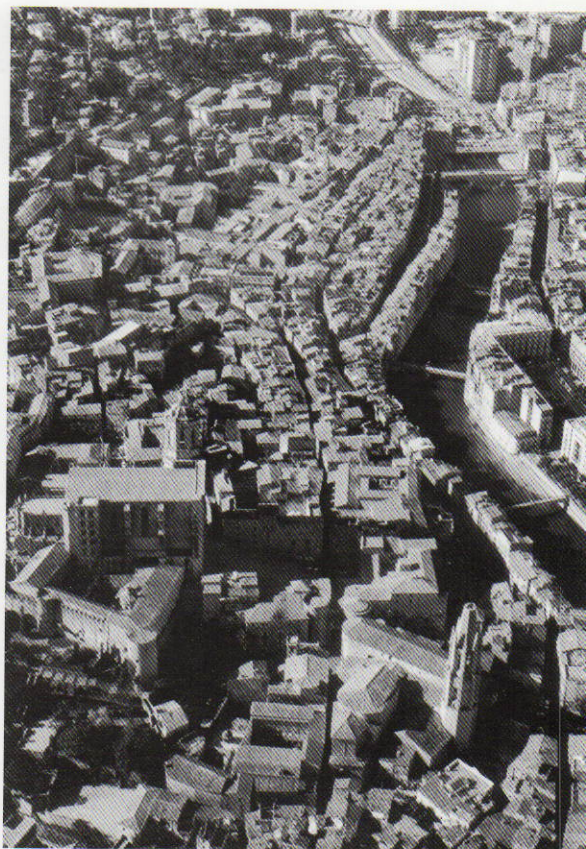
Girona es reconstrueix, doncs, però alhora aprofita per embellir-se, per obrir espais més grans, places i carrers més llargs i regulars.

Girona entre quatre rius

ELS diversos rius que travessen la ciutat de Girona van plantejar alguns problemes singulars als gironins del segle XV. En primer lloc, perquè calia travessar-los i, per tant, s'havien de construir ponts. Després, perquè el curs de l'aigua no era sempre tranquil i les crescudes i inundacions eren relativament corrents. Es podria citar l'exemple de l'any 1512, en què l'Onyar i el Güell es van desbordar, o també el 1519, en què el Ter es va arribar a unir amb els dos últims en una inundació que devia ser dramàtica.

Les pluges provocaven molt sovint estralls a la ciutat, sobretot en el barri del Mercadal i cap a Sant Pere, Pedret i el Pont Major. Però, sobretot, destruïen els camins i les vies de comunicacions, amb gran decepció dels jurats, que hi veien un forat inevitable per al pressupost municipal. Davant de les seves queixes reiterades, els reis els van concedir el dret d'imposició sobre els passos dels homes i mercaderies sobre els ponts. Els fons recollits havien de permetre efectuar les reparacions necessàries sobre els camins i rutes.

D'aquesta manera, els ponts permetien reparar els estralls provocats pels aiguats. També podien ser el vector d'entrada de personatges més o menys desitjables. Per exemple, el duc de Lorena entra a Girona després de la capitulació del 1468. Passa pel

L'eix de l'Onyar a la ciutat vella.

Mercadal i travessa l'Onyar per pujar després fins a la catedral. Sembla que el pont era obra dels germans franciscans. Fet de pedra, estava superat per una torre en un dels seus extrems, sota la invocació de Nostra Senyora del Coll.

Alguna vegada, els ponts, que sovint eren molt estrets, es convertien en el lloc ideal per preparar emboscades. Pere de Cardona, el 10 juliol de 1514, va ser atacat quan passava pel Pont Major. Víctima dels lladres que actuaven per tota aquella zona, va ser

atacat a cops de punyal i ballesta. Va morir abans que el poguessin portar fins a Girona.

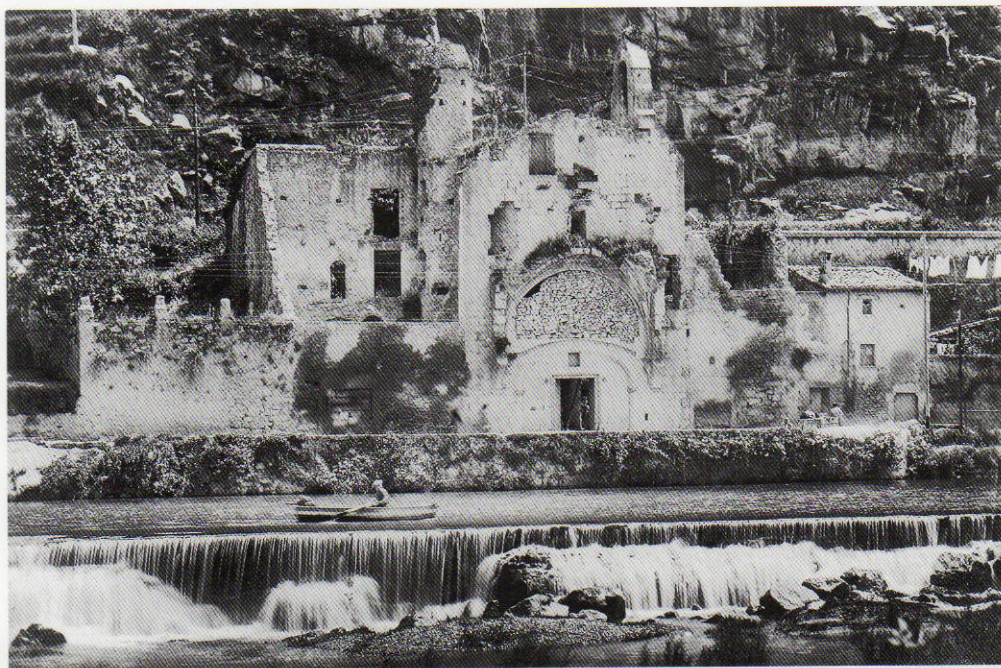
A final del segle XV i al començament del XVI, no sembla que fossin èpoques propícies per a la construcció de ponts nous. El pont Major, que estava en mal estat des de feia gairebé mig segle, continuava funcionant. Durant els anys 1450, es va construir un *pont nou* anomenat pont de Sant Jaume. Però la durada d'aquest pont va ser efímera, ja que el 1493 se'n va construir un altre. Que va resultar ser una construcció èpica, ja que el mestre major de la catedral, Francesc Gomis, va acabar anant a la presó perquè impedia que els obrers del pont extraguessin les pedres que es necessitaven. Efectivament, preferia que les pedres de la pedrera de Pedret es reservessin únicament per a les obres de la catedral...

Però els ponts de pedra, molt costosos, no duraven gaire davant els aiguats dels rius. Per aquesta raó, no és estrany comprovar que es van cons-

truir ponts de fusta, que eren menys cars, que es podien construir amb més rapidesa i, al cap i a la fi, d'una durada gairebé equivalent. Així, el 1512, Guillem Boi, bisbe de Girona, va demanar a dos fusters que construïssin un pont de fusta servint-se de dos pilars de pedra que es conservaven d'un pont antic.

Girona va haver de viure a la vora d'aquests quatre rius. La ciutat va haver d'afrontar les inundacions que, en zones com el Mercadal, molt planes, provocaven uns desperfectes considerables. Aleshores, la ciutat es va organitzar per disposar de fons per reconstruir les vies de comunicació, indispensables per a la circulació tant de les persones com sobretot dels béns. Els ponts, que sovint quedaven destruïts pels aiguats, eren un mitjà segur per justificar les taxes i els impostos que servien per finançar la reconstrucció de les carreteres, i també dels mateixos ponts. Era un cercle viciós. L'home pateix la natura per més que intenti evitar-la.

El Ter a Pedret.

Una societat gremial

El període que ens interessa pot ser considerat com una època de transició en la formació dels gremis. Efectivament, des del segle XIII, els gremis van experimentar diversos sistemes per agrupar-se i contribuir a la formació dels més joves en les arts i les tècniques de la seva professió. Es tractava d'assegurar-los una veritable ascensió social per poder protegir els seus interessos contra les malalties, la pobresa o la mort i, finalment, per poder assegurar les necessàries qualitat i unitat en el seu ofici.

Afectats de ple per la crisi del segle XV, els artesans aprofitaran, en aquell final de segle, una relativa calma econòmica per constituir definitivament el seu gremi a través de decrets que reglamentaven estrictament la seva vida professional. Sovint, aquests actes reprenien antics usos i costums ja consolidats al segle precedent (flassaders 1332, sastres 1387...) i els van perfeccionant. El sector pioner en aquest camp va ser el tèxtil.

En vigílies de la guerra civil, l'ajuntament va fer establir un padró que ens permet conèixer amb precisió la població gremial de Girona en aquella època. Els artesans del tèxtil eren els més nombrosos, amb 227 persones; després venien els obrers del cuir, amb 123 persones. El món de la construcció comptava amb 91 obrers, i els oficis de l'alimentació contractaven 79 persones. El treball del metall reunia 58 artesans. Se-

guidament, el comerç en general alimentava 52 individus amb les seves famílies. Finalment, 24 persones treballaven a l'administració. A tots aquests, cal afegir-hi 106 persones agrupades en oficis diversos, 60 rendistes, 15 intel·lectuals, 42 sense professió precisa, i 80 focs eclesiàstics. És a dir, una població total aproximada de 4.300 persones. Deu anys més tard, només seran dos mil. Només quedaran 85 dels 227 artesans tèxtils, 34 paraires dels 98, els drapers cauen de 7 a 1, i els mercaders, de 20 a 6.

Sortosament, després de 1472, Girona es va beneficiar d'una expansió demogràfica i econòmica que va fer oblidar, a poc a poc, les angoixes de la guerra. Amb aquesta revifalla, la indústria tèxtil coneix una nova fase de plenitud, estimulant tota la vida econòmica

Les eines dels oficis de la construcció sota la invocació dels Quatre Sants Màrtirs, a la capella del mateix nom a la catedral de Girona.

local. Aquesta recuperació atrau cada vegada més mestres artesans que, obligats a marxar fora de les grans ciutats saturades per un teixit gremial massa estricte, intentaven tenir noves oportunitats en les ciutats més petites, amb una vida associativa més recent. Aquests nous artesans aporten sang nova a la població local. És una època, doncs, en què els gremis es consoliden de manera definitiva, multipliquen els reglaments i decrets per definir d'una vegada per totes les atribucions, deures, obligacions i privilegis de què gaudeixen cadascun dels membres. Tenien una certa independència en relació amb el poder local, una independència, però, que es va anar reduint cap als anys 1560.

Quina és l'estructura del gremi? Quan, en els anys 1480, proliferen les regulacions dels gremis, aquestes mesures són sobretot adaptacions que imposa la nova situació de després de la guerra.

Aquests noves estructures es coneixen amb els noms de confraries, gremis, arts o col·legis. Les variacions en la denominació depenen de la importància del fet religiós o assistencial dins el seu funcionament. Al començament, les confraries reunien els artesans sota la invocació d'un sant patró, com Sant Esteve o els Quatre Sants Màrtirs. Paral·lelament, es va desenvolupar un paper d'assistència i cobertura social per a tots els membres. Originàriament, la pertinença a una confraria era opcional, però en realitat sovint era gairebé obligatòria per poder exercir. Lentament, aquestes associacions es van convertir en corporacions en el sentit propi del terme, dotades de privilegis reials i municipals. L'entrada a un gremi depenia de l'opinió dels mestres. El jove aspirant havia de passar per l'estadi d'aprentent, que podia durar de 3 a 6 anys. No cobrava cap sou, o era molt baix, ja que depenia de qui el formava. Per accedir

La vida al taller: els més grans, mestres, ensenyen la feina als més joves.

després a la categoria de mestre, havia de passar una prova. Aquest examen es va generalitzar el segle XV. A més, l'aprentent havia de pagar una taxa de 10 sous per poder-s'hi presentar. La direcció de la confraria estava sovint en mans de tres o quatre persones. S'elegia cada any el dia del seu sant patró. La confraria religiosa es va dissoldre suauement dins de la corporació, i la corporació va adoptar el contingut religiós. A final del segle XV, les dues associacions ja s'havien barrejat definitivament.

A començament del segle XVI, les regulacions es preocupaven sobretot de l'aspecte purament gremial de les estructures, i reglamentaven l'examen d'entrada al gremi, l'estatus dels aprendents, el control de les activitats productives, etc. Però encara apareixien sovint al·lusions a la confraria: assistència als malalts, enterrament d'un confrare o de la seva família, pensió de la vídua...

Per tant, el gremi, a començament del segle XVI, es trobava en el moment culminant de la seva força. Encara era una estructura oberta, amb objectius de millora de la condició dels confreres, de suport professional i social, amb privilegis que defensaven el grup i l'individu, i amb una preocupació de qualitat i de manteniment de l'ofici. No obstant això, aquest estat de gràcia no va durar gaire. Els gremis es tancaràn sobre ells mateixos.

Reglaments d'oficis

“Privilegi Real concedit per la Re Magestat de Don Alfonso Rey de Arago a favor dels padres, fuster hi ballesters de la ciutat de Gerona, de uns capitols o ordinacions per la confraria fahedora baix invocacio dels Sants Quatre Màrtirs dels quals hi ha un altar o capella en la Iglesia en la seu de Gerona: dictat en lo Monastir de Sant Cugat del Valles a 7 de juliol de 1419”

“...Primerament que tots padres e fusters o balesters é tots aquells també homens com dones qué metré si volran que sien es puguen metra en la dita confreria dels dits benvyrats Sancts Quatre Martyrs de la dita seu de Girona: placet domino regit. Item que en cuscun any lo derrer die del mes de Maig en lo qual es la festa dels dits benvyrats Sancts 4 Martyrs tots los confreres é confrereses sientenguts de concorra é fer festa bé é diligentment á cessar de totes fayeres temporals, e essent ajustats en la Iglesia de la seu é aço per ayr é scoltar devotament la missa e sermo é altre divina ofici davant lo altar del benvyrats Sancts Quatre Martyrs los quals confreres é confrereses sien tenguts é hayen á pagar tota anys dotze diners cascun (...). Item que cascun any lo dit jorn de la dita festa quant lo dit offici sera fet tots los confreres de la dita confraria ensenyos ajustat a la major part daquells o almenys que munten a nombre de 12 confreres ultra los 4 pabordres sien en lo refator o claustre o en altre qualsevol loch de la dita seu. E aqui elesgesquen e procuren ben e lleyalment la dita confraria dementer lur regiment durara. [...] Item que dels dits diners de la dita confreria se cant e sie tengut de cantar cascuna setmana dues misses ço es una en lo altar dels dits Benuyrats Sancts Quatre Martirs é altre en laltar del Benuyrat Mossen Sent Narcis en la Iglesia de Sent Feliu de Gerona per animas dels confreres é comfrereses é totes animas altres faels defunctes (...). Item mes que dels dits diners sien comprats 12 siris los quals servesquen a acompenyar los precios cors de Jesus Crist lo die de Corpus Christi e servesquen a les sepultures dels dits confreres e comfrereses; (...).

AHMG (Fons associacions, Sèrie Gremis, codi IV.1, Lligall 8)

“Informe del gremio de carpintero de la presente ciudad de Gerona, para el muy illustre Ayuntamiento de ella”

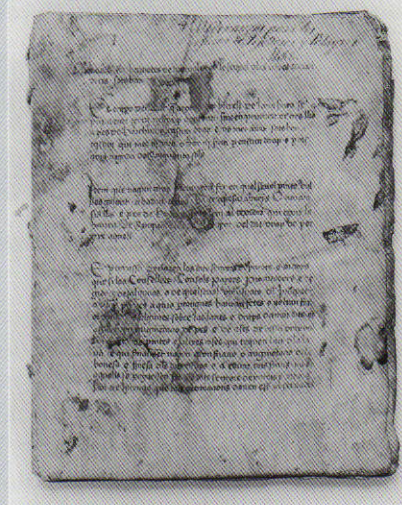
“...en seguida de cuya concession [de 1480] passaron el 19 desiembre del anyo 1481. Los prohombres que entonces eran con intervencion de los cofrades a formar los siguientes. Es la primera que qual quien que quiriense trabajar a llevar trabajo para vender en presente ciudad del arte de carpintero o picapedrero, deviesse de antes ser examinado hi habilitado hi pagar cierta cantidad

hi para el caso de contravenir en ello, cierta pena que no se ha podido sacar en limpio qual aplicadera la mitad al comisario real hi la otra ala cofradia, exceptuado los estrange-ros expertos en los mismos como juraren ante prohombre en poder del baile de dicha ciudad, que por el tiempo de 4 anyos lo havian viado con maestro de dichos oficios en alguna ciudad, villa o lugar tanto del principado como fuera de el. (...). Es la tercera que baro de igual pena [5 sueldos] huviessen tambien a pagarlo los mancebos de dichos oficios. Es la quarta, que los hijos de los cofrades como fuesen habiles hi suficientes, deviessen examinarse hi pagar por dicho examel 10 sueldos. Es la quinta que no pudiessen dichos cofrades extraher de sabut poder obra alguna de sus respective oficios que no fuesen reconocida por los Prohombres hi hallada ser de material bueno, baro pena tambien de cinco sueldos. Es la sexta que si entre los cofadres se moviessa disputa, demanda o controvecia alguna, la huviessen de terminar hi declarar los Prohombres hi estar a ella dichos cofrades baro pena de cinco libraq de cera que havia de servir para acompañar a los Beaticos de los mismos. Es la septima que deviesse todo cofadre acompañar dichos Beaticos como hi tambien si se moria alguno de ellos o de sus consortes e hijos acompañarle a enterrar. Es la octava que siempre que fuessen llamados los cofadres con sonido de campana i otramente para convocarse en el lugar acostumbrado, deviessen practicarlo baro tambien pena de media libra de cera. Cuias ordinaciones, con todo de la lisencia hi facultad tenian para ello, solicitaron por conclusion a los Illustres Jurados se sirviessen aprobarlas hi en efecto lo practicaron assi el 12 junio de 1482 hi solamente anyadieron en quanto ala primera de los examenes se pagarel 10 sueldos hi en quanto ala segunda de los estrange-ros que a mas del juramento alli referido deviessen tener casa alquilada en la presente ciudad donde habitassen con sabut muger hi familia hi que asimismo contribuis- sen a los cargos de la cofadria.

Despues en 8 maio de 1503 por los Illustres Jurados que entonces eran fue echa ordinacion ceperada a favor hi utilidad de dicho grmio que ningun cofadre sin embargo de ser examinado, sino era casado hi no tenia casa propia o alquilada no pudiese tener tienda, mancebo no otro maestro para trabajar baro pena de cinquanta sueldos aplicaderos a la tercera parte al arca Real, la otra ala capilla de la ciudad hi la otra al arca del propio gremio.”

Esteva Figuera, Paborde major. 17 octubre 1785
AHMG (Fons associacions, Sèrie Gremis, codi IV.1. , Lligall 7)

Un exemple
de
reglamentació
d'ofici: el
llibre
d'ordinacions
dels teixidors
i paraires
(1488).
(AHMG).

Riqueses d'un testament

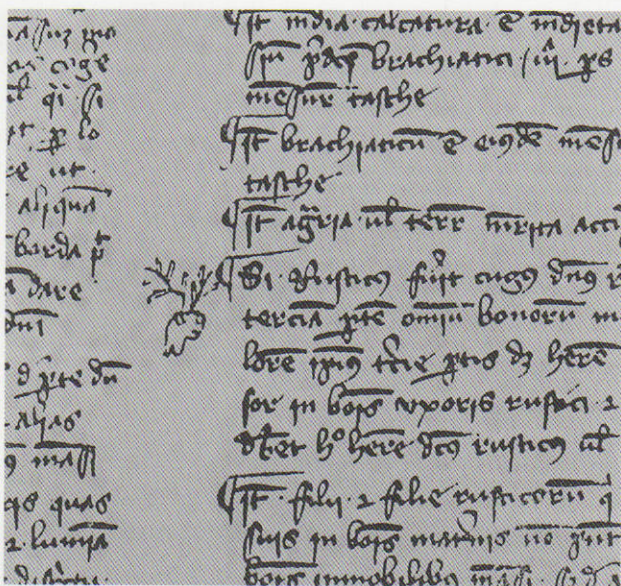
Es testaments ofereixen una gran quantitat d'informacions no només sobre el patrimoni d'un individu sinó també sobre les seves pràctiques religioses i sobre la seva família. Si el testador era pobre, el testament podia contenir només algunes línies però, en canvi, si era ric o era una persona molt influent podia estar format per un nombre considerable de pàgines.

Agafem l'exemple del testament presentat per Ramon Solà l'any 1459 al notari gironí Escuder. Aquest pin-

tor va ser el primer d'una dinastia molt productiva a la comarca del Gironès. Va ser ell, per exemple, que va pintar la clau de volta de la Mare de Déu de l'Infant l'any 1423.

El testament presenta nombroses informacions sobre les actituds i les pràctiques religioses del personatge. Va triar el monestir dels germans predicadors de Girona, on posseïa una tomba per ser-hi enterrat. D'aquí deriven tota una sèrie de llegats anomenats pius, els beneficiaris dels quals eren diverses institucions religioses. Dóna quatre sous a Sant Feliu per a una missa de sepultura. Hi afegeix 10 sous per al mateix monestir per encomanar misses i absolucions durant el seu funeral. Però també es preocupa de la seva ànima per a després de la mort. Així, deixa 33 sous perquè es diguin dues trentenes de misses en memòria seva. Finalment, acaba les seves bones obres llegant 10 sous a l'*hospitali novo*, l'hospital de Pedret,

Manuscrit de l'època.

i 12 diners al monestir dels germans menors, al Carmel i al convent de Santa Clara.

Un cop preses aquestes disposicions, el testador es preocupa d'allò més material, del seu patrimoni. És una part que ofereix moltes informacions sobre els béns mobles i immobles que podien posseir els homes de l'Edat Mitjana. En el cas de Ramon Solà, comença donant el seu dot a la seva dona. Després, li deixa una sèrie d'objectes corrents: dos matalassos, un travesser, dos parells de llençols, un tapís que tenien penjat a la paret de la seva habitació, dos bancs, un cofre mitjà, un altre cofre pintat, etc... Així assegura a la seva dona un mínim vital. Això permet que ens fem una idea de la manera tan austera com devien estar moblades les cases de l'època. Després li deixa la seva roba i joies, i hi afegeix un cor de plata. També hi ha seguidament tota la vaixel·la. La dona de Ramon Solà hereta, entre altres, una marmita de coure, dos plats d'estany, dues escudelles d'estany, un ast, una paella petita... Per tant, es tracta de béns que, en aquella època, devien representar una certa suma de plata o, com a mínim, devien donar una certa idea de vida confortable. Finalment, li dóna altres objectes de vaixel·la o mobles, que segurament són objectes de luxe, ja que es posen a part de les altres donacions. Hi trobem, entre molts altres, un candeler, una làmpada de ferro, un gerro d'estany, 6 cadires de lli, una taula, dos bancs, una escudella de plata, i una altra de més petita però també de plata, una tassa de plata amb peu amb la qual tenia per costum de beure cada dia, una cullera de plata, bacines, un burxador, etc... Caterina Solà rep,

doncs, de part del seu marit tot el que una dona del seu rang necessitava per tirar endavant una casa.

Després dóna a cada membre de la seva família i a les persones més pròximes. Gaspar, el seu gendre, rep 50 sous. La seva filla, 100 lliures i també la roba, les joies, les perles i els ornaments que el seu pare li havia pagat i que passaven a ser propietat seva. Esteve, el seu fill, rep 50 florins i, com que també era pintor, les eines que necessitava per exercir el seu ofici. Cadascun dels seus nebots rep 12 diners. Els seus criats i captius queden alliberats. El seu fill Ramon hereta 60 lliures i la seva dona 10 sous. A més, reconeix que li deu 60 lliures més, que els executors testamentaris li hauran de pagar. Finalment, cadascun dels seus néts rebrà cinc sous. Pere Solà, escriptor, el seu últim fill, és nomenat hereu universal, i rep, per tant, la resta dels seus béns.

L'acte està signat el 23 de juliol de 1459, davant de set testimonis, amics del testador. Aquests últims ens permeten conèixer les relacions socials i d'amistat que podia haver mantingut Ramon Solà durant tota la seva vida. Aquests testimonis provenen d'un medi pròxim al del pintor, la qual cosa portaria a pensar que les relacions es mantenien dins de la mateixa classe social. Hi ha, en efecte, un pintor, un botiguer, un comerciant, un apotecari, un sastre, i dos artesans: un barber i un boter.

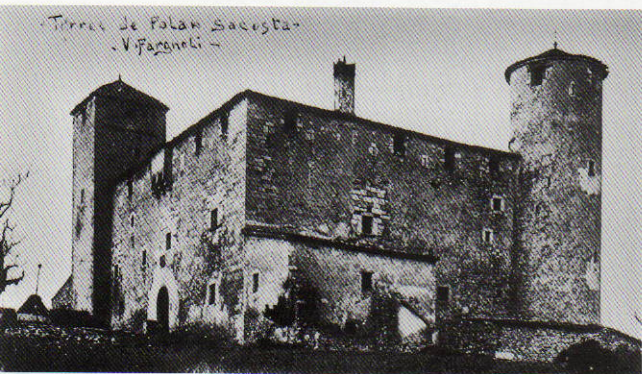
Els testaments ens permeten, doncs, endinsar-nos una mica més en la vida privada dels homes de l'Edat Mitjana i conèixer millor el seu nivell de vida, el de la seva família i el dels seus amics.

El patriciat urbà

El segle XV està marcat per una crisi que modifica profundament les estadístiques econòmiques i també socials de la ciutat. El comerç es paralitza entre els anys 1380 i 1440, amb un moment negre l'any 1427. Després, es comença a notar un lent redreçament, brutalment aturat per la guerra civil de 1462-1472. Però aquesta crisi no va arribar a afectar les capes superiors de la societat, i l'oligarquia de les famílies enriquides pel comerç, les professions liberals o els homes de lletres van superar aquests obstacles i en van sortir reforçats. De fet, un nou grup dirigent es va anar formant. Per aquesta raó, l'estudi del patriciat gironí és molt característic de la situació general.

Abans, però, cal recordar que els

El mas de les torres de Palau, que va ser la residència habitual dels Sarriera fins al segle XVIII (AHMG).

municipis es dividien censalment en tres mans: la mà menor, la mà mitjana i la mà major. La mà major estava composta pels "més honorats hi estimats, sens exercir art mechnàica", segons Bosch. De fet, el pes demogràfic és molt desproporcionat. Si la mà major tenia un pes polític del trenta-tres per cent, en canvi només representava del dos al cinc per cent de la població; la mà mitjana representava també el trenta-tres per cent del poder polític, però era només un deu o quinze per cent del pes demogràfic; la mà menor, que també valia un trenta-tres per cent, representava en canvi del vuitanta al vuitanta-cinc per cent de la població urbana. Els representants de les mans mitjanes i majors formaven una oligarquia urbana que es va anar modificant a causa de la crisi econòmica i va arribar a crear un nou grup social.

Les velles famílies dirigents no sortiran pas indemnes d'aquest segle de crisi. Algunes d'elles canviaran el seu estatus, passant per exemple al rang de cavallers i perdent, per tant, el dret a seure al consell municipal. L'un dins l'altre, aquests dos estats acabaran provocant una concentració de les elits dirigents. El poder de la mà major sera detentat per un nombre molt petit de persones. El patriciat, doncs, canviarà tant per la seva població com també per la seva composició. A més de la desaparició d'aquests velles famílies constitutives del primer consell municipal, les dinasties de mercaders, delmades per la crisi, desapareixeran totalment de la mà major. Així, és el final per a les famílies Renau, Bordils, Net, Campllong, etc... Noves famílies, com els De La Via, els Santdionís o els Bell-lloc, començaran a emergir, gaudint d'un rang i d'un prestigi superiors als dels seus predecessors. Formaran una elit instruïda i potent, dotada d'un gran sen-

tit de l'honor i d'una preocupació permanent pel prestigi social. Per aquestes raons, procuraran seguir de ben a prop la moda del vestir, l'exhuberància en les demostracions d'armes i de cavalls, i la magnificència en la construcció de les cases i palaus.

Al llarg del segle, l'alta burgesia urbana i la petita aristocràcia de cavallers i de donzells es mesclaran i recrearan les característiques de l'antiga aristocràcia militar feudal. El nou patriciat va aconseguir, per tant, posar un peu a tots dos camps. Una mateixa família tindrà ramificacions burgeses i nobles, a la vegada a la ciutat i al camp. Sovint les branques secundàries seran ennoblides, ja que el seu cap de família preferirà un estatus burgès que li conferirà un veritable pes polític. Molt sovint tan sols aquest aspecte polític distingeix el patriciat de la noblesa. Per arribar a aquesta barreja perfecta, es planificava sovint una sàvia política de casaments, tal com queda perfectament demostrat en l'exemple de la família Bell-lloc. L'organització de les seves estratègies familiars subratlla la forta consciència identitària d'aquest grup, que el diferencia una vegada més de la noblesa. El patriciat necessitava aquestes unions per enfortir la seva ascensió social, però també per constituir un patrimoni, un dels imperatius relacionats amb el seu estatus. Així, els casaments eren dirigits per contractes que regulaven les transferències patrimonials entre les dues famílies o al si de la mateixa família.

És veritat que aquest nou grup social fonamentava el seu poder en el seu patrimoni. La base econòmica de la família estava consolidada, perquè ben sovint eren rendistes. Procuraven estar al marge d'una participació directa en el comerç i en les activitats de producció, i no cometien mai els errors que van comportar la pèrdua de les classes su-

Símbol de poder i riquesa, un home a cavall, amb tota l'ornamentació deguda al seu rang (AHG).

periors del segle precedent. L'alta societat es divideix aleshores en dos grups: els que s'atreveixen a fer negocis i produir, com els mercaders, els artistes i els mestres artesans, que constitueixen les mans mitjanes i menors; i els rendistes: ciutadans honrats, nobles urbans i burgesos ennoblits.

A l'alba del segle XVI, aquest patriciat veu com el seu poder es reforça. Després de la guerra civil i sota Ferran II, aquestes elits urbanes són oficialment reconegudes com a tals. El rei, després d'estar-hi enfrontat durant la guerra, reprèn les seves relacions fonamentades en un reconeixement tàcit d'aquests *ciutadans honrats* com a dirigents naturals de les ciutats i en una legalització del seu rang social. El ple reconeixement polític es farà a través de la reforma del règim municipal de Barcelona entre 1490 i 1510. Els mestres artesans i els mercaders quedaran marginats i seran foragitats de les esferes decisòries. A Girona, la insaculació de 1457 es manté més o menys després de 1472. El govern municipal continuarà la seva aliança amb els ciutadans de les mans mitjanes i majors.

No obstant això, s'observa, a partir de 1498, a Barcelona, una aristocratització del govern municipal amb l'entrada de cavallers i de donzells a les institucions locals, obrint el pas a la constitució d'un altre grup social.

Un exemple d'estratègia familiar: els Bell-lloc

En un context de consolidació dels poders i del prestigi del patriciat, algunes famílies apareixen a primera fila de la vida política i social de la ciutat. Es podrien citar els De la Via o els Santdionís, però hi ha una família que es desmarca del tot pel vigor que demostra a l'hora de gestionar una estratègia familiar matrimonial: els Bell-lloc de Girona. Per adonar-nos-en, podem resseguir l'evolució de cadascun dels seus membres.

El primer del llinatge que va tenir un concepte de clan familiar és Bernat

Al Mercadal, hi va haver el convent de framenors a partir del XIV.

Bell-lloc, jurista, que es va casar amb una no gironina, Joana de Casanova. Un casament molt pensat, ja que Joana era la filla del notari barceloní i secretari reial Llorenç de Casanova, i per això mateix neboda del cardenal Joan de Casanova. A més, Joana va aportar 22.000 sous de dot en forma de censals. El 1462 Bernat serà l'advocat oficial del capítol de la Catedral. Bernat morí a final de 1466, i va deixar una filla, Francina, que va entrar al convent del Mercadal, i un fill, Bernat, que anomenarem simplement Bernat II.

Bernat II es casa l'any 1470 amb Elionor Beuda, una noia que pertanyia a les capes superiors de la societat gironina. Aquest fet ja denota l'estatus al qual havia arribat la família Bell-lloc en aquella època. D'altra banda, va obtenir per part de la reina els drets de domini directe del Mas Gotman, antiga propietat confiscada al rebel Eimeric de la Via, enfortint d'aquesta manera la seva influència en detriment d'una família rival. Elionor va aportar el delme de Salt com a dot, és a dir, aproximadament 23.500 sous. Bernat II esdevé aleshores jurat en cap de la ciutat. Quan es produeix la pesta del mes de juliol de 1489, mor. Tenia set fills: Bernat, de 16 anys, que estudiava dret civil a Lleida; Elisabet, Joan, Jaume i Guillem, dos nens més que van morir, com el seu pare, durant l'epidèmia. Joana de Casanova va assumir la tutela dels cinc primers. Trencant amb les pràctiques familiars, vetllarà per col·locar cadascun dels seus descendents entre les millors famílies.

El 1491 Elisabet es va casar amb Galceran d'Abellars de Ruplà, i li va oferir un dot de 24.000 sous. Però va morir l'any 1495 sense deixar descendència. Joan es va orientar cap a la

carrera eclesiàstica després d'haver estudiat dret, empès per la seva àvia, la qual li comprarà els beneficis. Igual que la seva germana, Jaume mor el 1494 sense descendents. El futur de la família es concentra, per tant, en Bernat III, que el 1495 es casa amb Constança de Seguriolles, de 12 anys, filla de la il·lustre família gironina. Joana, dirigint sempre la família, va vetllar per la supervivència del patrimoni i va instaurar com a hereus els seus propis néts, la qual cosa li va permetre després llegar un patrimoni intacte a Bernat III. Gràcies a aquesta maniobra, els Bell-lloc encara conservaven un estatus tan elevat que podien escollir les aliances que volguessin entre les millors famílies, com ara els Seguriolles, llinatge de mercaders ennoblits del segle XIV. Constança no aportarà el dot de 22.000 sous fins a l'any del casament, tenint en compte la seva jove edat. Dos anys més tard, el 1497, la família Bell-lloc va viure el seu moment culminant: Bernat III és doctor en dret a l'Estudi de Lleida, Joan va acabar essent canonge a la seu, i Guillem, el petit, era el senyor del castell i de la baronia de Santa Coloma de Farners.

Constança va donar un fill i cinc filles a Bernat III: Joan, Jerònima, Anna, Isabel, Estefania i Rafaela. Tal com ho demanava a partir d'aquell moment la tradició familiar, cada generació va fer un casament de prestigi. Però Joan, que va morir l'any 1519, no podrà assumir aquest paper. Serà Jerònima que l'acabarà representant, casant-se amb un donzell de Perpinyà: Joan Giginta. Les altres germanes entraran a diferents ordes monàstics.

Bernat III, vidu des del 1515, havia perdut la seva àvia el 1503. Sabia que li calia un altre fill per perpetuar la fa-

*La casa Bell-lloc del Pla a Salt.
Al costat de la porta, hi ha
l'escut de la família.*

mília. Es va tornar a casar l'any 1526 amb Beatriu de Vergós, hereva d'una família militar de la vegueria d'Osona. Quan mor, l'any 1533, ja haurà tingut el que serà el seu fill hereu, Jeroni, que a partir d'aquell moment garantirà la política familiar.

Cada generació dels Bell-lloc defensava sempre els mateixos valors: fer fructificar el patrimoni, consolidar l'estatus de la família i trobar sempre les millors aliances en tots els camps. Aquesta obsessió s'acabarà manifestant fins tot en el testament de Bernat III: llega tot el patrimoni a Jeroni, o a les seves dues últimes filles, si no eren monges. Si morissin tots, Jerònima es convertiria en l'hereva amb condició de tenir un fill, que va viure a Girona sota la protecció dels Bell-lloc. I, sobretot, la clàusula més important: prohibia a les tres generacions futures vendre el patrimoni familiar.

Els Bell-lloc, o l'estratègia familiar portada al paroxisme.

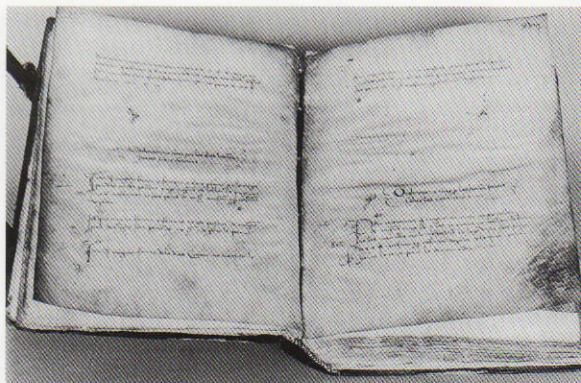
Fires i mercats

Des de sempre, Girona ha ocupat un lloc important en els intercanvis comercials gràcies a la seva situació estratègica en els grans eixos de comunicacions. També, des de l'època romana, Girona s'imposa com a pas obligat de les mercaderies.

El desenvolupament dels mercats és el resultat de diversos factors, que simbolitzen una societat en canvi constant. En primer lloc, cal un context de pau que permeti unes comunicacions sense riscos, que proveeixi d'una mà d'obra abundant i que asseguri les produccions per poder establir l'economia. Tot plegat evoluciona cap a una producció excedentària a la qual cal donar solució. Tota una classe, per tant, s'especialitzarà en aquest camí: els mercaders. Aprofitant el desequilibri econòmic entre les ciutats i el camp, els mercaders crearan mercats per respondre a la demanda ciutadana liquidant els estocs rurals.

Sovint, els mercats es feien a l'exterior de les muralles, la qual cosa afavoria que es desenvolupessin els afores de les ciutats. És el cas del barri del Mercadal, que, tal com ho indica el seu nom, era un antic *mercatus*. Sembla que, des de l'època comtal, també l'Areny havia estat un lloc d'intercanvi.

A l'interior de les muralles no hi havia només un mercat, sinó que n'hi havia diversos, repartits per les places de la ciutat en funció de les seves especialitats. La toponímia medieval

Llibre del Mostassaf, que guarda totes les reglamentacions relatives als mercats, pesos i mesures (AHMG).

que hem heretat reflecteix sovint l'activitat del lloc: plaça del Vi, plaça de l'Oli, plaça de les Cols...

Al segle XV, un viatger que arribés un dissabte de mercat a Girona podia passejar pels carrers i trobar totes les mercaderies que necessités. A la plaça més gran de la ciutat d'aleshores, la plaça de les Cols, hi havia el mercat del gra. Les compres es feien en un cantó de la plaça, a l'angle de l'Argenteria i de Besadó. També hi havia mercaders de carn, d'aviram, de caça. També s'hi venien ous, fruita i llegums. S'hi podien comprar igualment espècies, abans que els adroguers no s'instal·lessin a les botigues de la muralla. Si després d'aquestes compres el nostre viatger volgués fer una pausa, li podríem aconsellar anar a la plaça de les Albergueries: podria menjar i beure a cor què vols. Al carrer de l'Argenteria Vella, s'hi venia palla. Si algú necessitava gel per conservar aliments, podia anar al carrer dels Mercaders, a la casa de la Neu. El gran mercat dels draps es feia a la plaça de Sant Josep, mentre que el

Camí Reial acollia els carnisers. Per procurar-se ceràmica i altra terrissa, calia anar a les Olles. Com és fàcil d'imaginar, els mercaders d'oli eren a la plaça de l'Oli, però també hi havia els mercaders de vi. A la plaça del Vi, hi havia la llenya i les escombres.

És clar que tots aquests mercats devien estar controlats. Aquest era el paper del mostassaf. Aquest funcionari, de nom d'origen àrab, depenia directament dels jurats. Era l'encarregat de fer aplicar les multes i de castigar els infractors. A més, era qui contrastava els pesos i les mesures oficials de la ciutat. Igual que el mestre picapedrer, se'l veia sovint amb una vara que representava la mesura que servia de patró. Feia respectar les hores de mercat, que estaven limitades. Així, la venda a la plaça del Vi només es podia fer al matí, i en canvi els mercaders de la plaça de les Cols només treballaven a la tarda, amb la condició de no vendre ni ous ni fruita sota les voltes. El mostassaf verifica-

va les llicències de cadascun, i que les condicions sanitàries mínimes fossin respectades. Així, cap al 1477, el peix salat va ser prohibit per problemes d'higiene. També controlava i fixava els preus, i posava pau en els conflictes. En cas que no es respectessin les regles, el mostassaf estava autoritzat a penalitzar. Una part de la multa era per als jurats, una altra per al demandant, o el delator, i una per a ell mateix. També podia confiscar la mercaderia. Però el fet que es trobin molt sovint multes o avisos de prohibicions en els llibres d'acords dels jurats tendiria a mostrar que les reglamentacions no es respectaven del tot, i que el mostassaf representava un paper important de policia.

El costum de celebrar un mercat més important que els altres es va acabar imposant. Per fer-ne una festa excepcional i diferenciar-lo dels mercats setmanals, era habitual que es posés sota la protecció d'un sant patró. És el naixement de les fires.

El mercat de la Rambla (AHMG).

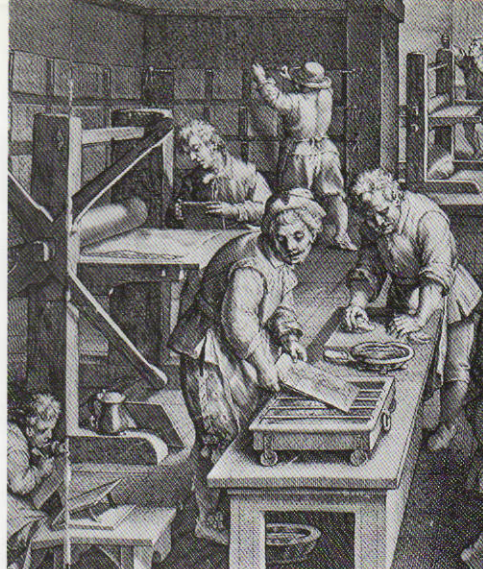

La impremta arriba a Girona

A final del segle XV, només una elit intel·lectual i financera podia arribar a tenir una biblioteca. Els llibres eren rars i, per tant, cars. Com que eren escrits a mà, en general trigaven un any a ser acabats, i podien arribar a valer quantitats astronòmiques. Així, l'any 1486 un missal costava 53 lliures, és a dir, l'equivalent de 212 dies de treball d'un manobre!

Els grans centres de còpia eren els monestirs i les abadies. En el món laic, el llibreter s'encarregava de comprar i vendre els llibres. En general, disposava d'un estoc reduït, integrat per alguns llibres manuscrits i, després de la segona meitat del XV, pels primers llibres impresos, sovint importats d'Alemanya. El comprador potencial havia d'encarregar el llibre i establir un contracte amb el llibreter. Aquest contracte servia de plec de condicions, i estipulava tots els detalls de realització: la qualitat del pergamí a utilitzar, el tipus de cuir, els colors de les il·luminacions, els tints, el nombre de folis, etc...

La majoria de comandes eren d'obres litúrgiques. La clientela també s'hi prestava. Els compradors més importants eren els religiosos: dignataris eclesiàstics, convents, monestirs. Hi havia molt poques biblioteques particulars i, a més, aquestes sovint pertanyien a eclesiàstics. És el cas de Joan Margarit, de Roger de Cartellà, canonge a la seu (que va llegar el 1466 les se-

Taller d'impressió, segle XVIII.

ves obres a la catedral i a Sant Feliu), de Narcís Bruguera, encarregat a la Pia Almoïna, que va cedir per testament al seu successor una impressionant biblioteca composta d'obres de medicina, de dret, de gramàtica llatina, etc...

Sabem força poques coses dels llibreters. Se'n coneixen alguns noms: Pere Roger, Nicolau Vinyaró... Alguns, com Reginald Batalló, eren a la vegada enquadernadors i llibreters. És veritat que, en una ciutat petita com era Girona, viure només dels beneficis de la venda de llibres devia ser ben arriscat, i combinar dos oficis era molt més segur. Per aquesta raó, molts llibreters sovint també eren impressors.

El 17 de novembre de 1483 s'imprimeix per primera vegada un llibre a Girona. Es tracta del *Memorial del peccador remut*, de Felip de Malla, que es publica a les premses de Mateu Vendrell. Natiu d'Igualada, va arribar a Girona el 1483 i va muntar immediatament una impremta. De fet, s'assembla més a un mercader que a un impressor. D'altra banda, amb aquest mateix nom signa el seu tiratge dins el "colofó". Se n'anirà a Barcelona l'any 1484. Cap impremta no renaixerà a Girona abans del 1495.

Els primers llibres impresos es feien també per encàrrec i amb contracte. Els avantatges d'aquesta modalitat de còpia van quedar clars immediatament. Un còdex manuscrit demanava d'un a dos anys de termini. En canvi, un còdex imprès només trigava alguns mesos. A més, no es limitava només a un o diversos exemplars, sinó que, a partir d'aquell moment, podia preveure difusions més vastes, de fins a mil o dues mil còpies.

Després del tancament de la impremta de Mateu Vendrell, no hi va haver més tallers a Girona. Els preveres de la seu es van veure obligats a fer imprimir el *Missal de Rosenbach*, previst per als ritus del bisbat gironí, a Barcelona.

Caldrà esperar l'any 1495 perquè torni a obrir una impremta a Girona. I aquesta apareixerà gràcies a la unió de tres homes: Diego de Gumiel, Joan de Valdés i Joan Pla, l'estampador. El 20 març d'aquell mateix any imprimeixen el *Psaltiri Devotissim* de Francesc Eiximenis. El 9 d'abril és el torn d'un *Principiorum gramatice*. El taller s'instal·la al carrer Ciutadans. El 5 de juny publiquen *Paris e Viana*. A final de 1495, Grumiel se'n va a Barcelona i deixa l'empresa als dos altres socis.

L'any 1496 la impremta gironina publicarà 600 exemplars per encàrrec de Vicenç Oller, sastre, de les *Hores*

Carrer Ciutadans. El primer taller gironí d'impressió es va crear al carrer Ciutadans.

Venda de la biblioteca de Joan Margarit. Barcelona 20 de setembre de 1509

Aquell dia es van vendre més de 100 llibres, entre els quals: obres de J. de Fantussis, Anthoni de Butrio, J. de Nania, P. de Perusia, J. Calder, J. de Bellovisu, Bartol, J. Bocassi... i altres llibres destacables com: Constitucions de Cathalunya, Fisichs de Aristòtil, questiones tosculane Ciceronis, Yconomica Aristotelis, Ystorie Troianorum, Paulitica Aristotelis, Proverbia Magistri Raymundi Lulli...

del Bisbat de Girona. Malauradament, no ens ha arribat cap exemplar d'aquest obra, com tampoc de Flor de virtuts e de costums, publicat el 1497. L'últim llibre conegut de l'associació Valdés-Pla és un Lançalot del lac publicat el 1497 amb un tiratge de 1.000 exemplars.

Colofó del Memorial del pecador remut

“Migençant la divina gracia venuda es la fi de esser impressa la primera part del llibre apellat Memorial del pecador remut : impressa a despeses den mateu Vendrell mercader: en la ciutat de Girona: dilluns a XVII de novembre lany de la salut nostra mil CCCCLXXX y tres”

Creació d'un taller d'impressor

Exemple de contracte signat davant de notari

AHPG, Dalmau Ombert, not. 6, núm. 204

IHESUS + MARIA

En el nombre sea de Dios e de la Sacratissima Virgen María es concertada compañía entre nos Juan Pla, e Diago de Gumiel, e Juan de Valdés todos tres de una concordia y hermandad para haver de stampar libros la qual dicha compañía se haze en la forma siguiente, por tres años primeros siguientes, los quals empieçan desde XXIII de março de 95. Primerament es concertado entre dichas partes que el dicho Juan Pla aya de poner veynete libras para entrar en companyia con los dichos Diago de Gumiel y Juan de Valdes. [...] Item son de acorde que el dicho Diago de Grumiel y Juan de Valdes ponen una letre mediana y otra chica empeçada que de presente tienen con dos instrumentos de buydar letras las quales dichas letras y estrumentos en fin de los dichos tres años tornen a ellos dichos Gumiel e Valdes como cosas suyas. Item que el dicho Juan Pla pone quatro letrerias

y quatro strumentos las quales son un testo de missal y una mediana y otra mas chica y otra mas chica, las quales dichas letras y strumentos en fin delos dichos tres años tornen al dicho Juan Pla como cosas suyas propias. Item que si en los dichos tres años fueren menester que se hayan de hazer algunas letras de nuevo, que el dicho Diago de Gumiel sea obligado de las hazer a costa de la dicha compañía, las quales dichas letras en fin de los dichos tres años se ayan de partir y partan por ternos o su justa estimacion entre los dichos tres, empero que los dichos punçones de azero que assí tallare el dicho Diago de Gumiel en fin de dicho tiempo queden a el como cosa suya [...].

Exemple d'encàrrec

AHPG, Ombert, not. 6, núm. 206

Capitols apuntats, concordats e fets de e sobra la companyia migensant Déu faedora entre lo senyer en Vicens Oller sastre e Joan de Valdés de la part altre stampador habitant en Gerona modo et forma subsequentibus.

E primerament es apuntat concordat pactat entre ditas parts que lo dit Joan Valdes stampara siscentes horas del bisbat de Gerona enles quals haura aquelles officis segons un originall que ordoneran los verner(ables) e discret mossen Joan Palet e mossen Pere Oliveras preveras beneficiats en la seu de Gerona entes empero que les dites siscentes horas lo dit Joan de Valdees sia tengut dar obre perfecte en dites sis-

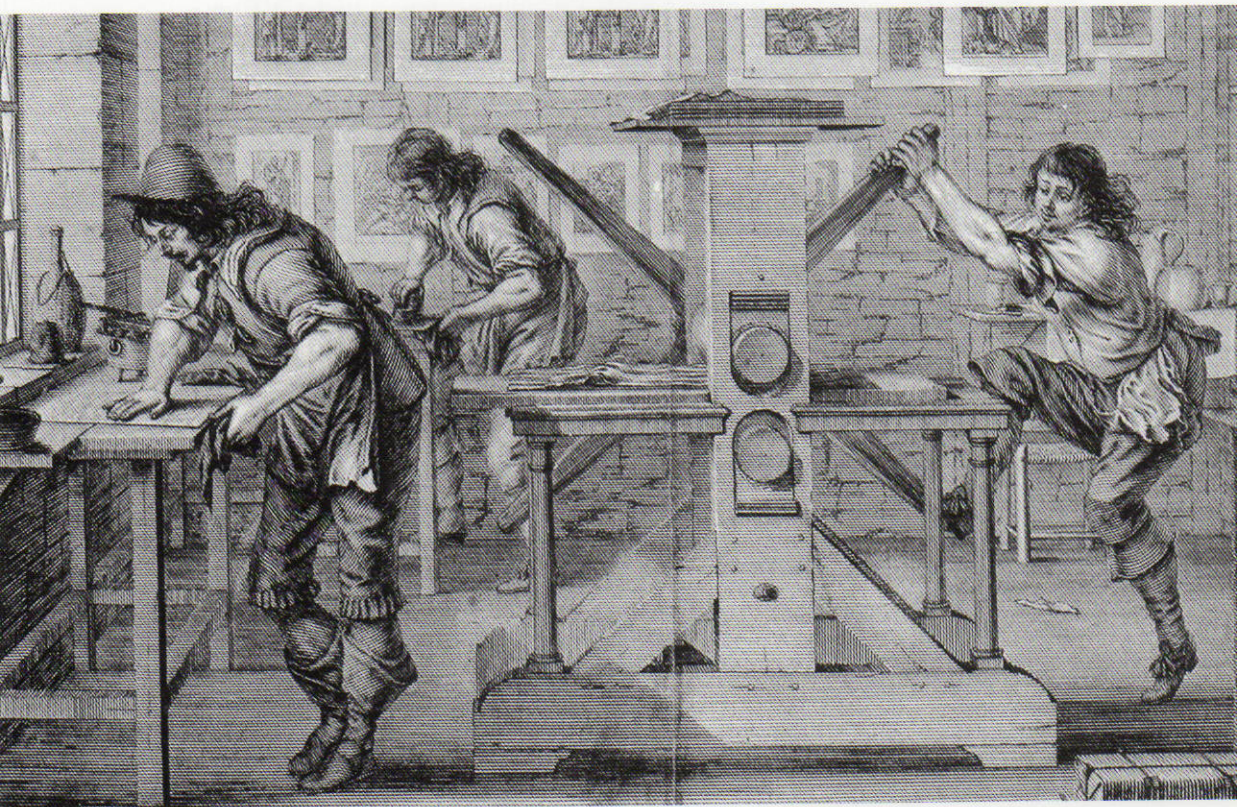
centes horas obrades e capletrades de capvines de vermelló a totes ses mesions e despeses.

Item es apuntat e concordat entre ditas parts que dit Joan Valdes sia tengut e obligat haver hacabades destampar dites ciscentes horas dins espay de dos meses y mig primer vidents e aço promet fer ab pena de XX liuras gonyedores la terça part a le cort qui ferra le axecucio e lo res-

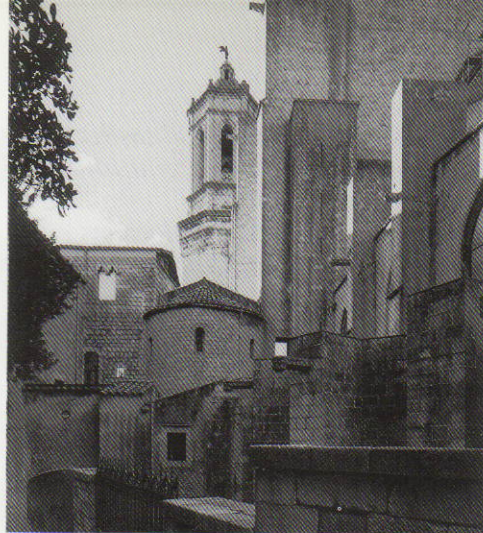
tant al dit Vicens o als seus si dons noy havya justa causa mallelltia o altre cose que ell justament pugues allegar. [...] Item es apuntat e concordat entre ditas parts que dit Vicens sia tengut donar e pegar hare de present per le meytat de les demunt ditas horas XII liuras IIII sous[...].

12/09/1496

Taller de gravat i estampació a l'aiguafort, segle XVII.

Un home entre l'Edat Mitjana i el Renaixement: Joan Margarit

La Seu gironina.

Joan Margarit era fill d'una gran família noble, que era a la vegada militar i urbana. El seu pare pertanyia al braç militar i el seu avi ja era ciutadà de Girona. Per estratègia familiar, se'l va destinar al sacerdoci i va ser educat a l'ombra del seu conegut oncle matern, Bernat de Pau. Aquest, després d'haver estat procurador d'Alfons el Magnànim al Vaticà, va ser fet bisbe de Girona l'any 1436. Destacarà com a defensor dels drets eclesiàstics i, per això mateix, s'oposarà als esforços reials que pretenien fer emancipar gradualment els remences.

Amb aquest bagatge ideològic, Joan Margarit marxa per estudiar dret a Bolònia l'any 1437. Seguirà estudis humanistes fins al 1443, any en què torna a Girona per administrar la diòcesi. El 1448 retorna a Roma, on és clergue a la Cambra Apostòlica del papa Nicolau V. Per a ell és un període d'enriquiment cultural, ja que Nicolau V és conegut com el primer papa del "renaixement", ja que havia fundat la biblioteca del Vaticà i havia atret els humanistes de tot Europa. Margarit treballa com a traductor de grec, i es llança a una investigació erudita que publicarà amb el títol de

Paralipomenon Hispaniae. Fins al 1453, va viure entre Roma i Nàpols, servint les relacions entre el papa i el rei Alfons. Finalment, retorna a terres catalanes com a bisbe d'Elna.

Des de la seva diòcesi, intervindrà al costat del seu oncle Bernat de Pau en afers de política catalana. A final dels anys 1450, la política italiana de després de la conquesta de Nàpols per Alfons el Magnànim resulta un equilibri savi entre la pressió dels francesos i l'omnipresència catalanoaragonesa. És en aquest context que l'any 1459 Margarit abandona Elna per tornar a anar Roma i posar-se a les ordres del nou papa Pius II. La situació política inestable es veu afectada per un cop important per a la cristiandat: l'any 1453 els turcs prenen Constantinoble. Pius II convoca aleshores un congrés a Màntua per unir les forces europees contra els infidels. En aquest congrés, Joan Margarit és nomenat cap d'ambaixada per Joan II. Encara que aquest congrés va ser finalment un fiasco, va permetre a Margarit de conèixer grans pensadors i intel·lectuals europeus, vinguts també com a ambaixadors. Així, Margarit completa el seu aprenen-

tatge humanístic gràcies al contacte amb el cardenal Bessarió, amb Flavio Biondo, amb John Tiptoft, etc...

Convertit en home a qui es confiaven tota mena de missions, retorna a Catalunya com a nunci apostòlic, i va haver d'intervenir en el conflicte originat per l'enverinament del príncep de Viana.

El 18 de febrer de 1462 Margarit és nomenat bisbe de Girona. Va prendre possessió oficialment de la seu el 12 de març, dos dies abans de la vinguda de la reina i del jove príncep a Girona. El nou bisbe va ser decisiu en el manteniment d'aquest recés reial. Però aquesta lleialtat no impedeix pas a Margarit d'aixecar-se contra els funcionaris reials dos anys més tard per defensar els béns de l'Església confiscats als clergues "rebels". Margarit expressarà les seves posicions en el tractat *Templum Domini*.

El 30 de juny de 1469 va sorprendre tothom passant-se al camp contrari amb tot el seu clan familiar. Només serà trànsfuga dos anys, ja que, quan els esdeveniments evolucionin a favor de Joan II, retornarà sota la protecció del rei. Margarit torna a tenir aleshores una part activa en la vida política i religiosa de Catalunya. El 1473 intervé a les Corts com cap del braç eclesiàstic i és canceller de la corona. Defensarà el Rosselló i l'Empordà. I arribarà fins a prendre les armes per defensar amb el Capítol el seus béns i el seus drets contra la revolta remença de Corçà l'any 1475.

Quan, el 1481, va ser enviat pel nou rei Ferran II a Itàlia, no es podia pas imaginar que no tornaria a veure mai més les terres catalanes. Va intentar aliar el papa a la política del Regne de Catalunya. Va tenir èxit quan Sixt IV va abandonar Venècia i va signar la pau amb Nàpols. El 1483 esdevé car-

denal. Margarit mor a Roma el 21 de novembre de 1484, on va ser enterrat contravenint les seves disposicions testamentàries.

En resum, Joan Margarit simbolitza tota una època. Aquell final del segle XV és un període de transició entre l'Edat Mitjana i el Renaixement que dona lloc a tota mena de paradoxes. Margarit personalitza, amb les seves pròpies paradoxes, un home del seu segle. A Roma i a Itàlia, és amic dels humanistes, i ell mateix esdevé un humanista, un erudit intel·lectual, un col·leccionista de llibres. Però tornat a Girona com a bisbe, dirigeix la diòcesi amb mà de ferro, utilitzant una legislació medieval desueta i reaccionària. En poques paraules, és un home entre dues èpoques, que no sap si girar full o bé gosar anar endavant.

Bisbe dibuixat per un notari de Peralada amb els símbols característics: la tiara i els dits ajuntats per beneir.

Els primers passos cap a la universitat

El segle XV es caracteritza a Girona pel profund desig d'institucionalitzar l'ensenyament.

La major part de l'aprenentatge es feia dins el clan familiar. Les mares iniciaven els infants a la lectura i a l'escriptura gràcies als pergamins que reproduïen la *Salve Regina* o el *Pater Noster*. Si els infants volien continuar els estudis, els calia ineludiblement entrar al clergat, el qual dispensava cursos de gramàtica llatina i de filosofia. No obstant això, alguns municipis posseïen la seva pròpia escola, com Cervera, que en tenia una des de l'any 1445.

La creació de la universitat de Girona, o més aviat de l'Estudi General de Girona, és el resultat de la intervenció de tres poders: el rei, l'Església i la Ciutat.

La ciutat de Girona, gràcies a la seva posició geogràfica, sempre ha estat en competició amb Tolosa, Montpeller, Perpinyà o Barcelona. Però aquestes grans ciutats ja tenien la seva universitat. Girona, doncs, havia de rivalitzar en el terreny cultural per augmentar el seu prestigi. D'altra banda, aquest objectiu no era un secret per a ningú: el cardenal Joan Margarit havia escrit: "car si no fundam dit studi al manco com a Leyda, stimem que nostre fundament hauria pocha perpetuitat et pus pocha reputació".

Gràcies a l'impuls donat per la Ciutat, doncs, Alfons el Magnànim va promulgar el decret de fundació el 9 de març de 1446. L'Estudi General de Girona havia d'ensenyar moral, ciències naturals i els drets canònic i civil. Girona disposava, doncs, del dret de crear facultats, però sense tenir en compte que, malauradament, la guerra civil acabaria esclatant el 1462.

El claustre de la catedral de Girona.

Les Àligues, seu de l'actual universitat.

La situació política, però sobretot econòmica, era precària. Girona no es beneficiava de cap dotació del rei. La Ciutat i el Capítol s'uneixen en una comissió, però cap d'aquestes institucions no disposa de fons suficients per tornar a engegar la iniciativa. El municipi només veu una solució per poder crear finalment la seva universitat: disposar de la protecció papal. Des del 1483, Joan Margarit és cardenal i resideix a Roma. És un personatge molt sensible al tema de la difusió del saber, ja que no oblidem que és ell que, per exemple, funda l'escola de música de la catedral. A més, té un concepte molt obert de l'ensenyament. Des del 1468, persuadeix Ferran II que l'aprenentatge de les lletres ha de fer-se a partir de l'estudi dels escrits dels grans homes d'aquest món: Alexandre, Juli Cèsar, Octavi, Trajà, Adrià, Carlemany, Alfons IV... Una visió que ja significa una mostra del Renaixement que havia d'arribar.

El 1484 els jurats inicien una correspondència amb Margarit. Tots plegats posen a punt un programa d'ensenyament per a aquesta primera universitat. L'Església pagaria els professors de teologia, de dret canònic i d'arts, i el municipi els cinc professors de dret i els dos de medicina, seguint el model de Lleida. Però les intervencions de Joan Margarit a Roma no van prosperar, ni tampoc les del seu nebot Berenguer de Pau, bisbe de Girona l'any 1485, o del seu germà Bernat Margarit. Sembla que la idea era bona, però el context i l'època no eren els més favorables. No es tornarà a parlar més del projecte fins al 1561. Però aquesta vegada, fins i tot després del replantejament dels procediments d'organització d'aquesta universitat, caldrà esperar encara una butlla reial del 1605 per confirmar el decret de 1446, és a dir, que arribarà amb un retard de 159 anys!

Joan Margarit i l'Estudi General

Manuals d'acords, Girona

Carta dels Jurats de Girona, 4 de febrer de 1483

[...] E com Senyor Vostra Senyoria no ignora en temps passats se ha tractat per miga vostra de fundacio de studi general en aquesta ciutat e per trobarse la Senyoria Vostra an tant loch e oportunitat e esser cosa qui portaria tant beneffici e util de aquesta ciutat delliberam scriure la present a la Senyoria Vostra per incitar-la del dit negoci. E per que vos, Senyor, de tot axi e molt millor que nosaltres sou informat del que es necessari per a la conclusio de la dita fundatio, per la qual resta la confirmació o bulles apostolicas, com ne tengam lo privilegi reyal, e de la forma de pagar los doctos, no curam axi largament scriuren a la Senyoria vostra per que tenim de ella tal sperança que per miga vostra la cosa haura lo degut e acabat recapte. [...] Pero Reverendissimo Senyor, condolem-nos algunt tant, com no podem com volriem suplir a les despeses qui de present per dita rao crehem seran necessaries, aço diem perque si la Senyoria vostra per la expedicio e endressa de aço ab la dita Sanctedat, per que som certs hi té gran loch, les provisions e bulles podia obtenir franques, restariem-ne molt alegres e infinidadament obligats a Vostra Senyoria e seria molta gloria sua. [...]

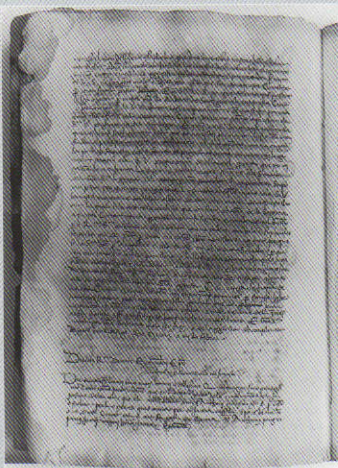
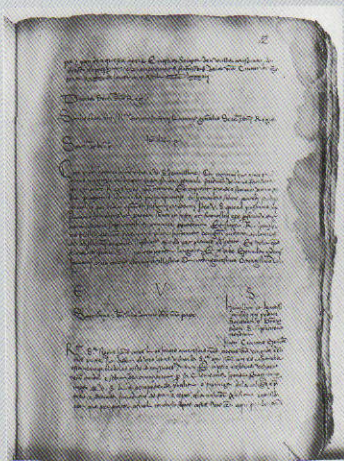
Carta de Joan Margarit, 8 d'abril de 1484

[...] no us havem pogut respondre enbans de nostra promoció a cardenal ne apres per la multa ocupació que la dita nostra promoció nos ha portada axi mateix com dihen per la concorrencia dels negocis reyls quins an stat y stan sobre nostres spatlles. [...] E per tant vos dihem responent a vostra peticio nostra intencio es de satisfervos a vostros desigs. Pero es veritat que lo mon nos feu en un dia, y axi seguida nostra promocio, de primer stavam com un comunal opulent bisbe, are som un pobre cardinal. [...] Pero speram en nostro S. deu y en nostro S. lo papa y Magestat el senyor Rey y Reyna nostros que en breu se dara orde que porem suplir a tot. Y vos offerim, durant nosaltres en tal preposit, haver-vos tots los privilegis per dit studi necessaris y la despesa que si aura a fer suplirem del nostre y mes entenem donar orde que las cadires de theologia; dret canonic y arts se puguan opulentment sostenir en tot lo temps esdevenidor y

que la ciutat prenga a son carrech los privilegis reals y las cadires de leys y de medicina, per las quals a nos no seria honest convertir y res que ecclesiastich fos. Empero sols que una cosa vos pregam, en que en imprecacio dels privilegis reynals, loffici de canceller de dit estudi sia reservat al bisbe de Girona qui per temps sera y per so nos fos vist discrepar de les provisions apostolicas. Car altre honor sera a la ciutat que lo prelat de aquella aya dit offici com es la maior part dels studis de Ytalia, que no quel tingues un canonge com en Lleyda, ni un jurista com en Perpinya y special que per ditaprovisio de esser nos canceller del Senyor Rey no us puga esser negat de nostra vida. [...].

Carta dels Jurats de Girona, 28 d'abril de 1484

[...] La letra de continent fou reebuda comunicuem als prohomens e consell de aquesta Ciutat, los quals en cert al nosaltres se alegraren grantment de aquella. [...] E de dit consell general ha insurgida comissio latissima a nosaltres ab alguns prohomens de aquesta Ciutat, ab los quals de continuu entenem en seccar forma e manera per sostenir les cadires de leys e de medecina, qui segons lestudi de Leyda han esser cinch; ço es tres doctors en leys e dos en medecina, car, Revendissimo Senyor, considerants nosaltres quant aquesta ciutat vehinaja ab Leyda, e del altra costat ab Perpinya, Tholosa, Avinyo e Montpeller, si no fundam dit estudi al manco com a Leyda stimam nostre fundament hauria pocha perpetuitat e pus pocha reputacio, car sabem que en Leyda son XII Katedrans, ço es III canonistes, III artistes, II metges e I teolech. E tal es la appetit de aquesta ciutat e no duptam en manera alguna mancar.

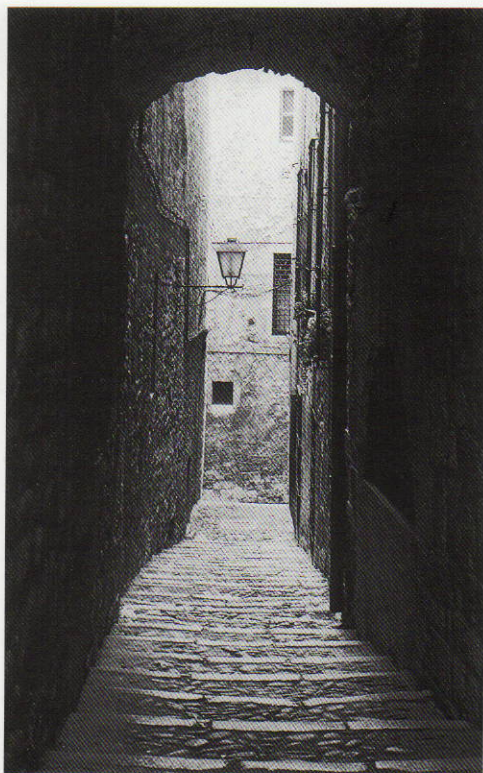
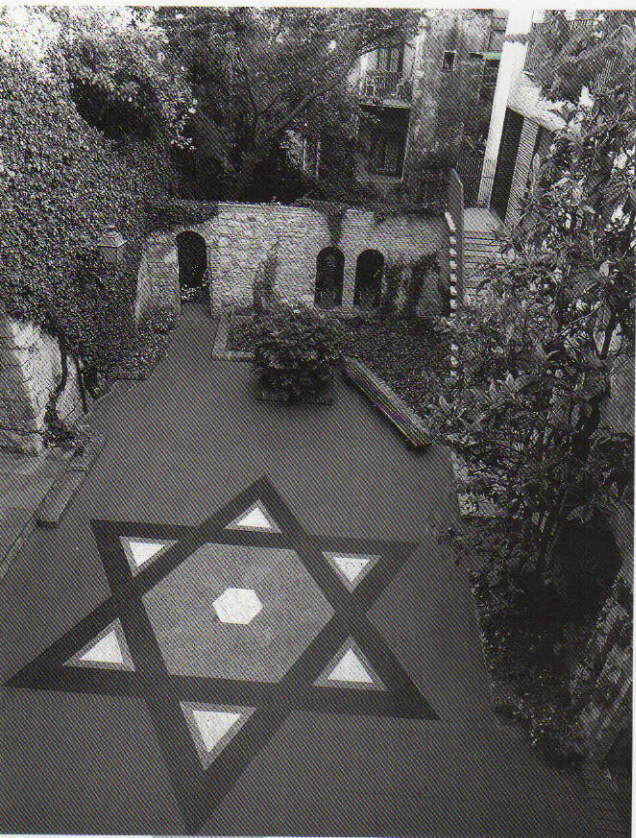

Actes de fundació de l'Estudi General (AHMG).

L'expulsió dels jueus de Girona (1492)

Després d'haver confirmat el privilegi dels jueus fins al 1499, Ferran II va promulgar el decret d'expulsió dels jueus el 31 de març de 1492. Els jueus s'havien de convertir o bé abandonar el país, i ho havien de fer abans del 31 de juliol d'aquell mateix

Centre Bonastruc ça Porta.

Carrer Cúndaro, en ple barri jueu.

any. Aquest decret va afectar aproximadament vint famílies a Girona.

Els jurats van complir les ordres sense entusiasme, ja que hi havia una força bona entesa amb els jueus.

Els jurats notifiquen el 20 de juny en els manuals d'acords de la ciutat que els jueus poden vendre els seus béns. Efectivament, entre els mesos de març i juny, ningú no havia gosat comprar als jueus, per por de represàlies d'un costat o de l'altre o que els béns fossin confiscats després. Quan distribueixen aquesta notificació per les portes del call, les vendes augmenten notablement. El mes de juliol és quan se'n fan més. Després, el dia 31, arriba la sortida.

Autorització reial
ACA, R. 3414, Fol. 129V, 1476

Carta de Ferran II als Jurats de Girona, lliurada personalment per Vicenç Estrada, notari de Barcelona, el 30 d'abril de 1492

A los amados y fieles nuestros jurados, oficiales y consejo de la ciudad de Gerona - El Rey -

Amados y fieles nuestros movidos por el zelo de la Santa Fé católica y por el bien de las ánimas de los cristianos súbditos y naturales nuestros y aun por la conservación de sus bienes por justas y legitimas causas avemos provehido que los judíos de nuestros reynos y señorios salgan y sean expellidos dellos segun veis por el edicto que por esta causa habemos promulgado, al qual nos referimos por exequcion del qual ordenamos y mandamos que sea en todas las ciudades de los dichos reynos y señorios preconitzado y porque es nuestra voluntad que se cumpla efectualmente lo contenido en el dicho nuestro edicto queremos y mandamos que con toda tranquilidad y reposo la dicha expulsión de los dichos judios surta su efecto cumplidamente por ende vos encargamos y mandamos que durante el tiempo que asignamos dentro el cual los dichos judíos deben salir de los dichos reynos y señorios nuestros pongays guarda en la judería dessa ciudad de manera que dia é de noche daño alguno en personas ni en bienes no les pueda ser hecho ca durante el dicho tiempo como veis por el dicho edicto nos havemos tomado a ellos y á sus bienes por la seguridad y salvaguardia reyal nostres y porque proveymos como veis por la comision que facemos á los veguer y batlle dessa ciudad que sequestren y inventaryen los bienes mobles y sedientes, nombres, derechos y acciones á los dichos judíos y aquellos que pretenderán tener censales ó deudas sobre ellos y sobre sus bienes hagan justicia entre ellos. Dareys por espedicion de la ditcha comision á los ditchos oficiales todo favor y ayuda y asistiréis é yreys con ellos siempre que por ellos para en esto sereis requeridos, teniendo la ditcha en toda tranquilidad y sossiego por forma que en ella por la ditcha causa inconveniente alguno ne se siga. Dat en nostra ciutat de Granada á XXXI de marzo año de MCCCCXCII - Yo el Rey - Coloma, secretario.

El 4 d'agost els jurats organitzen una visita al call per verificar que els jueus n'hagin marxat i que el barri estigui ben buit. S'autoritza l'obertura de les finestres sobre els carrers.

Els jueus de Girona marxen, en gran part, cap a Perpinyà, on són ame-

naçats d'expulsió si no accepten donar els rotlles de la Llei que s'havien emportat de la sinagoga. Alguns prefereixen continuar cap a Narbona, i altres es desplacen cap a les valls, cap a Puigcerdà, per exemple.

El Bou d'Or

El cementiri del Bou d'Or, abans de les excavacions que han confirmat la seva localització.

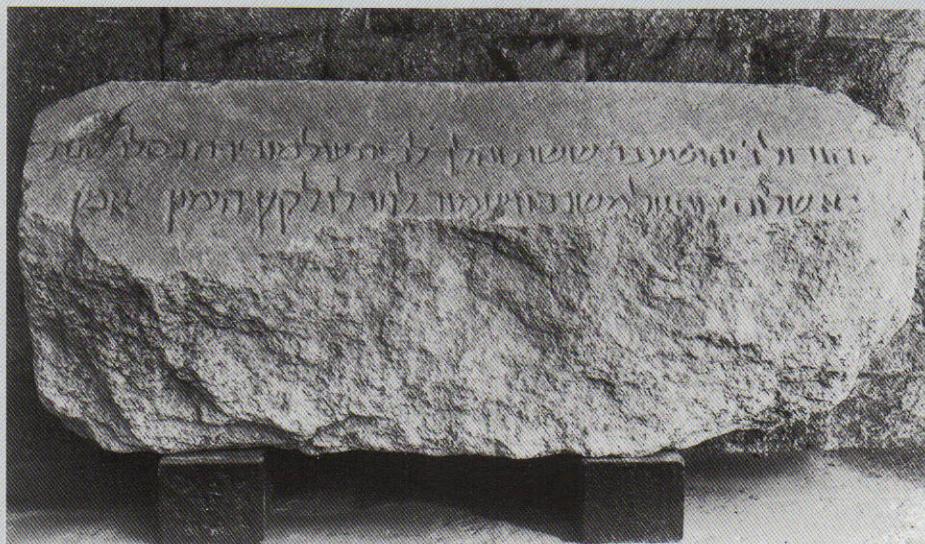
Tot gironí coneix el lloc anomenat el Bou d'Or, sota la muntanya de Montjuïc. Les recents excavacions arqueològiques desenvolupades en el marc del projecte europeu Progress han deixat a la vista el cementiri jueu que dona nom a aquesta muntanya. Quan es va produir l'expulsió dels jueus de Girona, l'any 1492, es devia enterrar en aquest cementiri un bou d'or. Aquest és l'origen d'una llegenda que té tres versions diferents.

Segons la primera, Alfabis, un jueu molt ric, s'hauria fet enterrar

amb el seu tresor personal i un bou d'or. La notícia es va estendre per la ciutat, i es va buscar la tomba per robar-hi. Quan els lladres s'hi van acostar, es va sentir un terrible bruel. Així l'or d'Alfabis s'hauria mantingut sa i estalvi.

La segona versió de la llegenda fa referència a una font que es trobava al peu del cementiri, al llarg de la carretera de Pedret. L'aigua brollava de la boca d'un bou. El diable, sempre a l'aguait d'ànimes pecadores, va voler atiar la cobdícia dels gironins. Així, va decidir canviar el cap de pedra per un d'or. Però els gironins, més llestos que el dimoni, van passar per davant fent el senyal de la creu i es van allunyar per sempre més d'aquella font maleïda per estar segurs de no caure mai en la temptació. Sembla que la font es va assecar, i que va ser oblidada per tothom. Però el cap de bou d'or encara hi deu ser.

L'última versió és de molt la més rocambolesca. Al mig del camp del Bou d'Or, hi havia un cofre de pedra. Era un cofre encantat, però que obria les portes de l'Infern. D'altra banda, era per allà que el Maligne sortia per fer les seves malifetes. Però, dins aquest cofre, hi havia també un tresor, que es trobava al passadís que menava a l'infern. Prop d'aquest cofre, hi havia un pou. Es deia que el fons d'aquest pou comunicava amb el tresor. Tres lladres que ho van saber van saltar-hi a sobre pensant poder quedar-se amb l'or del dimoni. Perquè el diable no els veiés, van passar pel pou i van entrar al soterrani amagat pel cofre. Però, tal com passa sovint, aquests lladres no eren prou llestos i es van perdre per les

Una lápida funerària hebraica (AHMG).

galeries. Un d'ells aleshores es va posar de genolls i va implorar a la Mare de Déu. Aleshores, es va sentir una gran explosió que venia de la part més fonda del soterrani, i els va expulsar fora del cofre de pedra, que va quedar desfet en mil trossos. Terroritzats, van fugir corrents, però es van tornar bojós després d'aquesta terrible aventura: dos d'ells es van penjar de la campana més grossa de la catedral, mentre que el tercer es va penjar de l'antic pont de Sarrià de Ter. L'entrada de les portes de l'infern va tornar a tancar-se, i el tresor encara continua sota terra.

Aquesta llegenda és un exemple perfecte de l'imaginari i de les pors de l'Edat Mitjana. És clar que la història del bou d'or és una adaptació del vedell d'or de Moisès. És molt freqüent veure que s'associa el jueu i la riquesa, i per això mateix, el jueu i el diable. En plena expulsió dels jueus d'Espanya, ens trobem en un clima d'odi i de rebuig. El poble jueu és acusat de tot, com abans ho va ser de portar la pesta o causar l'enverinament dels pous. El jueu, a causa de l'or que posseeix, atrau les enveges dels cristians, de la qual cosa s'aprofita el dimoni. Per tant, el jueu ajuda el dimoni. El paper d'aquest últim també és ben present. En una societat medieval molt religiosa, el Maligne apareix sempre a la porta guaitant qualsevol ànima en estat de perdició. I això en ple període inquisitorial.

Per totes aquestes raons, es pot dir que aquesta llegenda és un símbol molt potent de la mentalitat medieval. És un barreja de superstició, de pors i d'odi, tot plegat assimilat als esdeveniments quotidians de l'època.

Els conversos i la Santa Inquisició

Després del pogrom de 1391, molts jueus es van convertir amb tota la seva família pensant que així asseguraven la seva supervivència. En el moment més fort de l'onada de conversions, setanta persones en un any van passar de la religió jueva a la religió cristiana.

Però l'estatus que buscaven era purament il·lusori. A partir d'aquell moment, ja no van ser considerats pels jueus com a tals, però tampoc els cristians els consideraven dels seus. Els conversos formen doncs un grup a part de les dues comunitats.

No obstant això, s'integren activament a la vida de la ciutat. Per exemple, quan la reina es refugia a Girona al començament de la guerra civil,

La foguera.

Un jueu vist per un notari cristià. Fixeu-vos en els tres peus i les banyes que fan d'aquest jueu un home del diable (AHG).

molts conversos estan al seu favor, i se li acosten. Així, Llorenç Badós esdevé el metge de Ferran. Ell té cura del rei durant molt de temps, i en rep molts agraïments. Tot i això, l'any 1488 la seva dona va ser condemnada i cremada per la Inquisició, igual que ell mateix, l'any 1503.

Nascuda de l'onada d'heterodòxia que als segles XII i XIII va afectar tot Europa, la Inquisició va esdevenir ben de pressa per a les monarquies una font de perill, vist el poder adquirit per la institució. Però l'Església va lluitar perquè els monarques no s'ocupessin de qüestions espirituals, i va mantenir ben fermes els poders dels inquisidors. El 1223 el papa Gregori IX va dotar cada diòcesi d'un tribunal d'Inquisició que estava sota les ordres directes del bisbe.

Els conversos eren un dels objectius preferits de la Inquisició. Ben sovint eren inculpatos per heretgia, ja que se sospitava que continuaven practicant els seus antics ritus en secret. És veritat que en molts casos la conversió era més calculada que no espontània.

El tribunal inquisitorial va començar a funcionar a Catalunya l'any 1487. Farà dues estades prolongades a Girona, agost 1490-juny 1491, i gener-maig 1494, després de les pestes que es van abatre sobre Barcelona, i diverses visites entre els anys 1487 i 1505.

Quatre actes de fe es van celebrar a Girona: el 14 febrer de 1491, el 21 de desembre de 1495, el 12 juliol de 1504 i el 25 de gener de 1505. Tots els acusats van ser jutjats per "judaització", per tant es tractava de conversos. Així, vuitanta-quatre gironins van ser perseguits amb una agressivitat penal plenament superior a la mitjana. Ben sovint, la finalitat d'aquests processos era ben lluny de les preocupacions espirituals anunciades. La confiscació dels béns era, de manera freqüent, la finalitat mateixa del judici, la qual co-

sa va iniciar un tipus de corrupció burocràtica força important. Una cosa deu explicar l'altra.

Quan se celebraven els actes de fe, la Inquisició intentava perseguir sistemàticament famílies senceres. Així, els Falcó van veure com catorze membres de la seva família anaven a parar al banc dels acusats; els Sampsó set, els Mercader, vuit. En general, eren persones que pertanyien a la petita burgesia, mercaders, notaris, metges...

Cinquanta-una dones i trenta-tres homes van ser jutjats pel tribunal. Deu d'entre ells van morir a la foguera, vuit van rebre una penitència i van ser "reconciliats", i l'enorme majoria, seixanta-sis, van ser condemnats per rebel·lia, ja que havien preferit fugir i, per tant, van estar absents del seu procés.

Personal del tribunal de la Santa Inquisició a Girona

<i>Inquisidor</i>	<i>Alfonso Espina</i>	1491
	<i>Antonio de Contreras i Pedro Parientes</i>	1494
<i>Notari</i>	<i>Arnau Texidor</i>	1487-1490
	<i>Carles Cerdà</i>	1490-1493
	<i>Joan Oliu</i>	1493-1496
	<i>Nicolau Roca</i>	1496-1505
<i>Lloctinent del recaptador (Recaptador General de Catalunya: Jayme de Arán y Arenés)</i>	<i>Pere Frou</i>	1487-1491
	<i>Ramon Boxera</i>	1491-1496
	<i>Pere Badia</i>	1496-1505
<i>Corredors públics (Delegats de Pere Lázaro)</i>	<i>Joan Sant Climent</i>	
	<i>Nicolau Puig</i>	
	<i>Joan Palau</i>	
	<i>Bartomeu Sabater</i>	
<i>Comissaris</i>	<i>Geronim Payró</i>	
	<i>Miquel Garriga</i>	
<i>Canceller</i>	<i>Baltasar Torró</i>	

Girona i la reconquesta

Encara que Girona no va tenir un paper actiu en la reconquesta, l'impacte d'aquesta última sobre la societat gironina va ser certament important. És possible mesurar aquest impacte interessant-se per les festes celebrades després de la presa de Màlaga, però sobretot de la de Granada.

Una carta del rei Ferran informa el 14 de maig de 1487 de la conquesta de Màlaga. Els jurats es van posar en relació amb el Capítol, i van acordar celebrar l'esdeveniment amb una processó el dia de la Visitació de la Mare de Déu. Van fer participar a la cerimònia infants de menys de 10 anys, amb els peus descalços. Aquesta processó serà acompanyada d'un discurs dels jurats sobre els "moros malvats inimichs de la Santa Fe Catolica", i en el qual presentaven el rei com a salvador de l'església: és "serenissimo", "potentissimo", "santissimo", "grandissim", "devotissimo", etc...

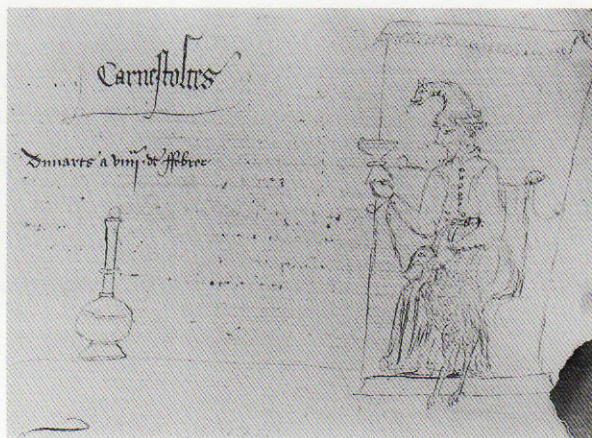
El dimecres 12 de setembre va tenir lloc la processó, el discurs i les il·luminacions a tota la ciutat. Es va fer una altra processó el 14 de setembre, a la glòria de la Santa Creu. Els 13, 15 i 16 de setembre, al vespre, la ciutat va estar il·luminada i es va assistir a les demostracions d'alegria per part de la població.

No obstant això, aquestes festivitats són clarament menors que les que es van celebrar per la conquesta de Granada. En primer lloc, perquè si la ciutat estava al corrent de la conquesta de Màlaga va ser perquè el rei buscava nous fons per continuar la seva lluita, i ni els jurats ni el Capítol no es deixaven enganyar. En segon lloc, perquè, encara que aquesta victòria era important, el rei no havia pas, ni de bon tros, guanyat la guerra.

Una missiva dels consellers de Barcelona anunciava als jurats el 20 de gener de 1492 que la ciutat de Granada havia caigut el 2 de gener. Aquesta nova va ser confirmada el dia 21 pel rei, i el 22 per l'infant Don Enrique. Però des del dia 17 ja se sabia la bona nova. Des de l'arribada de la carta dels consellers, els jurats demanaven al bisbe Berenguer de Pau i al Capítol que cantessin un tedèum, acompanyats dels orgues. Mentre les campanes repicaven al vol, els jurats, cavallers i ciutadans honorats pujaven a la seu per escoltarlos. Després del tedèum, els jurats tornen amb torxes enceses a la Casa de la Ciutat i ordenen el començament de les il·luminacions.

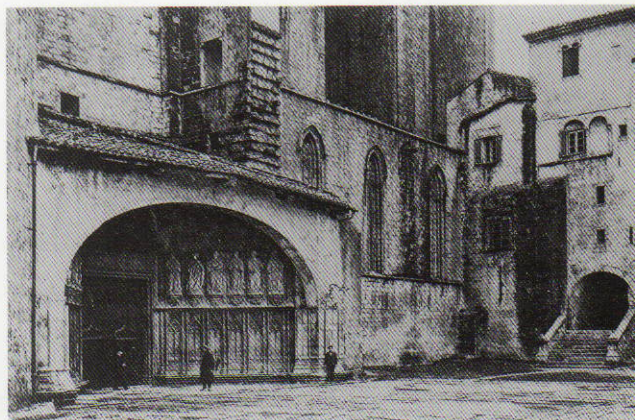
La ciutat va celebrar la conquesta de Granada de dues maneres: religiosa i profana.

El rei del Carnestoltes (AHG).

D'acord amb el Capítol i el bisbe, es van preparar tres processons per als dies 29, 30 i 31 de gener: la primera amb el Santíssim, i les dues altres amb música, cants i il·luminacions. Es van declarar tres dies de festa. S'invitava les persones que portaven dol "a expressar el seu dolor". La ciutat sencera es va preparar: es van escombrar els carrers, es van netejar, es va posar palla i rams de flors per tot arreu. La festa popular va superar el programa oficial. El diumenge 22, cent habitants del barri de Sant Pere recorren la ciutat, i en particular el Mercadal, a peu i a cavall seguint el so dels tambors. El dilluns 23 tornen a començar al vespre, amb torxes. Cada nit improvisen a les places nous balls, amb joglars i músics. El dimarts 24 és el torn del barri de Sant Feliu, que ha de fer el mateix durant tota la nit. El dimecres 25, a la plaça de les Cols, la del Vi i la de l'Oli, gran cavalcada. Dues-centes persones a cavall o a peu, al so de les trompetes i dels tambors, recorren tota la ciutat. Al vespre, amb llanternes, músics i joglars reuneixen tot hom a la plaça de les Cols, després d'una altra cavalcada. El ball dura fins a mitjanit. Entre el dissabte 28 i el dimarts 30 la catedral està il·luminada i les campanes sonen. Cada nit, cent vint-i-cinc llanternes cremen a la Casa de la Ciutat.

El diumenge 29 té lloc la primera processó. Surt de la catedral, passa per Sant Feliu, travessa la ciutat i torna a la seu. S'atura a la plaça de Sant Pere per representar la conquesta de l'Alhambra pels cristians. El dilluns 30 la segona processó passa per les Fra Menors, i és acompanyada per quatre parelles de joglars. Després del dinar, a la plaça de la catedral, els

Plaça dels Apòstols, lloc de celebració de la "reconquesta", a principi de segle..

clergues fan una representació teatral. Expliquen la història d'un cardenal delegat de Roma, llegat apostòlic, que anava a Espanya a coronar els Reis Catòlics com a emperadors. La pluja va impedir la tercera processó, la de Corpus, que va ser ajornada al dissabte 5 de febrer. Però, a la tarda, es va poder fer, de tota manera, a la plaça de les Cols, la representació de la conquesta de Granada. Durant aquests tres dies, joglars provinents d'Aiguaviva, Púbol i Cassà, van ser pagats pels jurats per animar els balls a les places de les Albergueries, de les Cols, de l'Oli, Cort Reial i Mercadal. Els jueus també van ser invitats a participar a les festes. Se'ls va veure va dansar a la plaça de l'Oli, al Call o a les Albergueries. Aquella alegria seva era real o fingida?

Aquells dies de festes, que es van perllongar fins al 28 de febrer amb un torneig, devien deixar un record durador en els esperits de la gent.

Festes públiques

Durant l'Edat Mitjana, els espectacles oficials tenien sovint una connotació religiosa, i les poblacions es van anar creant els seus propis ritus, imatges expiatòries de les seves pors, dels seus odis, de les seves alegries o del seu sentit de l'humor.

Girona era considerada la "mare de totes les cerimònies", tenint en compte la freqüència de les representacions.

L'Església organitzava drames litúrgics que recuperaven episodis coneguts de la Bíblia, com ara la Resurrecció o la Nativitat. Els actors eren els mateixos clergues. Les representacions s'organitzaven dins de la catedral. El cor servia d'escena als actors,

Els portadors de l'àliga de Corpus (AHMG).

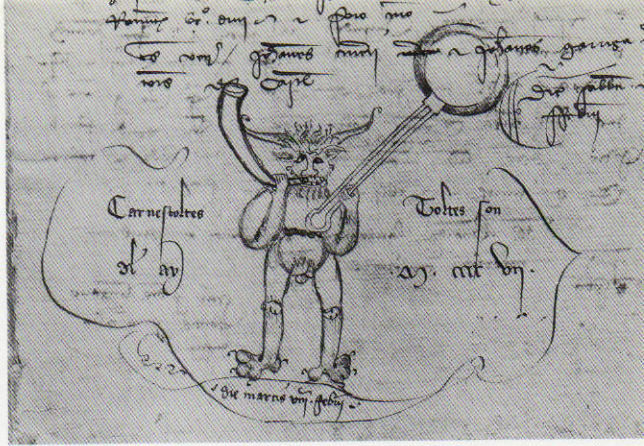
però també als cantants, que omplien l'obra amb cants religiosos. El resultat podia assemblar-se al teatre grec. No obstant això, també era freqüent que aquests espectacles es representessin a l'aire lliure, generalment a la Porta dels Apòstols, tal com va ocórrer per celebrar la Reconquesta. En tot cas, sempre es tractava d'elements pedagògics i, tal com passa avui dia, el públic tremolava per l'heroi i esperava en suspens el final de la història. Cada festa religiosa de l'any era un bon pretext per a aquest tipus de representació. Així, per Pasqua, Maria Madalena era la figura principal d'un diàleg que havia d'il·luminar el públic, seguint un joc de preguntes-respostes sobre la Passió del Crist.

Una altra festa que barreja les invocacions religioses i les pors populars és la festa de l'Àngel Custodi. Instituída el 30 de setembre de 1450 pels jurats i el vicari general de la diòcesi, se celebra el primer diumenge després de Sant Miquel de setembre. Consisteix en una missa i una processó, plenes de pregàries i d'invocacions per "preservar de les greus e pestilencials malalties, de terratrèmols d'altres adversitats". El 1451 el pintor Borrassà daura les ales factícies del vestit del capellà que representava l'Àngel. Després, el 1459, l'Àngel fa el recorregut de la processó a cavall. Pot ser que les seves ales pesessin massa per una distància tan llarga.

Segurament Nadal era l'època que es prestava més a aquesta mena de teatralitzacions. A dins de Sant Feliu es representava tres vegades seguides, l'espectacle de la Nativitat. Es podia veure, en primer lloc, una desfilada dels profetes de l'Antic Testament; després, el *Partus Beate Virginis*, el cant de la Sibilla, l'epístola de Sant Esteve i, finalment, el sermó del Bisbetó.

Aquest sermó del Bisbetó és l'exemple més clar de la desviació pagana d'aquestes festes religioses. Originàriament, era la celebració del sant patró dels estudiants clergues i escolars, Sant Nicolau de Bari, que se celebra el 6 de desembre. Els estudiants es van afanyar a transformar aquesta commemoració en una paròdia satírica. Escollien un dels seus, que prenia possessió per un any del càrrec honorífic de bisbe. El públic podia, per tant, assistir a una simulació de l'administració dels Sants Sagraments. A més d'aquest costat profà, gairebé blasfematori per a alguns, aquesta cerimònia contenia també un aspecte polític molt local. Sempre hi ha hagut una guerra d'influència entre el bisbe de Girona i el rector de la col·legiata de Sant Feliu. Així, per Sant Esteve, un criat anava fins a la col·legiata per parodiar, amb gran satisfacció dels espectadors, els usos i costums del rector. És ben clar que aquests petits jocs no devien agradar a l'Església, que intentava aturar aquestes pràctiques. El 1475 Joan Margarit, a petició d'Andrés Alfonzello, ardiaca de Besalú, va intentar reformar-les. Els estudiants, però, van continuar la seva cerimònia irreverent malgrat els esforços de la jerarquia eclesiàstica.

De fet, es produeix una lenta fusió entre el teatre profà i el teatre sagrat. Els músics i joglars formen part, a partir del 1459, de les processons, com la de Corpus, o la mateixa de l'Àngel Custodi. L'any 1492, en el moment de la processó de Corpus, l'Església crida diversos voluntaris: sis aprenents vestits d'àngels, sis músics i dotze "minyons" de l'hospital. En resum, fins i tot les cerimònies més religioses esdevenen, a partir d'aquell moment, un pretext per a la música, les danses i els cants i, sobretot, la teatralització. Les

Un notari de Castelló d'Empúries celebra l'arribada de Carnestoltes (AHG).

festivitats de la conquesta de Granada exemplifiquen la festa profana en tota la seva esplendor.

També es podrien citar les festes de Carnaval, els ecos de les quals fins i tot arribaven als llibres dels notaris més seriosos de tant com eren esperades i de com servien d'alliberament popular. Es troben també mencions freqüents sobre la cavalcada per la ciutat, veritable ocasió per exhibir els ornaments més preciosos.

A vegades, considerem equivocadament que la societat de l'Edat Mitjana era trista i austera. En realitat, cada esdeveniment del calendari era un pretext per a una festa, religiosa o profana, o de totes dues. Se'n celebraven moltes, amb música i torxes. Dels *charivari* italians al sermó del Bisbetó, les poblacions medievals ens mostren que sabien i necessitaven riure, i sobretot ridiculitzant els més poderosos, com si de tot plegat depengués l'equilibri social. El fet que el clergat i les elits municipals no fessin res o gairebé res per lluitar-hi en contra subratlla bé que aquestes festes servien de vàlvula d'escapament dels més humils, d'unificador social i, de fet, n'organitzaven de manera regularment: "Jocs i pa".

La Seu

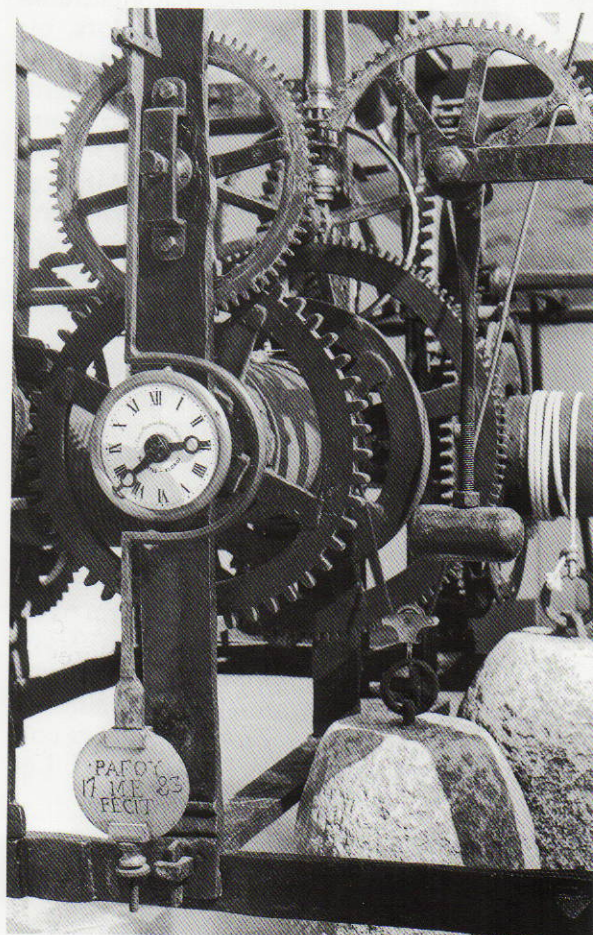
A final del segle XV, la gran nau única ja estava ben avançada. Decidida des del 1416, la construcció de la nau es va començar l'any 1417, amb el nomenament com a mestre d'obres d'Antoni Canet, conjuntament amb el vell mestre Guillem Bofill. El 1421 el primer tram ja estava gairebé acabat, i la clau de volta es va col·locar l'any 1424. Obra de Canet, representa la Mare de Déu i l'Infant. No sabem realment quan va deixar Canet de ser el director de les obres. El 1427 és substituït per Raulí Vaulter; després, el 1430 per Pere Ciprès. El segon tram anava prenent forma. Ciprès va dimitir i Berenguer Cervià el substitueix el 1434. Serà el mestre d'obres fins al 1470. Durant aquest període, acaba les capelles laterals, però això no representa pas una prova de l'avenç dels treballs. Al contrari, la nau es va endarrerir. Problemes econòmics en un segle en crisi, menys pressió política, les obres s'aïenteixen. Des del 1447, data en què es cobreix l'estructura que correspon al segon tram, no s'havia avançat gens el tercer tram. Es treballa en les capelles, en una nova llotja.

No obstant això, el 1458 es contracta Antoni Clapers, de Barcelona, per a la realització de les escultures de la porta dels Apòstols. Ell va realitzar, doncs, els 12 apòstols de pedra que van ser destruïts durant la Guerra Civil de 1936. D'una guerra fratricida a una altra, perquè precisament a causa de la guerra civil remença de 1462

Joan Clapers, fill del primer, no va poder acabar el timpà d'aquesta porta. Aquest timpà, les mesures del qual encara no havien estat decidides ja que ni tan sols la porta estava acabada, havia de representar l'Assumpció de la Verge.

A l'acabament de la guerra, Joan Agustí va esdevenir el mestre d'obres, l'any 1471. Durant el conflicte, encara que hi ha pocs llibres d'obres que ens puguin ajudar, és fàcil suposar que els treballs es van alentir o que van quedar aturats. No obstant això, Joan Agustí no va pas accelerar el ritme de les obres, que quedaran

L'antic rellotge de la catedral, conservat al Museu de la Ciutat.

La seu romànica dins de la gòtica.

definitivament endarrerides. El tercer tram no es construirà fins al 1577. Es reparen els danys causats directament o indirectament per la guerra. Així, el teulat, col·locat amb presses al començament del conflicte sobre les noves escultures de la porta dels Apòstols, va haver de ser reparat. Joan Augustí destaca sobretot com a mestre d'obres per la realització d'un rellotge, conservat actualment al Museu d'Història de la Ciutat de Girona. El 1478, efectivament, el Capítol i els jurats van encarregar a Augustí un rellotge "com el de Barcelona", és a dir, un rellotge que indiqués les hores i els quarts. Aquest va ser el primer rellotge de campanar de Girona.

Julià Julià, que va recuperar la direcció de les operacions el 1479, es

va mantenir fins al 1490. Va fer moltes reparacions, i en particular el campanar del Sepulcre i la galilea. Es tractava sobretot de treballs de consolidació del conjunt. Es va construir la capella de Tots Sants. De salut precària, Julià serà substituït per Francesc Gomis, que serà el mestre d'obres fins al 1511.

Intentem ara imaginar aquestes obres. Els gironins del segle XV devien ser testimonis d'un espectacle ben estrany. Al començament del segle, la Seu era un cos magre amb un cap monstruós. Efectivament, la catedral romànica primitiva, de dimensions modestes, estava flanquejada pel cor gòtic que es va construir al segle XIV, que sobresortia del teulat. Els fidels que anaven a missa travessaven les obres per dirigir-se a l'interior de l'edifici, que alhora estava en obres, ja que, per exemple, se'n van construir els pilars entre els anys 1390-1404. El culte continuava, malgrat tot. Després va venir la nau única. La gran nau va ser construïda a l'entorn de l'església romànica, que continuava dreta fins que el monstre gòtic la va engolir totalment. No es destruïa res fins que el nou edifici no estava totalment cobert. Imaginem una altra vegada aquest espectacle curiós, de dues catedrals, l'una dins de l'altra, al mig d'unes obres en plena efervescència, amb els homes d'església celebrant el culte dins aquest estrany decorat.

El segle XV és el moment decisiu en la construcció de la Seu tal com la coneixem avui. Encara que no es va arribar a final de segle amb la nau acabada, el segle XV va ser testimoni de la fase més important: la decisió, concepció i inici de la realització.

Una porta oberta sobre el món dels gremis: l'exemple de la construcció

Després del sector del tèxtil, els oficis de la construcció eren els que ocupaven la major part de mà d'obra a Girona en aquell final de segle. Aquests oficis es dividien en nombroses branques.

Hi havia, en primer lloc, els oficis de la pedra: els mestres d'obra, mestres de cases, pedrers, picapedrers i calcinaires. Després, els de la fusta: fusters i muntadors de bastides. I els del ferro: ferrers i refetorers. Després, els del transport: traginers, i finalment els de la decoració: pintors, argenters i imatgers, que en aquella època no estaven considerats com a artistes sinó com a artesans. A cadascun d'aquests oficis, s'associava una mà d'obra barata i fluctuant, la dels manobres. Aquests no estaven pas específicament formats en els oficis de la construcció i es llogaven generalment de manera temporal. Per acabar, els macips i fadrins seguien els mestres buscant un aprenentatge i una formació.

Pedret és el barri on trobem la concentració més gran d'aquests oficis.

Picapedrer treballant, sota la mirada d'un bisbe. Utilitza un tallant. Podem veure també un escaire. Claustre de la catedral de Girona.

Efectivament, les cases hi eren barates i sobretot molt a prop de les pedreres que van donar el seu nom al lloc. Es troben, no obstant això, nombrosos mestres en els barris de les Ballesteries i del Mercadal, trasllats que significaven una clara ascensió social.

Es van organitzar ràpidament en gremis i confraries, com la dels Quatre Sants Màrtirs. Però el seu pes polític era limitat, d'acord amb el seu pes econòmic i demogràfic. Només els pintors i argenters podien esperar tenir un lloc en una de les mans.

Una de les característiques d'aquests oficis era la varietat de les formes de remuneració, que ens informen molts sobre les seves condicions de treball. Generalment, se'ls pagava un jornal. Rebien la paga el dissabte de la setmana anterior. Només cobraven per la feina feta realment. Així, no és estrany veure descomptats 1/4 o 1/3 de jornades a causa de la pluja. La seva jornada mitjana era de 12 hores a l'hivern, de les sis del matí a les sis del vespre, i de 14 hores a l'estiu, de les cinc del matí a les set del vespre, sobre un any que tenia de 272 a 277 dies laborables. La construcció estava relativament privilegiada, ja que els obrers

del tèxtil arribaven a treballar fins a 20 hores per dia! Les variacions estacionals repercutien obligatòriament en els sous: es pagava més als obrers a l'estiu. En primer lloc, perquè treballaven més; després, perquè calia mantenir la mà d'obra a la construcció en uns moments en què els treballs del camp tenien més demanda.

Al si de l'ofici, altres variacions de sous eren evidents. Es pagava més un home fort físicament, jove i amb experiència. Paradoxalment, a un home de més edat se'l pagava menys, encara que per força havia de tenir més experiència de l'ofici. Els sous per edat, força i experiència iguals podien variar encara en funció de les activitats exercides en les obres. Així, es cobrava menys si es treballava a la llotja, però més si s'anava a la pedrera, encara que si s'hi anava per *trencar*, es cobrava tant com per anar a les obres. Les diferències entre les activitats podien anar fins a un disset per cent del sou! Dins del gremi, els sous podien variar en funció de la jerarquia. Un mestre cobrava d'un trenta a un seixanta per cent de més que un manobre. El mestre d'obres rebia, a més, una pensió anual. La distància que separava els mestres dels simples pedrers va disminuir al llarg del se-

gle, per passar d'un seixanta per cent el 1447 a tan sols el disset per cent 50 anys més tard. La manca de mà d'obra al final de segle podria potser explicar això. Es tractava d'una mà d'obra més especialitzada o més escadussera.

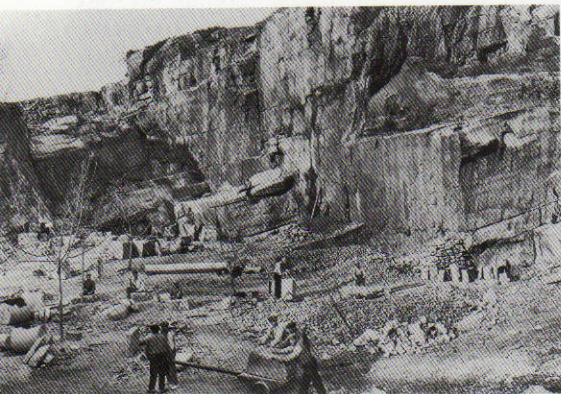
El traginer és un cas a part. El seu sou també varia, però en funció del tipus de transport que utilitzi. Cobrarà menys a l'hivern que a l'estiu, igual que els treballadors de les obres. Però també patirà variacions si utilitza mules, un rossí o un ase per estirar el carro. Aquí també els preus de l'hivern i de l'estiu són diferents.

Quan l'activitat de les obres disminueix, els procuradors tenien tendència a reduir el nombre d'obres pagats amb jornal. Per això, es passarà a un salari segons la feina feta, perquè era més rendible. Sovint es pagava els traginers d'aquesta manera. El seu sou variarà en funció del material transportat: 1 sou per una carretada de lloses, 3 sous per un viatge de fusta, però tan sols 6 diners per una quartera de calç.

Només els gremis de la decoració gaudeixen de contractes amb cara i ulls. Estaven lligats a les obres per un encàrrec que en general descriu amb molts detalls l'obra que s'ha de realitzar. El salari que obtenen sovint ho inclou tot, és a dir, que ells mateixos s'han de pagar les matèries primeres (la pintura, la fusta, el ferro...).

Aquesta diversitat de sous permet aproximar-nos a la diversitat existent dins d'aquests oficis de la construcció. Tant si eren veritables artistes constructors de catedrals com si eren simples paletes que van fer les nostres cases, tots eren una peça central i indispensable de l'economia de la ciutat, malgrat la seva feblesa demogràfica, política i econòmica.

Picapedrers a la pedrera (AHMG).

Pintors i orfebres

El segle XV marca l'edat d'or del gòtic a Girona. La producció artística hi va ser important, tant en quantitat com en qualitat. Aquest va ser el segle de l'arquitectura, però també va ser un segle molt ric per a les arts decoratives, com són l'orfebreria i la pintura. Durant els anys de postguerra, es va intentar retrobar la grandesa perduda d'aquesta producció artística d'acord amb el context econòmic i polític.

El carrer Argenteria era un dels centres de la vida econòmica de la ciutat. Els orfebres hi eren nombrosos i pròspers. L'orfebreria artística es va beneficiar de grans talents durant la primera meitat del segle, i en particular els de la

família Artau, que va exercir durant tres generacions. Però no van ser els únics a fer aprofitar tothom dels seus coneixements. Nombrosos orfebres treballaven a Girona a final de segle. Podem citar Bartomeu Arloví, Mestre Cristòfor, autor d'una verge de plata sobre una creu de la seu, Ramon Davesa, Bartomeu Vinyes i Antoni Padrosa, autor d'un bastó de plata per a l'església de Sant Martí Sacosta. A més, retrobem les traces d'Antoni Coll, que l'any 1483 va fer un reliquiari per a l'església de Corçà, i un altre dels Sants Quatre Màrtirs per a la seu. Finalment, podem seguir durant molt de temps –de 1484 a 1532– la vida professional de Joan Grau Coromina, que va fer, entre altres, el cap de plata amb cabells d'or de Sant Cast per a l'església de Celrà.

Però els orfebres més importants de la segona meitat del segle XV i del principi del XVI són els Àngel, pare i fill. Pere Àngel pare va exercir des dels anys 40 fins a final dels anys 70, quan Pere Àngel fill va rellevar-lo. Una dinastia, doncs, que es va orientar després cap a la dagueria, seguint els passos del segon fill de Pere I, Joan, daguer, i del seu nebot, Jaume Serra. Per un d'aquells capricis de la història, no ens ha arribat cap de les seves obres.

A final del segle XIV i durant tot el segle XV, Girona gaudia d'una reputació internacional en matèria de pintura. La formació de l'Escola de Girona va dinamitzar la producció pictòrica durant tot aquest període, i va fer de Girona un centre cultural avançat. És, per tant, natural que les primeres tendències del Renaixement entressin per Girona, i que això passés ben abans que a Barcelona o a la resta del Principat. Una gran quantitat d'artistes estrangers treballaven aleshores a la nostra ciutat. El flamenc Aine Bru arriba a Girona el 1500. Pinta el retaule de la Mare de Déu del Roser per a la capella de Sant Miquel

*Exemple
d'una peça
d'orfebreria:
Peu d'un
reliquiari
(Md'A).*

del convent de Sant Domènec, abans de marxar el 1502 cap a Barcelona. Un altre flamenc, Pere de Fontaines, arriba l'any 1500, inscrit a la confraria de Santa Bàrbara del Mercadal. És l'autor del sotabanca del retaule major de l'església de Sant Feliu, d'estil típicament del pre-renaixement, i que serà acabat per Jean de Bourgogne. Podríem també citar molts altres artistes: el francès Guillem Carbonell, actiu cap a 1511, el castellà Pedro Martínez en el primer decenni del segle XVI, el basc Martí Joan, el flamenc Ricart, actiu una desena d'anys al tombant de segle, etc... Aquest mestissatge cultural ens explica les grans influències europees sobre aquesta pintura que començava a néixer, sobretot alemanyes i flamenques. És clar que aquesta llista es pot enorgullir de comptar amb pintors locals famosos. Interessem-nos pel més conegut d'entre

ells: Ramon Solà II, que va néixer cap a l'any 1445. Fill de Ramon Solà I, que també era pintor, és el quart d'una família de sis fills, una de les filles de les quals es casarà amb Miquel Rovira, també pintor. Va començar a treballar ben aviat, cap als 15 anys, amb el seu pare en la realització d'un retaule a Verges. Un any més tard, Ramon Solà II es va associar amb el seu cunyat Miquel per compartir el taller i els guanys de les obres col·lectives. També va establir lligams amb el pintor francès Pere Terri. La seva primera gran obra és la clau de volta de la nova nau de la seu, representant Sant Pere. El 1482 repinta un retaule dedicat a Sant Marc per a la capella dels sabaters al convent de la Mercè. Finalment, repinta el 1484 la capella de Tots Sants a la catedral. Sembla que, abans de tot això, també havia pintat les capelles de Sant Benet i de Sant Domènec. Va pintar aquesta capella "de or adzur e argent e altres colors tot bo e fi". La clau de volta serà pintada per un altre artista, Mestre Vicens. També es mereix que ens hi aturem, ja que és una representació molt enginyosa. El primer pla representa quatre figures que són una síntesi de la santedat (una santa, una Mare de Déu, una màrtir, un bisbe). L'últim pla només està format per una gran quantitat d'aurèoles, com si la cohort dels sants seguís aquests quatre personatges. El medalló va ser decorat finament, tant en els vestits com en els seus innombrables detalls.

Girona va representar, doncs, un paper de gran importància en el món de l'orfebreria i de la pintura tant al segle XV com al XVI. Es va obrir a les influències estrangeres, barrejant-les després amb les seves pròpies creacions. Per aquestes raons, gaudeix d'una reputació internacional que li permet assistir des de les primeres files al canvi artístic que va conduir l'art gòtic cap al Renaixement.

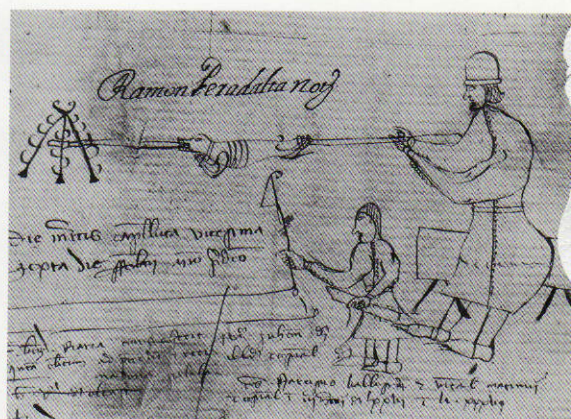
Obra del pintor Pere Fontaine, que podem veure al Md'A.

Sous i nivell de vida

L'estudi de la conjuntura, de les variacions de preus i de sous, de les fluctuacions del valor dels cereals o dels valors comparats de les monedes resulten sempre indicis indispensables per comprendre globalment una economia. No obstant això, aquests dades no ens concreten clarament el poder de compra de les poblacions de l'època. Així, quan se subratlla que un aprenent de fuster només cobrava dos sous, es fa molt difícil arribar a saber el valor real d'aquest salari. La forma més senzilla d'adonar-se del nivell de vida dels gironins al final del segle XV es podria obtenir intentant definir un pressupost mitjà.

Avui, tal com ha passat sempre, les tres despeses de base d'una família es converteixen també en les tres preocupacions bàsiques de tothom: allotjar-se, menjar i vestir-se. Comparant els sous dels obrers i els preus dels allotjaments, de l'alimentació i dels vestits, ens podem fer una idea més concreta de la forma de vida del nostres avantpassats. Agafarem com a exemple els oficis de la construcció.

Presentem dos casos típics: el pedrer jove, sense família o en tot cas sense nens, i el pedrer confirmat, que ja ha fundat una llar. El jove obrer no té el seu propi habitatge. Per tant l'haurà de llogar o bé haurà de compar-

Un home rostint-se un animal, dibuixat en un llibre notarial (AHG).

tir una cambra amb altres persones. El pare de família no podrà contentar-se amb això i llogarà una casa, o un pis d'aquesta casa. Si tot va bé, acabarà essent propietari. Alguns oficis no reclamen la compra de la botiga, però en el cas dels oficis de la construcció sovint cal disposar d'un taller. Tant si és propietari o no del seu habitatge, sempre s'haurà de moblar. El mobiliari de l'època es resumia sovint a la mínima expressió. És força difícil reproduir amb precisió el contingut d'una casa. Efectivament, els testaments només mencionen els objectes de valor real. En canvi, la pista més segura que tenim és la dels inventaris *post-mortem*. Per exemple, l'any 1472 un traginer posseïa en el moment de morir un estoc de planxes de fusta i de barres de ferro. Era un estoc indispensable per al seu ofici, entre el qual destaca una cadira plegable, un matalàs antic, una bóta, una petita manta de llana molt vella i un cofre en mal estat.

Després hi ha les despeses del vestir. Les condicions de treball obliga-

ven a renovar la roba de manera força regular, donant preferència, és clar, a la resistència i la senzillesa dels vestits. De fet, són les sabates les que originaven les despeses més importants. Comptem, doncs, dos parells de sabates per any i quatre reparacions de les soles.

Però el principal centre de despesa era evidentment l'alimentació. La base del règim alimentari era el pa. El consum de pa negre o blanc depenia del pressupost de la llar. Sembla que el pa blanc estava molt de moda en aquell final de segle XV. Però si no es tenien els diners suficients per pagar un pa que tingués el cent per cent de farina blanca, en lloc de disminuir la ració es comprava un pa barrejat amb farina negra. L'altre element de base era el vi, que tant era consumit pels a-

dults com pels fills. Es menjava carn, ous o menuts diverses vegades per setmana, i es completava l'àpat amb llegums secs i frescos. Els llegums frescos no se solien comprar, ja que nombroses famílies tenien un hortet a la mateixa ciutat.

Els preus, extrets de diverses actes notariais i dels comptes del mostassaí, eren una mica superiors a la realitat per tal de considerar les despeses annexes: compra d'eines, impostos, constitució de dot, mobles...

El pressupost tipus d'un solter podria doncs ser el següent: lloguer d'una casa al barri del Mercadal, 22 sous per any; una túnica i un parell de sabates, 99 sous per any; 6 mitgeres de blat, 6 bótes de vi, faves i lleties, i 52 parells de tudons, 444 sous per any. El total puja a 565 sous, és a dir, poc més de 47 sous per mes.

El pressupost de l'home casat amb dos infants seria el següent: com a propietari de casa seva, considerem que no té més despeses; els vestits per a ell i la seva família, 189 sous; 12 mitgeres de blat, 12 bótes de vi, llegums secs, ous, i un quart de bóta d'oli d'oliva, 964 sous, és a dir, 96 sous i 6 diners per mes.

Sabem que un obrer cobra 55 sous per mes, i un mestre 88 sous. Ens adonem de seguida que mantenir una família era problemàtic. Un salari és suficient per mantenir un solter, però és molt just per pagar les necessitats d'una llar de quatre persones. Això provoca, per tant, una acumulació de feines: el picapedrer treballa fàcilment a diverses obres a la vegada, fent també una mica de comerç amb la fusta, llogant-se per hores... La dona es veu obligada a trobar una activitat per completar les entrades de diners de la família.

Símbol extern de riquesa: la roba. Aquí, mercaders de Siena (Statuto della mercanzia, Sano di Pietro, 1472. Arxius de l'Estat. Siena).

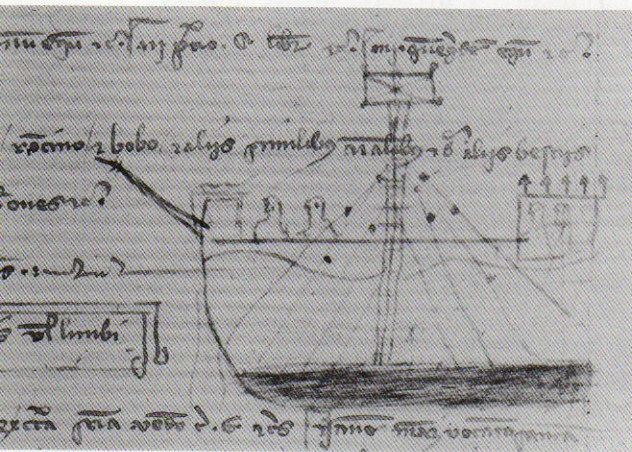
La draperia

A final del segle XV, les principals ciutats catalanes basaven la seva economia principalment en els sectors del tèxtil, del cuir i del metall. Només aquests tres camps ocupen gairebé el cinquanta-cinc per cent de la població activa en vigílies de la guerra civil.

Girona no és cap excepció, i destaca particularment en el tèxtil. En efecte, Girona és la tercera ciutat drapera de Catalunya, després de Barcelona i Perpinyà. Les comarques de Girona també segueixen el moviment i alguns grans centres drapers es desenvolupen a Banyoles, la Bisbal, Torroella de Montgrí, Figueres i, sobretot, Castelló d'Empúries.

La mà d'obra que treballa en aquest sector és àmpliament majorità-

El comerç marítim a tota la Mediterrània ha permès el desenvolupament de la draperia.

ria a la ciutat. Del trenta per cent de l'any 1462, disminueix lleugerament després de la guerra amb un vint-i-set per cent, però coneix un nou impuls a final de segle, ja que representa més del trenta-sis per cent el 1496. La varietat dels oficis en aquesta branca subratlla el seu dinamisme, però les dues arts emblemàtiques eren els paraires i els teixidors. Quan, després de la guerra civil, la ciutat anava cap a la fallida, la immigració estrangera i comarcal va tornar a donar un nou impuls als oficis i a l'economia. Entre els anys 1480 i 1513, un quaranta per cent dels immigrants eren membres de la indústria tèxtil. Aquesta aflluència de mà d'obra va permetre al sector enlairar-se ràpidament, i fins i tot igualar i superar el seu nivell d'abans de la guerra. A més, alguns d'aquests nous treballadors van ser responsables del renaixement de la draperia de qualitat, com els Çaconomina, instal·lats al Mercadal, o els Cerdà. Aquestes famílies de mercaders van saber aliar amb intel·ligència el seu coneixement mercantil amb la producció tèxtil. L'ajuntament i els gremis, amb la intenció de potenciar-lo, van prendre nombroses mesures per afavorir el sector.

Aquesta expansió de final de segle té una àmplia repercussió en el segle següent, estimulada per les obertures de mercats a la Mediterrània. Efectivament, el comerç català de la draperia, i en particular el gironí, va saber aprofitar les sortides i les rutes comercials cap a Sicília i Sardenya.

La força de la draperia es manifesta particularment a través dels seus impostos. Les quantitats rebudes per l'aixecament de la Bolla, una taxació de la producció del consum de draps, ens ofereixen una bona perspectiva sobre l'abast de la producció. Així,

Girona recull 14.700 lliures de Bolla, amb una mitjana catalana de 2.708 lliures; el 1497 aquesta xifra puja a 22.825 lliures davant d'una mitjana de 4.090 lliures, que finalment s'estabilitza cap a 18.000 lliures en el primer decenni del segle XVI. Aquesta quantitat representa d'un quinze a un vint per cent de la global catalana, la qual cosa subratlla encara una vegada més la bona salut del sector.

El tèxtil gaudeix, a més, d'una sòlida organització gremial. Un terç dels membres dels oficis formava part, efectivament, de la draperia o del tèxtil en un sentit ampli. El nucli de l'ofici és potent, ben estructurat. Aquest pes té una traducció en la composició del Consell Municipal, on els representants del tèxtil són molt presents.

Encara que el sector del tèxtil no va canviar realment en relació amb el

Castelló, ciutat enriquida per la draperia.

segle precedent, es pot dir que va madurar i va aconseguir la majoria d'edat. Aquesta mà d'obra renovada amb una immigració ascendent, amb uns mercats mediterranis potenciats per la política del regne i amb unes estructures gremials i polítiques potents van fer evolucionar el sector cap a una economia moderna en el sentit propi del terme.

Els oficis del tèxtil

El tèxtil es dividia en una gran varietat d'oficis.

LLANA *Fabricació: Abaixadors, cardadors, carders, paraires, pentiners, teixidors, teixidors barrets, teixidor de llana, tintorers.*

Venda i confecció: Botiguers de draps, calceters, drapers, flas-saders, sastres, sombreroers.

LLI *Fabricació: Drapers de lli, teixidors de lli.*

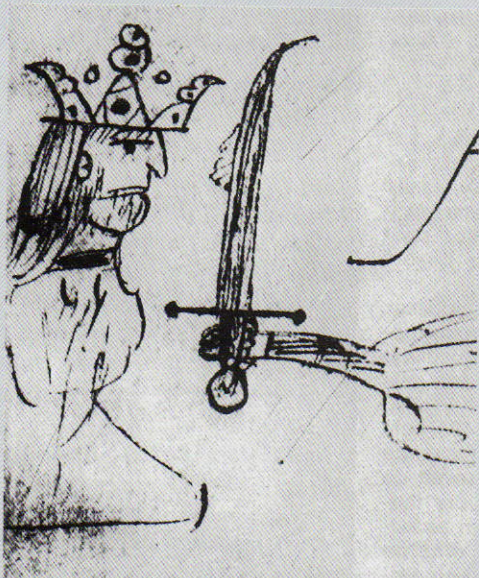
SEDA *Fabricació: Retorcedors, teixidors de seda, velers.*

Venda i confecció: Botiguers de teles, brodadors, mercers, mestres d'agulles, passamaners.

CUIR *Indústria: Albadiners, aluders, assaonadors, blanquers, cuira-ters.*

Mercaders: Ataconadors, basters, bossers, broquerers, cinters, corretgers, cuirassers, guanteres, guarnicioners, pellers, pelle-ters, pellissers, pergaminers, sabaters, sellers, tapiners.

Vocabulari

Representació gràfica anònima de l'intent d'assassinat del rei Ferran per part d'un remença.

Afranquir-se: *Per als estrangers d'una ciutat, declarar-se resident i poder gaudir d'exempció de taxes i impostos.*

Aljama: *Comunitat jueva.*

Batlle: *Oficial del rei o d'un senyor que el representava en un domini.*

Benefici: *Renda patrimonial atribuïda al sosteniment d'un eclesiàstic.*

Capbreu: *Contracte pel qual una persona concedeix un bé immoble a una altra, que en té l'usdefruit per un període determinat a un preu determinat.*

Cens: *Contribució anual en diners que es pagava al senyor.*

Ciudadà honrat: *Persona lliure, que destacava en la vida*

municipal amb els privilegis inherents a la seva ciutat.

Clavari: *Oficial municipal encarregat de les finances.*

Confraria: *Associació caritativa i de socors mutu sota la invocació d'un sant patró.*

Cooptació: *Mode de reclutament d'una assemblea. Els nous membres eren elegits pels membres ja en càrrec.*

Delme: *Imposició feta per l'Església sobre els productes agrícoles.*

Diners: *Unitat monetària base. Dotze diners feien un sou.*

Emfiteusi: *Contracte segons el qual una persona deixa, mitjançant una contribució anual, un bé immoble a una persona, que s'encarrega de fer les obres per millorar aquest bé, i que hi té també dret d'hipoteca.*

Insaculació: *Mètode d'elecció per sorteig a l'atzar dels càrrecs municipals, entre altres.*

Jurat: *Membre del govern municipal.*

Lliura: *Unitat monetària, equivalent a 20 sous o 240 diners.*

Mà: *Estament.*

Mals usos: *Imposicions senyorials sobre les persones de condició servil.*

Mostassaf: *Oficial municipal encarregat de la vigilància dels mercats i del control dels pesos i mesures*

Paborde: *Eclesiàstic administrador dels béns temporals d'una comunitat.*

Pogrom: *Agitació antisemita, acompanyada de pillatges i massacres.*

Remença: *Mal ús consistent en un tribut que el pagès havia de pagar al seu senyor quan deixava de treballar la terra.*

Sou: *Unitat monetària, equivalent a dotze diners.*

Miniatura del segle XII.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon; CASTELLS I CALZADA, Narcís, *La població de Girona (S. XIV-XX)*, Girona, 1985, 178 p.
- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon; GUILLERÉ, Christian; FREIXAS I CAMPS, Pere; CASTELLS I CALZADA, Narcís; MIRÓ I AMETLLER, Joan; VILA, Pep, *Gremis i oficis*, Girona, 1985, 324 p.
- ALBERCH, Ramon; ARAGÓ, N. J., "Els jueus a les terres gironines", a *Quaderns Revista de Girona*, Girona, 1985, 94 p.
- ALBERCH, Ramon; FREIXAS, Pere; MIRÓ, Joan, *Fires i mercats a Girona*, Girona, 1983, 183 p.
- BATLLE I PRATS, Lluís, "Fiestas en Gerona por la conquista de Málaga", *Revista de Girona*, núm. 87, 1979, pp. 73-76.
- BATLLE I PRATS, Lluís, "Fiestas en Gerona por la conquista de Granada 1492", dins *Annals Institut Estudis Gironins*, vol. I, 1946, pp. 94-107.
- CAMÓS CABRUJA, Lluís, "La força vella de Girona el 1462-1463 segons un manuscrit de l'època", dins *Butlletí de l'Acadèmia de Bones Lletres*, Barcelona, 1936, pp. 98-119.
- CAMPS I ARBOIX, J., *La reivindicació social dels remences*, Barcelona, 1988, 60 p.
- CASTELLS, Narcís, "Els moviments migratoris en la Catalunya moderna: el cas de la immigració envers la ciutat de Girona (1473-1576)", dins *Actes del 1r Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, vol. 1, Barcelona, pp. 65-74.
- CLARA, Josep, "Les dones públiques de la Girona medieval", *Revista de Girona*, núm. 107, p. 141.
- CLARA I RESPLANDIS, Josep, "Girona vista pels viatgers estrangers", *Revista de Girona*, núm. 149, 1991, pp.17-75.
- CONGOST, Rosa; TO, Lluís, *Homes, masos, història, la Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, 1999, 492 p.
- ESCRIBÀ I BONASTRE, G.; FRAGO I PÉREZ, Maria P., *Documents dels jueus de Girona, 1124-1595*, Girona, 1992, 384 p.
- FERNÁNDEZ I TRABAL, Josep, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, 1995, 454 p.
- FERRET, Albert, *Compendi d'història de Catalunya*, Barcelona, 1989, 457 p.
- FREIXAS, Pere, "Documents per a l'art renaixentista català: la pintura a Girona durant el primer terç del segle XVI", dins *Annals Institut Estudis Gironins*, XXVII, 1984, pp. 165-188.
- GOLOBARDES VILA, Miquel, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana dins el segle XV*, vol. II, Documents, Figueres, 1970, 272 p.
- MIRAMBELL BELLOC, Enric, "Llibres, llibreters i impressors gironins del segle XV", dins *Estudi general*, núm. 1, vol. 1, 1981, Girona, pp. 119-125.
- NADAL, Josep Maria; PRATS, Modest; *Història de la llengua catalana, 2- El segle XV*, Barcelona, 1996, 601 p.
- PLA I DALMAU, Josep Maria, *Girona en el transcurs del temps*, Girona, 1984, 353 p.
- ROMANO, David, *Per una història de la girona jueva*, 2 vols., Girona, 1988, 788 i 391 p.

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, "La crisi social agrària de la baixa edat mitjana: els remences", dins *Cuadernos de historia económica de Cataluña*, XIX, Barcelona, 1978, pp. 47-56.

SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, *Els estudis universitaris a Girona al llarg de la història*, Girona, 1978, 62 p.

SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago, SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume, *La guerra civil catalana del segle XV*, 2 vols., Barcelona, 1987, vol. 1: 464 p., vol. 2: 418 p.

TATE, Robert B., *Joan Margarit i Pau, Cardenal i Bisbe de Girona*, Barcelona, 1976, 414 p.

TORRAS I RIBÉ, J. M., *Els municipis catalans de l'antic règim, 1453-1808*, Barcelona, 1983, 429 p.

VICTOR, Sandrine, "La cathédrale de Girona durant la maîtrise d'œuvre de maître Julià" dins *Lambard*, vol. X, Barcelona, 1997, pp. 169-186.

VICTOR, Sandrine, "Les salaires des ouvriers du bâtiment à Gérone au XVème siècle", dins *Anuario de estudios medievales*, 26/1, Barcelona, 1996, pp. 365-390.

VILA, Pep; BRUGET, Montserrat, *Festes públiques i teatre a Girona, segles XIV- XVIII*, Girona, 1983, 227 p.

VILA, Pep, *El teatre, Quaderns de la Revista de Girona*, Girona 1998, 95 p.

VIVÓ I SIQUÉS, Carles, *Llegendes i misteris de Girona, Quaderns de la Revista de Girona*, Girona, 1989, 96 p.

PROCEDÈNCIA DE LES FOTOGRAFIES

Són de l'Arxiu d'Imatges de l'Ajuntament de Girona les imatges de les pàgines 9, 17, 22, 30, 31, 37, 48, 50, 53, 55, 66, 67, 71, 72, i 77.

Són de l'Arxiu d'Imatges de la Diputació de Girona les imatges de les pàgines 8, 10, 11, 19, 25, 27, 39 i 83.

És de Josep Ma. Casas la imatge de la pàgina 14. És de Jordi Sagrera la de la pàgina 75.

La resta d'imatges són de Josep Ma. Oliveras.

Les imatges de les pàgines 78 i 79 s'han reproduït d'originals del Museu d'Art.

Amb l'acrònim AHG s'indiquen les imatges reproduïdes del fons de l'Arxiu Històric de Girona.

TÍTOLS PUBLICATS

Girona abans de Girona (Prehistòria)

Per Eudald Carbonell i Enriqueta Pons

Girona romana (De la fundació a la fi del món antic)

Per Josep Maria Nolla

Girona goda i sarraïna (476-785)

Per Narcís M. Amich i Josep M. Nolla

Girona carolíngia (Del 785 a l'any 1000)

Per Gabriel Roura

Girona comtal i feudal (1000-1190)

Per J. Canal, E. Canal, J. Ma. Nolla i J. Sagrera

Girona Medieval L'etapa de l'apogeu (1285-1360)

Per Christian Guilleré

Girona Medieval Crisis i desenvolupament (1360-1460)

Per Christian Guilleré

La Girona Medieval Canvis i ruptures (1460-1519)

Per Sandrine Victor

Girona al segle XVII

Per Joan Busquets i Antoni Simon

La Girona de la Restauració (1874-1923)

Per Joan Puigbert

Girona sota el Franquisme (1939-1974)

Per Josep Clara

PROPERS TÍTOLS

La Girona del set-cents Els límits d'una transformació

Per R. Alberch i J. Quer

Girona alt-medieval (1190-1285)

Per J. Canal, E. Canal, J. M. Nolla
i J. Sagrera

Quaderns d'història de Girona és una col·lecció de llibres que posen a l'abast d'un públic ampli, de manera ordenada i rigorosa, tota la informació existent sobre el passat de la ciutat. Els millors especialistes de cada període hi ofereixen el resultat de noves investigacions i obren nous camins a la interpretació sobre els orígens de l'àrea urbana de Girona. La col·lecció aplega una valuosa informació gràfica, en bona part poc coneguda.

Sandrine Victor (Chambéry, 1972), llicenciada en Història Medieval per la Universitat de Savoie, amb la tesina "Naissance d'une cathédrale, étude sur le construction de la Seu de Girona au travers des comptes d'Obra" el 1994 a Girona. Becària del CNRS i membre del CSIC, va començar fa cinc anys la seva tesi sobre "La construction et ses métiers à Girona au XVème siècle", dirigida per Christian Guilleré. Ha escrit nombrosos articles sobre el món de la construcció i la història social.

Diputació
de Girona

Ajuntament de Girona